

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

20. YÜZYIL'DA BATUM ULEMASI (MEŞİHAT ARŞİVİNE GÖRE)

Yüksek Lisans Tezi

Burcu AKÇA EYİLER

Danışman

Doç. Dr. Erdem YAVUZ

Erzincan 2019

TEZ BİLDİRİMİ

“20. YÜZYIL’DA BATUM ULEMASI (MEŞİHAT ARŞİVİNE GÖRE)” isimli “Yüksek Lisans” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 17/06/2019

Burcu AKÇA EYİLER

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Burcu AKÇA EYİLER'e ait 20. Yüzyıl'da Batum Uleması (Meşihat Arşivine Göre) adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalının Tarih Bilim Dalında **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri : Doç. Dr. Erdem YAVUZ

Jüri : Prof. Dr. Abdulkadir GÜL

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi İlhan GÖK

20. YÜZYIL'DA BATUM ULEMASI (MEŞİHAT ARŞİVİNE GÖRE)

Burcu AKÇA EYİLER

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim
Dalı**

Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2019

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Erdem YAVUZ

ÖZET

Bu çalışmada 19. ve 20. yüzyıl tarih aralığında, Batum'da doğan ulema biyografileri üzerinden gidilerek bu dönemde Osmanlı Devleti'ndeki eğitim ve öğretim sistemi incelenmiştir. Bu ulemanın biyografilerinde doğum tarihleri ve doğum yerleri, aileleri, aldıkları eğitimler, ders aldıkları medreseler ve hocalar, buldukları memuriyetler, bu memuriyetlerde aldıkları maaş miktarları hakkında bilgi tespiti yapılmıştır. Ayrıca ulemaya ait belgelerden kimlik bilgileri, eşkâlleri ve ikamet adreslerine dair bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Bu yönüyle Osmanlı bürokrasisi ve sosyal hayatına dair birtakım çıkarımlar yapılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan Batum'da doğmuş ancak Batum'un elden çıkmasıyla birlikte devletin sınırları içerisine göç etmek zorunda kalmış son dönem Batum ulemasının biyografilerini ele almaktır. Böylelikle konuyla ilgilenen çalışmacılara yardımcı olmak, alan literatürüne ve bilim dünyasına katkı sağlamak hedeflenmektedir. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nde dönemin ilmiye sınıfı ve devletin siyasi, iktisadi, sosyal, eğitim ve kültürel yapısı detaylarıyla ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ulema, Biyografi, Batum, Osmanlı Bürokrasisi, Eğitim

**BATUM SCHOLARS IN THE 20TH CENTURY (ACCORDING TO THE
MEŞİHAT ARCHIVES)**

Burcu AKÇA EYİLER

**Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences, Department of
History**

Master Thesis, Haziran 2019

Thesis Supervisor: Assoc.Prof.Dr. Erdem YAVUZ

ABSTRACT

In this study, the education system in the Ottoman State in the 19th and 20th centuries was investigated over the biographies of the scholars who were born in Batum. In these scholars' biographies, their dates of birth and places of birth, families, education, schools, services and salaries were analyzed. Besides, their identity information, appearance and address information were found out from their documents. From this aspect, some inferences were made about the Ottoman bureaucracy and social life.

The purpose of this study is to examine the biographies of Batum scholars, who were born in Batum, which was in the borders of the Ottoman State, and who had to migrate to the borders of the State when Batum was captured by enemies. Thus, the objectives are to help the researchers studying on this topic and to contribute to the field literature and science. In addition to this, the scholars at that period in the Ottoman State and the political, economic, social, educational and cultural structure of the state were reported in details.

Keywords: Scholars, Biography, Batum, Ottoman Bureaucracy, Education

ÖN SÖZ

Osmanlı Bürokrasisindeki memurlar hakkında son dönemde lisansüstü tez, makale ve kitap şeklinde çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada bu tarz biyografi çalışmalarından birini oluşturmaktadır.

Biyografi çalışmaları bilhassa İstanbul'da bulunan ve taşradan İstanbul'a giden ulema üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durumun sebebi yalnızca İstanbul'da bulunup kayda girenlerin ya da devlet bünyesinde görev almış ulemanın kayıt bilgilerinin muhafaza edilmesidir. Nitekim bu durum tezimizin ana kaynağı olan Batum uleması için de geçerli olmuştur.

Bu çalışma, iki bölümden oluşmakla beraber birinci bölümde çalışmamıza da yön verecek olan Osmanlı Devleti'nde ilmiye kurumu ve eğitim, öğretim müesseseleri ele alınmıştır. Fakat esas itibariyle çalışmamızın ana konusu olan ikinci bölümde ise, ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında yaşamış, Osmanlı sınırları içerisinde görevini ifa etmiş Batumlu ulemanın biyografisi incelenmiştir.

Çalışmanın ana gövdesini oluşturan ulema biyografilerinde huzur derslerine katılmış ve önemli görevlerde bulunmuş kişiler mevcuttur. Bu kişilerin önemli bir kısmı kaza ve sancaklarda görev almış ulemadan oluşmaktadır.

Çalışmanın kaynağını oluşturan arşiv belgeleri temel alınarak yapılan bu tezde yalnızca ulemanın biyografi bilgileri verilmemiştir. Konu üzerinde çalışacak olan araştırmacılara yol göstermek amacıyla belgeler içerisinde tablo olarak yer alan ulemanın görev yerleri, çalıştıkları tarih aralığı, aldıkları maaş, nüfus bilgileri, kişisel özelliklerini belirten bilgilerde günümüz Türkçesine transkript edilmiştir.

Çalışmada Batum'un şehir tarihi hakkında kısa bilgi verilerek, Batum ulemaları üzerinden ilmiye sınıfı ve devletin siyasi, iktisadi, sosyal, eğitim ve kültürel yapısı hakkında durum tespiti yapılmıştır. Bu çalışmada kullanılan temel arşiv kaynağı Sicill-i Ahval defterleridir. İstanbul İl Müftülüğü Meşihat Arşivi ve Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi bünyesinde ulemaya ait hal tercümeleri tezin ana kaynağını

oluşturmuştur. Bu iki arşivden alınan Batumlu ulemaya ait biyografiler tasnif edilerek yazma aşamasında kullanılmıştır. Konuyla ilgili olarak araştırma eserler de taranarak tezde kullanılmıştır.

Bu yoğun çalışmanın bütün aşamasında destek ve eleştirileri ile katkıda bulunan, tezimin yönetimini sağlayan Danışman Hocam Doç. Dr. Erdem YAVUZ'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Son olarak maddi ve manevi her türlü desteği sağlayan aileme teşekkür ederim.

Burcu AKÇA EYİLER

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XI
TABLO LİSTESİ	XII
GİRİŞ	1
1. Batum'un Coğrafyası ve Tarihçesi	6
2. Batum'un Nüfusu ve Eğitim Hayatı	9
I.BÖLÜM	13
OSMANLI DEVLETİ'NDE İLMİYE KURUMU ve EĞİTİM ÖĞRETİM MÜESSESELERİ	13
I.1. Osmanlı Devleti'nde İlmiye Kurumu	13
I.2. İlmiye Kurumunu Oluşturan Ulema	16
I.2.1. Şeyhülislam	18
I.2.2. Kadı	20
I.2.3. Kazasker	21
I.2.4. Müderris	22
I.2.5. Nakibüleşraf	24
I.2.6. Padişah Hocaları	25
I.2.7. Hekimbaşı	26
I.2.8. Müneccimbaşı	27
I.3. Osmanlı Devleti'nde İlmiye Kurumunun Temelini Oluşturan Eğitim ve Öğretim Müesseseleri	28
I.3.1. Klasik Dönemde Kurulan Temel Mektepler	29
I.3.1.1. Sıbyan Mektepleri	29
I.3.1.2. Medrese	30
I.3.1.3. Enderun	34

I.3.2. Modern Dönemde Kurulan Temel Mektepler.....	35
I.3.2.1. Rüştîye Mektebi	35
I.3.2.2. İdadi Mektebi	36
I.3.2.3. Sultaniler.....	37
I.3.2.4. Darü'l-Fünun.....	37
II. BÖLÜM.....	39
BATUM ULEMASI	39
II.1. Abdullah Azmi Efendi	39
II.2. Abdullah Kırım Efendi	42
II.3. Ahmed Hamdi Efendi	43
II.4. Ahmed Hurşid Efendi	46
II.5. Ahmed Rüşdü Efendi.....	48
II.6. Ahmed Tevfik Efendi	50
II.7. Ahmed Cevdet Efendi.....	53
II.8. Ahmed Hamdi Efendi	54
II.9. Ahmed Hamdi Efendi	55
II.10. Ali Rıza Efendi	56
II.11. Arif Beyzade Mehmed Şefik Efendi	57
II.12. Cafer Fahri Efendi	59
II.13. Dersiam Abdullah Efendi.....	61
II.14. Dersiam Ahmet Şakir Efendi.....	62
II.15. Dersiam Mehmed Hilmi Efendi.....	63
II.16. Dersiam Ziya Efendi	64
II.17. El-Hac Hüseyin Hüsnü Efendi	65
II.18. Eyüp Necati Efendi.....	66
II.19. Hacı Hafız Abdüllatif Efendi.....	67
II.20. Hacı Hasan Hüsnü Efendi	69
II.21. Hafız Ahmed Hamdi Efendi.....	72
II.22. Hafız Ali Rıza Efendi.....	74
II.23. Hafız Ali Rıza Efendi.....	76
II.24. Hafız Hüseyin Hüsnü Efendi.....	77
II.25. Hafız Mehmed Said Efendi	80
II.26. Hafız Mehmed Emin Efendi.....	85

II.27. Hafız Osman Cevdet Efendi.....	86
II.28. Hafız Osman Efendi.....	88
II.29. Hafız Recep Hilmi Efendi	89
II.30. Hasan Efendi	90
II.31. Hasan Fehmi Efendi.....	94
II.32. Hasan Fehmi Efendi.....	97
II.33. Hasan Recep Efendi.....	99
II.34. Hasan Tahsin Efendi	103
II.35. Hocasade Bilal Kamil Efendi	104
II.36. Hüseyin Fikri Efendi.....	105
II.37. Hüseyin Hüsni Efendi	108
II.38. Hüseyin Hüsni Efendi	111
II.39. İbrahim Edhem Efendi	114
II.40. İlyas Fevzi Efendi	116
II.41. İshak Necati Efendi.....	120
II.42. İsmail Efendi	121
II.43. İsmail Hakkı Efendi	123
II.44. İsmail Hakkı Efendi	125
II.45. İsmail Hakkı Efendi	126
II.46. Karakadıza Hüseyin Remzi Efendi	127
II.47. Katarcıza Yusuf Ziya Efendi	129
II.48. Kösezade Mehmed Arif Efendi	131
II.49. Mahmud Hilmi Efendi	133
II.50. Mehmed Emin Efendi	135
II.51. Mehmed Emin Efendi	140
II.52. Mehmet Eşref Efendi	143
II.53. Mehmed Fevzi Efendi	146
II.54. Mehmed Şerif Efendi	147
II.55. Mehmed Şerif Tan Efendi	148
II.56. Mevlüd Alaaddin Efendi	149
II.57. Müderris Mehmet Efendi	150
II.58. Müderris Mehmed Said Efendi.....	151
II.59. Müftü Ahmed Hamdi Uğur Efendi	153

II.60. Müftü İsmail Hakkı Efendi.....	154
II.61. Müftü Mehmed Emin Efendi.....	155
II.62. Müftü Yusuf Efendi	156
II.63. Müftüzade Mehmed Fehim Efendi	157
II.64. Osman Efendi	160
II.65. Osman Hilmi Efendi	162
II.66. Osman Şükrü Efendi	166
II.67. Osman Şükrü Efendi	167
II.68. Süleyman Necati Efendi.....	168
II.69. Süleyman Sırrı Efendi.....	170
II.70. Yusuf Ziyaeddin Efendi	172
SONUÇ	176
SÖZLÜK.....	178
KAYNAKÇA	184
EKLER.....	191

KISALTMALAR

B.M.M.	: Büyük Millet Meclisi
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİBA	: Diyanet İşleri Bakanlığı Arşivi
DVİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DVİAM	: Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
ed.	: Editör
IRCICA	: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İMŞSA	: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi
km.	: Kilometre
No:	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınevi, yayıncılık
Yy.	: Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

		Sayfa No:
Tablo 1	Abdullah Azmi Efendi'nin Hizmet Cetveli	41
Tablo 2	Ahmed Hamdi Efendi'nin Hizmet Cetveli	44
Tablo 3	Ahmed Hurşid Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	47
Tablo 4	Ahmed Rüşdü Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	49
Tablo 5	Ahmed Tevfik Efendi'nin Hizmet Cetveli	51
Tablo 6	Arif Beyzade Mehmed Şefik Efendi'nin Hizmet Cetveli	58
Tablo 7	Hacı Hafız Abdüllatif Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	68
Tablo 8	Hacı Hasan Hüsnü Efendi'nin Hizmet Cetveli	70
Tablo 9	Hafız Ahmed Hamdi Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	73
Tablo 10	Hafız Ali Rıza Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	75
Tablo 11	Hafız Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Hizmet Cetveli	78
Tablo 12	Hafız Mehmed Said Efendi'nin Hizmet Cetveli	81
Tablo 13	Hafız Mehmed Said Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	82
Tablo 14	Hasan Efendi'nin Hizmet Cetveli	91
Tablo 15	Hasan Fehmi Efendi'nin Hizmet Cetveli	95
Tablo 16	Hasan Fehmi Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	96
Tablo 17	Hasan Fehmi Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	98
Tablo 18	Hasan Recep Efendi'nin Hizmet Cetveli	100
Tablo 19	Hüseyin Fikri Efendi'nin Hizmet Cetveli	106
Tablo 20	Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	112

Tablo 21	İbrahim Edhem Efendi'nin Hizmet Cetveli	115
Tablo 22	İlyas Fevzi Efendi'nin Hizmet Cetveli	117
Tablo 23	İlyas Fevzi Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	119
Tablo 24	İsmail Efendi'nin Hizmet Cetveli	122
Tablo 25	İsmail Hakkı Efendi'nin Hizmet Cetveli	124
Tablo 26	Karakadızaade Hüseyin Remzi Efendi'nin Hizmet Cetveli	128
Tablo 27	Katarcızaade Yusuf Ziya Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	130
Tablo 28	Kösezaade Mehmed Arif Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	132
Tablo 29	Mahmud Hilmi Efendi Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	134
Tablo 30	Mehmed Emin Efendi'nin Hizmet Cetveli	137
Tablo 31	Mehmed Emin Efendi'nin Hizmet Cetveli	141
Tablo 32	Mehmed Emin Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	142
Tablo 33	Mehmed Said Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	152
Tablo 34	Müftüzaade Mehmed Fehim Efendi'nin Hizmet Cetveli	158
Tablo 35	Müftüzaade Mehmed Fehim Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	159
Tablo 36	Osman Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	161
Tablo 37	Osman Hilmi Efendi'nin Hizmet Cetveli	163
Tablo 38	Osman Hilmi Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi	165
Tablo 39	Süleyman Sırrı Efendi'nin Hizmet Cetveli	171
Tablo 40	Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin Hizmet Cetveli	174

GİRİŞ

Tarihe mal olmuş şahsiyetlerin hayat hikâyelerine biyografi ya da tercüme-i hal denilmektedir. Biyografik çalışmaların Eski Yunan, Roma ve İslam devletlerinde yapıldığı görüldü. Nitekim Osmanlı Devleti'nde de sadrazamlar, şeyhülislam, ulema, kaptan paşalar, reisülküttaplar, hattatlar gibi çeşitli meslek gruplarında isim yapmış şahsiyetler için ayrı ayrı biyografi eserleri yazıldı¹. Aynı zamanda arşiv kaynaklarının temeli olan ruznamelerde biyografik eserlere kaynak teşkil etti. Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılda rastlanan ilmiye sınıfının yönetiminden ve denetiminden sorumlu olan kazaskerler tarafından tutulan bu defterlere, memurun hizmet içi eğitimleri, tayin, azil, terfi, görev yerleri ve değişiklikleri günü gününe kaydedildi. Bu defterler İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi'nde ve Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur². Osmanlı tarih yazıcılığında biyografi türünde eserlerin geç başlamasına rağmen ulema tarafından tabakat ve teracim-i ahval eserlerine önem verildiği ve birçok eser icra edildiği bilinmektedir. Önceleri muhaddislerin ve fakihlerin tasnif edilmesiyle başlayan bu eserlerde, daha sonra tanınmış sufi çevrelerinin, velilerin, bir şehir ve bölgeye mahsus meşhur kişiler ile âlimlerin biyografilerine de yer verildi³.

16. yüzyılda yazılan ve günümüze ulaşan biyografik eserlerin ilki Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yaklaşık 250 yıl sonra yazılmaya başladı ve bu eserler tarih literatürüne “*Şakaik ve Zeyilleri*” adıyla girdi. İlk biyografi eseri Taşköprizade Ahmed Efendi'nin yazdığı “*Eş-Şakaiku'n Numaniyye fi ulema'i'd-Devleti'l-Osmaniyye*” (1300-1500) adlı Arapça eseridir. Biyografik eserlerin erken döneme ait bilgileri sınırlı olmakla birlikte özellikle İstanbul'un fethinden sonra daha kapsamlı bilgiler verdiği görülmektedir. “*Eş-Şakaiku'n Numaniyye fi ulema'i'd-Devleti'l-Osmaniyye*” adlı esere ilk eki, Nev'izade Atai “*Hadaku'l-haka'ik fi tekmileti's-Şakaik*” (1561-1634) adlı eseri ile yaptı. Buna ilaveten Şeyhi Mehmed Efendi

¹ Mübahat S. Küçükkoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1990, s.27.

² Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Devleti Tarihi*, C.I, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yay. (IRCICA), İstanbul 1999, s.248.

³ Feridun M. Emecen, “Osmanlı Kronikleri ve Biyografi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.3, İstanbul 1999, s.83-90.

“*Vekayiu’l-fusula*” (1633-1730), Fındıklılı İsmet Efendi ise “*Hadaiku’ş-Şakaik fi tekmileti ehli’l-hakaik*” adlı eseri yazdı. Bu eserle birlikte özellikle Atai’nin ve Şeyhi’nin yazdığı ekler çok miktarda biyografik bilgi vermekle beraber, ilmiye teşkilatının işleyişi, maaşlar, arpalıklar, medrese dereceleri, okunan kitaplar, ulema arasında yaşanan rekabet, teşkilatın yapısıyla ilgili pek çok içeriği kapsamaktadır⁴.

Osmanlı Devleti’nin son dönemine kadar biyografi çalışmaları devam etti. Nitekim çeşitli meslek ve memuriyetlere ait çok sayıda eser verildi. Mehmet Süreyya Bey, Bursalı Mehmet Tahir, Mahmut Kemal İnal ve Ali Çankaya’nın eserleri Osmanlı’nın son yıllarında yaşamış bir kimsenin hayatını araştırmak için başvurulacak en önemli eserlerdir⁵. Bununla birlikte değişik türden çok sayıda eser mevcuttur⁶.

Osmanlı arşivinde azil ve tayin bakımından Divan-ı Hümayun’a bağlı, Ruus ve Tahvil kalemlerine dayalı defterler, Tekaüd Defterleri, Maliyeden Müdevver Defterler, Şeriye Sicilleri, Dahiliye Nezareti İrade, Mektubi Mühimme Kalemi, Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi, İrade Dahiliye, Hazine-i Hassa Sicil Defterleri, Hazine-i Hassa Mühimme Kalemi Evrakı, Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı ve Mektubi Kalemi Umum Vilayat Sicill-i Ahval Defterleri gibi muhtelif tasniflerde memurların biyografilerine ait birtakım bilgiler bulunmaktadır⁷.

Sicill-i Ahval defterleri, Osmanlı memurlarının sicil işlemlerini resmi bir şekilde yürüten ve son dönem (1879-1908) Osmanlı biyografi yazımında kullanılan önemli bir kaynaktır. Osmanlı Devlet teşkilatında görev yapan memurlara ait (bürokrat, ulema vb.) vazifeleri müddetince hal tercümelerine konu olan özel haller, memuriyet sırasındaki haller, tarihi seyri, ahlak ve gidişat durumların, resmi belgelerin kaydedildiği defterlerin tescili işlemine Sicill-i Ahval denilmektedir. Bu defterlerdeki memurların bilgileri irade kayıtlarından, seçim ve tayinleri vilayet ve

⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Devleti Tarihi*, C.I, s.249-250.

⁵ Mehmet Çog, *Biyografi Çalışmaları İçin Önemli Bir Kaynak “Emekli Sandığı Arşivi”*, “Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi”, S.9/2, Elazığ-2004, s.69-74.

⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, s.141-145.

⁷ Abdulkadir Gül, *Osmanlı Devleti Bürokrasisinde Erzincanlı Memurlar*, Lisans Yay., İstanbul 2010, s.16.

dairelerce her ay sonunda Sicill-i Ahval dairelerine gönderilen cetvellerden takip edildi⁸. Sicill-i Ahval defterlerine kaydedilen bu özet biyografiler, memurların devlet hizmetine ilk başladığı zaman da vermek zorunda oldukları Tercüme-i hal varakası denilen bir belgedir. Bununla birlikte Tercüme-i hal varakaları, eklenmesi gereken bazı resmi evraklar esas alınarak hazırlandı. Tezimizin ana gövdesini oluşturan tercüme-i hal varakalarında memurun ismi, baba adı, şöhreti, doğum tarihi, doğum yeri, tahsil hayatı, görevleri, eserleri, rütbe ve madalyaları, kazandığı mükâfatlar, aldığı cezalarla alakalı cevaplandırılması istenen sorular yer almaktadır. Bu soruların cevaplarının varakanın sahibi tarafından el yazısı ile yazılması zorunludur. Yazılan cevapların doğruluğu tetkik edilerek Sicill-i Ahval defterlerine kaydedilirdi⁹.

Ancak bazı ulemanın hizmet cetveli, tezkere ve mahallisinin olmadığı saptanarak Sicill-i Ahval defterine kaydedilmedikleri tespit edildi. Bu olumsuzluğun nedeni tahmini olarak merkez ve taşra arasında iletişim bağlantısının olmaması, idarecilerin resmi işlerde kayıtsız kalmaları ya da okuma yazma bilmeyen ulemanın kendi varakasını dolduramamasından kaynaklı olabileceği düşünüldü. Nitekim elde edilen kayıtlı bilgilerden, Osmanlı Devlet kurumlarının çalışma yöntemleri hakkında da bilgi edinildi.

Bu tez çalışması bünyesinde elde ettiğimiz biyografi belgeleri kapsamında kişiler hakkında bilgi barındıran birçok dosya olmasına rağmen bazıları hakkında ise çok az bilgiye ulaşıldı. Bununla birlikte çalışmada 70 ulemanın tercümanı hal varakası nesir olarak yazıldı. Dosyasında ihtiva edenlerin tezkere ve mahallisi, hizmet cetveli transkript edilerek tablo şeklinde incelendi. Bu kişilerin hepsinin Batum'da doğduğu tespit edildi. Bunun yanı sıra dosyalarında ek bilgi niteliğini taşıyan belgelerden de istifade edildi. Ayrıca kullanılan birtakım kelimelerin anlamları sözlük oluşturularak çalışmanın son kısmına eklendi. Belgelerde geçen yer adları ise olduğu gibi geçtiği döneme ait şekliyle idari taksimatta beyan edildiği gibi yazıldı, bazılarının ise varsa yeni isimleri parantez içerisinde verildi.

⁸ Erdem Yavuz-Burcu Akça, "Son Dönem Batum Uleması", *Social Sciences Studies Journal*, C.4, S.16, 2018, s.1151.

⁹ Gülden Sarıyıldız, "Sicill-i Ahval Defterleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.37, İstanbul 2000, s.134-135.

Çalışmada temel kaynak olarak kullanılan ulemaya ait hal tercümelerinin beş kısımdan oluştuğu görüldü. Birinci kısımda; ulemanın adı, varsa lakabı, babasının adı, varsa şöhreti veya lakabı, isimleriyle mi yoksa lakaplarıyla mı anıldıkları, babasının hangi meslek grubuna dâhil olduğu, hangi millete ve tabiiyete ait olduğu veya büyük bir sülaleye mensup olup olmadığı hakkında bilgiler verildi. Batum ulemasının genellikle isim ve lakaplarıyla birlikte anıldığı, bazı ulemanın anne adlarına da yer verildiği görüldü. Çoğu ulema büyük ve tanınmış bir sülaleye mensup olmamakla beraber, bir kısmının babalarının meslek gruplarının rençper, ziraatçı, tüccar ve ulema sınıfından olduğu tespit edildi. Ulemanın tamamının Osmanlı tebaasından oldukları ve İslam dinine mensup oldukları sonucuna ulaşıldı.

İkinci kısımda; ulemanın nerede doğdukları, varsa kaza ve nahiyeleri yazıldı. Genellikle Hicri takvim verilerek doğum tarihleri yıl ve ay olarak belirtilmekle birlikte, nadiren de olsa bazı kayıtlarda Rumi takvim ve gün-ay-yıl şeklinde bir tarihlendirme yapıldığı saptandı. Belgelerde yer alan bütün tarihler Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu kullanılarak miladi takvime dönüştürülüp parantez içerisinde verildi. Batum'dan göç etmek zorunda kalan ulemanın ise çoğunlukla Artvin, Sinop, Trabzon, Fatsa, Ünye, İzmit, Sapanca, Sakarya ve Bursa'ya yerleştikleri tespit edildi.

Üçüncü kısım; ulemanın tahsil hayatları hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Batum ulemasının ilk mektep tahsillerine doğdukları yer olan Batum'daki çeşitli sıbyan, ibtidai ve rüştiye mekteplerinde başladıkları görüldü. Ulemadan bir kısmının Batum'un Osmanlı Devleti sınırları içerisindeyken özellikle İstanbul'a giderek medrese eğitimi aldıkları, bir kısmının ise devletin sınırları dışında kalmasından dolayı zorunlu olarak göç etmelerinden sonra tahsillerine devam ettikleri sonucuna ulaşıldı. Bunun yanında ulemanın özel hocalardan ders aldıkları da tespit edildi. Bazıları ise ruus imtihanında başarılı olarak Mektebi Nüvvab' a dâhil olduktan sonra eğitimlerine devam etti. Hangi tarihlerde, nerede ve hangi medreselerde ne gibi dersler aldıkları, hangi eğitim aşamalarından geçerek icazete muvaffak oldukları üzerinde duruldu. Ulemanın genellikle sarf, nahiv, fıkıh, kelam, hadis, mantık, riya ziye ve fen dersleri aldığı görüldü. Bunun yanı sıra ulemanın Arapça, Türkçe,

Gürcüce ve Farsça' ya vakıf oldukları ve en az iki dil bildikleri sonucuna varıldı. Ulemaya, icazet aldıktan sonra buldukları medreselerde veya gönderildikleri medreselerde kendi talebelerine ders ve icazet verme hakkı verildiği anlaşılmaktadır. Memuriyet hayatına geçmeden yani maaş almaksızın asistan olarak da buldukları görevleri ifa ettikleri görüldü.

Dördüncü kısımda; ulemanın memuriyete geçişleri, nasıl ve hangi kurum vasıtasıyla tayin edildikleri, gittikleri yerler, hangi unvanla görev yaptıkları, aldıkları maaş miktarı, kaç yaşlarında memuriyete başladıkları, hangi tarihler arasında göreve başlayıp bitirdikleri hakkında bilgiler mevcuttur. Bunun yanı sıra memuriyete muvazzaf (kadrolu) ya da mülazemetle (stajyer) mi girdiği kaleme alınmaktadır. Batum ulemasının genellikle memuriyete başladıkları belli bir yaş grubu olmamakla birlikte, Osmanlı sınırları içerisinde her bölgede görev yaptıkları tespit edildi. Aldıkları maaşın çoğunlukla devlet hazinesinden temin edildiği ve devletin olumsuz iktisadi durumu sebebiyle istikrarlı verilen belli bir maaş miktarının olmadığı sonucuna ulaşıldı. Memuriyet hayatlarında müderris, dersiam, naib veya müftü unvanlarıyla tayin ya da nakil edildikleri saptandı. Toplam memuriyette kaldıkları süre gün-ay-yıl olarak hizmet cetvellerinde belirtildi. Üstün hizmetleri olan ulemaya nişan, madalya, zişan ve liyakat beratı verildiği görüldü.

Beşinci kısımda ise memuriyet hayatları boyunca haklarında herhangi bir şikâyet olup olmadığı, mahkemeye çıkıp çıkmadıkları ve amirlerinin düşünceleri ile ilgili bilgiler elde edildi. Birkaç ulema dışında Batum uleması hakkında herhangi bir olumsuz kayda rastlanılmamaktadır.

Diğer yandan ulemaya ait hizmet cetvelinde ise kişilerin göreve başladıkları ve görevde kaldıkları zaman, görevde oldukları yer ve tayin oldukları yer ve buralarda hangi unvanla maaş aldıkları tablolar halinde tezde yer almaktadır. Buldukları memuriyetten hangi gerekçe ile ayrıldıkları belirtildi. Batum ulemasının çoğu vefat nedeniyle, bazıları emekli olarak ya da istifa ederek görevinden ayrıldığı görülürken, bazısının ise ayrılma nedeni belgelerde belirtilmemektedir. Yine ulemaya ait mahalli tezkerelerinde ise kimlik bilgileri, eşkâlleri ve ikamet adresleri hakkında bilgiler tespit edilerek tablo şeklinde ayrıntılarıyla verilmektedir.

1. Batum'un Coğrafyası ve Tarihçesi

Batum, Karadeniz'in doğu kıyısında Türkiye sınırına 15 km. uzaklıkta, Çoruh nehrinin denize döküldüğü yerin kuzeydoğusunda yer alır. Verimli ve düz arazi üzerine kurulmuş bir şehir olmasıyla birlikte Karadeniz'deki önemli bir liman şehridir. Kafkas dağları ile çevrili olduğu için kuzey rüzgârlarına kapalı olduğundan nemli ve sıcak bir iklime sahiptir. Bu şehir yılın her mevsiminde yağış alır.

Yerli halkın Batumi diye adlandırdığı Batum, Eskiçağ Pers İmparatorluğu sınırları içinde “*Bathys*” adıyla bir liman şehri olarak kuruldu ve Pontusluların hâkimiyetinden sonra Romalıların eline geçti. Romalılar burayı lojistik merkez olarak kullandı. 6. yüzyılda Bizanslıların eline geçen Batum'u 9. yüzyılda Müslümanlar fethettiyseler de, 10. yüzyılda Gürcistan Birleşik Krallık idaresine girdi. En güçlü dönemini ise Gürcü Kraliçesi Tamara zamanında yaşayan Batum, 13. yüzyıldan itibaren Moğollar, Araplar ve Gürcüler tarafından yağmalandı¹⁰.

15. yüzyılda Batum'a Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlılar tarafından seferler düzenlendi¹¹. Fakat Batum'un tam anlamıyla Osmanlı Devleti himayesine girmesi Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleşti. Batum, Kafkasya üzerinden yapılan esir ticareti açısından önemli bir liman şehriydi ve Rusya'nın bu bölgeye yerleşmesiyle önemi daha da arttı¹². Kanuni'nin padişahlığının ilk zamanlarında Trabzon eyaletine bağlı bir sancak olarak kurumsallaştırılan Batum, 1568-1574 yılları arasında Erzurum'un bir sancağı durumuna getirildi. 16. yüzyılın sonuna doğru müstakil bir eyalet haline getirilen Batum'da 13 zeamet ve 172 tımar bulunuyordu. Osmanlı Batum kalesinin korunması için yaklaşık 200-300 kadar yeniçeri görevlendirdi. Bunun yanı sıra Batum, Gönnye sahilleri ile Abaza ve Megrel gemilerinin korunması için de beş sahil muhafaza botu görevlendirdi. Osmanlı

¹⁰ İdris Bostan, “Batum”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.5, İstanbul 1992, s.210.

¹¹ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Sevinç Matbaası Yay., Ankara 1976, s.88.

¹² Zehra Arslan, “Moskova Antlaşması Sonrası Batum'da Rus ve Gürcülerin Yaptıkları Düzenlemeler (1921-1925)”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C.8, S.8, 2010, s.112.

Devleti'nin Batum'u fethiyle başlayan İslamlaşma hareketi ise 18. yüzyılın sonuna kadar sürdü¹³.

Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 1877-1878 (93 Harbi) yıllarında yapılan savaşta Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi aldı. Nitekim savaş sonrasında iki devlet arasında 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması yapıldı. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti doğuda Kars, Ardahan ve Batum'u Rusya'ya bıraktı¹⁴. Berlin Antlaşması'ndan sonra Rus egemenliğini kabul etmeyen Acaristan bölgesinin başkenti olan Batum'da dâhil olmak üzere bölge halkının bir kısmı Anadolu'nun çeşitli bölgelerine göç etmeye başladı¹⁵.

Batum'un tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmesi, 1917 yılında Rusya'da meydana gelen Bolşevik İhtilali sonrasında Rusya'nın gizli antlaşmaları açıklaması ile gerçekleşti. Rusya, Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan arasında 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Rusya bütün Doğu Anadolu'dan çekilmekle birlikte Kars, Ardahan ve Batum'u (Elviye-i Selase) Osmanlı Devleti'ne geri verdi¹⁶.

Brest-Litovsk Barış Antlaşması Osmanlı Devleti açısından Kafkaslarda endişelerinin giderilmesi ve rahatlamasına yol açtı. Osmanlı Devleti diğer müttefikleri gibi Rusya'ya karşı mühim bir zafer elde etti. Çünkü bu üç sancağın Osmanlı Devleti'ne bırakılması, Sovyetler tarafından Rusya'ya kabul ettirilen en ağır şart olarak nitelendirildi. Nitekim antlaşmanın şartlarına göre bu sancaklar Rus askeri tarafından tahliye edilecek, sancakların idari ve hukuki durumlarına Rusya karışmayacak, bu bölgenin halkı komşu ülkeler ve özellikle Türkiye ile mutabık olacaktı. Bölge halkının iradesine başvurularak plebisit (halk oylaması) yapılacaktı. Zira bölge halkının Türk ve Müslüman olması, Osmanlı Devleti lehine oldu ve Osmanlı Devleti 1877 sınırlarına ulaştı¹⁷. Bununla birlikte Türk ordusu 4 Nisan 1918

¹³ İdris Bostan, "Batum", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.210-211.

¹⁴ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (çev. Mehmet Harmancı), E Yay., C.2, İstanbul 2010, s.237-238.

¹⁵ Mustafa Aydın, "Acara", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.1, İstanbul 2016, s. 31-32.

¹⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih*, Alkım Yay., İstanbul 2009, s.182-183.

¹⁷ Enis Şahin, *Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, TTK Yay., Ankara 2002, s.249-251.

tarihinde Ardahan'a, 14 Nisan'da Batum'a, 25 Nisan'da Kars'a girdi. Elviye-i Selase'de "örfi idare" ilan edildi ve 4 Haziran 1918 tarihinde Türkiye, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan arasında Batum'da barış antlaşması imzalandı¹⁸. Bunun üzerine bu sancaklara Osmanlı Hükümeti mülki memurlar atadı ve plebisit yapıldı. Böylece Elviye-i Selase Osmanlı hâkimiyetine girdi ve hükümet tarafından teşkilatlandırıldı¹⁹.

Osmanlı Devleti Brest-Litovsk Antlaşması'yla biraz rahatlasa da bu durum uzun sürmedi. Nitekim bölgede bulunan ve antlaşmanın hükümlerine uymayan Gürcü ve Ermeni çeteleri İngilizlerin desteğiyle işgale devam etti. Nuri Paşa kuvvetleri önderliğinde Osmanlı ordusu Bakü'ye doğru harekete geçerek 15 Eylül 1918'de Bakü'yü aldı. Bu durumu bahane eden Rusya 20 Eylül'de antlaşmayı yok saydı²⁰.

Elviye-i Selase'de Osmanlı hâkimiyeti 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince sona erdi. Osmanlı Devleti Kars, Ardahan ve Batum'u boşaltarak 1914 sınırlarına geri çekilmek mecburiyetinde kaldı²¹. 17-18 Ocak 1919 tarihinde yapılan kongrede Batum'dan Nahcivan'a kadar olan yerlerdeki Müslüman halkın, topraklarını saldırılara karşı koruması amacıyla Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti kuruldu. Fakat İngilizler bu hükümeti 12 Nisan 1919'da dağıttılar²².

Mustafa Kemal önderliğinde başlayan Milli Mücadele'de doğu cephesinin kurtarılması için TBMM Hükümeti tarafından harekât düzenlenmesi kararı alındı. Bunun üzerine 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa komutasında başlayan harekât Rusya'daki bazı gelişmeler yüzünden yarım kaldı. Fakat 20 Eylül 1920'de harekât tekrar başladı ve Türk ordusu büyük başarı elde ederek Kars'a girdi²³.

¹⁸ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922), Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, TTK Yay., Ankara 1993, s.103-104.

¹⁹ Kazım Karabekir, *Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik? -Sarıkaş, Kars ve Ötesi-*, C.IV, Emre Yay., İstanbul 1994, s.169.

²⁰ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK Yay., Ankara 2010, s.4.

²¹ Selami Kılıç, *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*, Dergah Yay., İstanbul 1998, s. 421.

²² Mahir Aydın, "Elviye-i Selase", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.11, İstanbul 1995, s.68.

²³ Kazım Karabekir, *Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik? -Sarıkaş, Kars ve Ötesi-*, C.IV, Emre Yay., İstanbul 1994, s.744,745.

Böylece Ermeniler barış istemek zorunda kaldı ve 3 Aralık 1920'de Türkiye Ermenilerle Gümrü Antlaşması, Rusya ile 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması imzaladı²⁴. 13 Ekim 1921 tarihli Kars Muahedesi ile de Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan cumhuriyetleri günümüz sınırlarını tanıdı. Netice olarak, bu antlaşmalara göre Kars ve Ardahan Sancakları, Aras'ın doğusundaki Sürmeli ve Batum'un güneyindeki Artvin Türkiye'ye, Batum ise Gürcistan'a bırakıldı²⁵.

2. Batum'un Nüfusu ve Eğitim Hayatı

Osmanlı Devleti'nde ilk sistemli ve modern anlamda nüfus sayımı 19. yüzyılın önde gelen iki hükümdarı II. Mahmud ve II. Abdülhamid döneminde yapıldı. Ancak 19. yüzyılda gerçekleşen savaşlar sonucunda Osmanlı Devleti'nde ciddi toprak kayıplarıyla birlikte nüfus hareketlerin de önemli değişiklikler oldu²⁶. Osmanlı'nın nüfusunu etkileyen hareketlerin ve toprak dağılımındaki değişikliklerin en temel sebebi ise iç ve dış göçlerdi. Resmi kayıtlarda 1876-1896 yılları arasında Osmanlı sınırlarına kaybedilen topraklardan gelen toplam göçmen sayısı 845.681 kişi olarak belirtildi²⁷. Kaybedilen topraklar içerisinde Batum'un da olması ve göç dalgalarının yaşanması konumuz itibariyle önemlidir.

Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde Batum nüfusuna ait ilk genel bilgi II. Selim dönemindeki tahrir defterlerinde yer almaktadır. Batum baş şehri olan Acara bölgesinin Yukarı Acara'ya (Acara-i Ulya) tabii 59, Aşağı Acara'ya (Acara-i Süfla) tabii 35 köy vardır. Ancak bu dönemde savaş nedeniyle 35 köyün boşaldığı, diğer kalan 59 köyde de 540 hane mevcuttur. Dolayısıyla o dönemde Acara'da Batum da dâhil olmak üzere 2700 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Daha sonraki asırlarda da yine Trabzon Salnamelerinde yer alan merkezi Batum olan Acara, Lazistan Sancağı'na bağlı olarak kaldı. Acara ve çevresi 19. yüzyılda yapılan 1877-1878 savaşına kadar Osmanlı egemenliğinde idi²⁸. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra yaşanan göç hareketlerinin ilk evrede Batum ve çevresinden 40.000 civarında

²⁴ Selami Kılıç, *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*, s.421-422.

²⁵ Mahir Aydın, "Elviye-i Selase", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.68.

²⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yay., İstanbul 2010, s.62,90.

²⁷ Yunus Koç, "Nüfus", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.33, İstanbul 2007, s.294-299.

²⁸ Mustafa Aydın, "Acara" *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s. 31-32.

olduğu, diğer yandan göç etmeyi arzu edenlerin ise 60.000-70.000 civarında olduğu bilinmektedir. Ara ara göçler devam etmekle birlikte Rus hükümetinin verdiği göç müddeti 1890 yılında sona erdi. Bu yıllardan sonra resmi olarak göç vuku bulmadı, fakat firari göçler devam etmekteydi. Batum ve çevresinden ferdi olarak yapılan göçler 20. yüzyılın başlarına kadar sürdü²⁹. Ruslar bölge halkına göç etmeleri baskı uyguladı ve zulme maruz bıraktı. Bu baskılar özellikle Batum ve Çürüksu gibi sahil kıyılarında yoğundu. 1877-1878 savaşından sonra Batum ve Artvin'den göç edenlerin sayısı kalanlardan daha fazla idi. Bu göçlerle gelen halkın Anadolu'da yerleştikleri yerler ise Giresun (Bulancak), Ordu (Ünye-Fatsa), Samsun (Ladik), Amasya, Tokat, Sinop, Yalova, Adapazarı, Düzce, Bursa (İnegöl, İznik, Gemlik), Balıkesir ve Artvin'di³⁰. Nitekim çalışmamızda da bu bölgelerde ikamet ettikleri tespit edildi.

Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde yer alan coğrafyalarda eğitim ve öğretim kurumlarını şekillendirdiği ve yönettiği gibi Acara bölgesinin merkezi Batum'da da aynı idareyi sürdürdü. Ancak Rusya'nın 18. yüzyıldan itibaren her fırsatta yürüttüğu Panslavizm politikası içerisinde işgal ettiği Türk toprakları içerisinde Batum da vardı. Özellikle 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra Rusların hâkim olduğu muhtelif yerleri Ruslaştırmak, Müslümanları Osmanlı aleyhine çevirmek, halife ve padişaha bağlı Kafkas Müslüman halkının milli fikirlerini bozmak için yürüttüğu politikayı Tiflis şehbenderliği hazırladığı raporda ortaya koydu. Savaş süreci ve sonrası göç sebebi bu raporda açıkça belirtildi. Ruslar, Müslüman çocukların ana dillerini öğrenmelerine fırsat bırakmaksızın kendi okullarına kaydetti. Müslümanların yaşadığı bölgelerde yetersiz olan, kitapsız ve nizamsız bırakılan birkaç sıbyan mektebini kapatarak geride kalanlara da istediği gibi muamele yaptı. Rus mekteplerinde eğitim alan Müslüman çocuklar şahadetname almakla birlikte Rus çocuklarından farkı sadece isimleri oldu. İbtidai mektebine devam eden Müslüman çocuklar ebeveynleri gibi yetersiz eğitim verilerek cahil bırakıldı. Rusların

²⁹ Nedim İpek, "Kafkaslar'dan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.6, S.1, 1991, s.97, 105, 111-113.

³⁰ Süleyman Uludağ, "Acara", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.1, İstanbul 2016, s.32-34.

uyguladığı yıldırma politikası eşgüdümünde göç etmek zorunda kalan Batum ve çevre halkının Türk topraklarına iskânı devlet tarafından yürütüldü³¹.

Batum ve Acaristan bölgesinde dini yaşam 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar 1877-1878 Savaşı öncesi gibi devam etti. Batum’da ve ilçelerinde müftüler, vaizler, köylerde imamlar, hatipler ve medreselerde müderrisler görevlerini ifa etti. Yazı dilleri Türkçe olup Arap alfabesi kullanıldı. 1878 sonrasında Batum ve civarı Kiril ve Gürcü alfabelerini de kullanmaya başladı. Bu dönemlerde çok fazla baskıya maruz kalınmadığı için 1924 yılına kadar yeni camiler inşa edildi. Acara’nın ikinci göç dalgası yaşamaya mecbur kaldığı 1917-1921 yılları Osmanlı, İngiliz, Rus ve Gürcüler arasında ciddi rekabetler meydana geldi. Dışarıdan gelen işgal kuvvetleri yerli halkın zorla göçmesine sebep oldu. Bunun üzerine I. Dünya Savaşı süresince ve sonrasında çoğu Acaralı Türkiye’ye geldi. 1920’ler de Müslüman halk üzerinde baskı arttı Arap alfabesi, dini öğrenim yasaklandı ve Müslümanların çoğunun isim ve soy isimleri değiştirildi. Batum’daki Pazar Cami³², Sultan Abdülaziz döneminde Trabzon Valisi Emin Muhlis Paşa tarafından imar edilen Aziziye Cami³³ ve Orta Cami’nin de minaresi yıkıldı. 1937 yılında Stalin’in uyguladığı “*temizlik operasyonu*” ile baskı ve şiddet iyice arttı ve çoğu kişi Sibiryaya sürgün edildi. Ancak 1937’den sonra göçler engellendi. Göstermelik olarak 1944 yılında Batum’da Orta Cami ve müftülük açıldı. Bu müftülük Bakü’deki dini idareye bağlandı. 1985 yılında Gorbaçov döneminin başlamasıyla baskılar kalktı, camiler ve ibadethaneler tekrar açıldı fakat bu seferde ceryan eden misyoner faaliyetleri ortaya çıktı. Batum, Çürüksu, Keda ve Hula gibi Acaristan bölgesinde elliden fazla kilise yapıldı. İhtiyaca binaen Batum’da yeni bir cami yapılması talep edildiyse de kabul edilmedi. Hatta mevcut camiden de ezan okunması yasaklandı. Diğer bir hususta Tiflis hükümeti, Gürcü Ortodoks kilisesiyle yaptığı antlaşmada her yıl kiliseye bütçeden 28 milyon lari yardımda bulunmaktayken Azeri ve Acarlar gibi Müslümanları görmezden gelmektedir.

³¹ Nedim İpek, “Kafkaslar’dan Anadolu’ya Göçler (1877-1900)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.6, S.1, 1991, s.97, 105, 111-113.

³² Süleyman Uludağ, “Acara”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.32-34.

³³ İdris Bostan, “Batum”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.210-211.

Bununla birlikte Türkiye Diyanet Vakfı'nın Acaristan müftülüğüne her ay yolladığı 30.000 dolar yardımdan da % 20 vergi kesmektedir³⁴.

³⁴ Süleyman Uludağ, “Acara”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.32-34.

I.BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE İLMİYE KURUMU ve EĞİTİM ÖĞRETİM MÜESSESELERİ

I.1. Osmanlı Devleti'nde İlmîye Kurumu

“İlmîye” kelime anlamı olarak bir mesleği ifade etmektedir³⁵. İlmîye sınıfını tanımsal bir ifadeyle nitelendirmek gerekirse; Osmanlı Devleti'nde eğitim, yargı, fetva ve diyanet teşkilatını oluşturan medrese kökenli ulema sınıfıdır. Osmanlı Devleti yönetiminde ilmîye sınıfı, klasik eğitim kurumu olan medreselerde tahsil gördükten sonra icazetle³⁶ mezun olup eğitim, hukuk, fetva ve başlıca dini hizmetler ve merkezi bürokrasinin kendi alanlarıyla ilgili kısmıyla alakadar olan Müslüman ve çoğunlukla da Türkler'den oluşan bir meslek grubunu niteler³⁷. İlmîye sınıfının devlette kurumsallaşması ise Şeyhülislam-Kaza Müftüleri, Kazaskerler-Müderrisler-Kadılar, Hacı Sultani (Padişah hocaları) şeklindedir³⁸.

³⁵ A. Akyıldız, T. Buzpınar, M. Sinanoğlu (ed.), *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları -Tespitler- Problemler-Teklifler-*, “Osmanlı'da İlmîye'ye Dair Çalışmalar Üzerine Gözlemler” Mehmet İpşirli, İSAM Yay., İstanbul 2007, s.267.

³⁶ İcazet kelime anlamı olarak “*su akıtmak, helal kılmak, izin vermek, onaylamak, geçerli kılmak*” gibi anlamlara gelen ve cevz kökünden türemiştir. İbn Faris'e göre “su akıtmak” mana olarak “*bir âlimin ilmini talebesine aktarması*” şeklinde anlamlandırılmıştır. İcazetname ise Osmanlılar'da ve Doğu İslam ülkelerinde, medrese, tekke mensupları ve sanat erbabından eğitim ve öğrenimini tamamlayanlara hocaları tarafından verilen yazılı belgedir; bkz. Cemil Akpınar, “*İcazet*”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.21, İstanbul 2000, s.393. Kıraat ilminde icazet ise, Kur'an lafızlarının usulüne uygun olarak okunması bakımından okuyucuda bulunması gereken özelliklerin var olduğunu belirten yazılı yeterlilik belgesidir; bkz. Mehmet Ali Sarı, “*İcazet*”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.21, İstanbul 2000, s.400. İcazetname, bugünkü anlamda bir medrese öğrencisinin tedris hayatına atılabileceğini gösteren diploma belgesidir. Bu belgede medrese öğrencisinin öğrenim hayatı boyunca gördüğü dersler, okuduğu eserler ve bu eserlerin kime ait olduğu yer alır. Daha sonra daha yüksek bir müderrisin dersine devam ederek derslerini tamamlar ve ders okutmağa izin ile en son bir vesika olarak müderrislik ya da kadılık yapma imkânına sahip olurdu. Oldukça önem arz eden bu icazetnamelerde ulema silsilesi bir müderrisin hangi ulema kolundan geldiğini ve bu ulema kolunda kimlerin olduğunu göstermesi bakımından oldukça mühimdir; bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 2014, s.83.

³⁷ Mehmet İpşirli, “İlmîye”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.141.

³⁸ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s.100.

Osmanlı Devleti'nde, kuruluşundan itibaren ilim ve kültür alanında çalışmalar yürütüldü. Zira Türkler Anadolu'ya gelmeden önce de ilmi faaliyetlerde bulundu³⁹. Bununla beraber Osmanlı Devleti tarihi süreçte özellikle geleneğini, imtiyazlarını kullanarak ve koruyarak yüzyıllar boyunca sürdürmeyi başardı. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar geçen süreçte ilmi yaşamda gelinen başarılı noktaya rağmen, henüz ilkelerin tam olarak belirtilmediği ilk dönemi ihtiva etti. Fetih'ten 16. yüzyıl başlarına kadar süregelen zamanda ise sağlam bir gelenek oluştu, kendine özgü nizam, yargı ve eğitim sınıfında belirlenen dereceleri, yetki ve sorumlulukları açığa çıkarıldı. 16. yüzyıldan itibaren ilmiye, seyfiye ve kalemiye sınıfının ayrı ayrı dallar haline gelmesiyle, ilmiye mensupları eğitim ve yargı alanlarını tekellerine aldılar. Zamanla güç ve yetkilerini kaybetmekle beraber Osmanlı Devleti'nin yıkılışına, hatta Cumhuriyet'in ilk evrelerine kadar geleneklerini sürdürdüler⁴⁰.

15. yüzyıl Fatih döneminde İlmiye sınıfı ve Osmanlı uleması özellikle siyasi ve idari kararlarda etkili olmasına rağmen daha sonraki süreçte itibar kaybına uğradı⁴¹. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütün alanlarda olduğu gibi ilmiye sınıfında da bozulmalar oldu ve ıslah edilmeye çalışıldı⁴². 17. yüzyıl ilmiye teşkilatı ve ulema için bir yıpranma süreci oldu ve siyasete karıştılar. Bu durum ulema etkisi dışında gelişti ve bunun en temel sebebi Osmanlı hükümdar geleneğinin değişmesi olarak nitelendirildi. I. Ahmet dönemiyle başlayan çocuk hükümdarların tahta çıkması saraydaki dengeleri değiştirdi. Siyasi güç artık sarayda nüfuz eden asker ve ulemanın eline geçti. Zira bunun sonucunda her zümre güç ve kuvvetini kullanmak için ulemayı yanına çekmek istedi. Dolayısıyla bu durum ulema sınıfında bölünmelere yol açtı. Bu siyasi çekişmelerin içinde kalan ulema, ilim yolundan da alıkonuldu⁴³.

Devletin resmi raporlarında, dönemin aydınları tarafından belirtilen bozulmalar çoğunlukla şöyle ifade edildi: Rüşvetin artık bütün devlet kurumlarında hediye adı

³⁹ Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, TTK Yay., Ankara 2007, s.129.

⁴⁰ Mehmet İpşirli, "İlmiye", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.141.

⁴¹ Osman Özkul, *Gelenek ile Yenilik Arasında Osmanlı Uleması*, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya 2009, s.29-30.

⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 1988, s.241.

⁴³ Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Devleti Tarihi*, C.I, s.247-248.

altında alınıp verildiği, ulema sınıfı ve devlet adamları arasında güzel bir gelenek ve yasal duruma getirildiği, ulema sınıfının lüks bir yaşam içerisinde olduğunu, liyakatsiz kişilere devlet kademesinde görev ve rütbe verildiği, ulemanın sözlerinin fiiliyatına uymadıkları için diğer devlet hizmetinde bulunanlara da doğru örnek olmadıkları için dürüstlükten uzaklaştıkları şeklindeydi⁴⁴.

Bununla birlikte devlet adamları, devletin diğer organlarında da başlayan bu bozulmalara çareler aradı. Bu noktada merkezi otorite güçlü olduğu müddetçe yolsuzlukları önleyecek tedbirler aldı. Ancak bunu 1570'lerden sonra başaramadı⁴⁵. Sonraki süreçte devlet diğer organların ve ilmiye sınıfının zayıflamasının önüne geçmek ve eski gücüne kavuşması için tek çarenin Batılılaşma olduğunu tespit etti. Devlet adamlarına göre Batılılaşma ile birlikte Osmanlı Devleti modern bir yapıya kavuşmuş olacaktı, aksi halde yok olacaktı⁴⁶.

Bu bağlamda Osmanlı- Türk modernleşmesi için III. Selim döneminde askeri eğitim alanında reformlara girişildi. Bu dönemi takip eden II. Mahmud'un tahtta olduğu dönemde ise Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi için önemli adımlar atıldı. II. Mahmut, geleneksel düzenin en önemli organı olan yeniçeri ocağını kaldıramadı, fakat ilmiye sınıfı mensuplarının gücünü, yeni açılan askeri ve diğer eğitim kurumlarında evkaf nizamnamesindeki düzenlemelerle ciddi anlamda sınırlandırdı⁴⁷.

Tanzimat reformlarıyla da kabul edilen yeni kanunların İslam hukukunu kısıtlayacak nitelikte olması hasebiyle ulemanın tepkisine yol açtı. II. Mahmud döneminden itibaren yönetimi devralan bürokratik sınıf ulema ve ordudan değil yurtdışında eğitim gören kişilerden oluşturuldu⁴⁸.

⁴⁴ Kayhan Atik, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İلميye Teşkilatındaki Çözölmeye İlişkin Tesbit ve Teklifler", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (Yaz-2000), s.32,48-49.

⁴⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009, s.324.

⁴⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul 2010, s. 18.

⁴⁷ Anzavur Demirpolat-Gürsoy Akça, "Osmanlı Toplumunda Modernleşme ve Ulema", *Ekev Akademi Dergisi*, S.36, (Yaz-2008), s.122.

⁴⁸ Seyfettin Aslan-Mehmet Alkış, "Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türkiye'nin Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, C.6, S.1, (İlkbahar-2015), s.21-22.

Meşrutiyet Dönemi'nde din-devlet arası ilişkinin kaçınılmayacak bir sorun olduğu ve din müessesesinde de yenilikler yapılması gündeme getirildi⁴⁹. Bu süreçte yapılan reformlarla ulemanın bazı etkinliği korunsa da, çoğu yetkileri kısıtlandı. Zira son dönem Osmanlı Devleti'nde adliye ve milli eğitim vekâletleri kurularak, daha önce ulemanın elinde olan bu alanlar bakanlıklara verildi. Vakıflar ellerinden alındı. Her ne kadar kabinenin üyesi olsalar da bütün ipler İttihat ve Terakki'nin elinde oldu. İttihatçılar başlarda itiraz etmeseler de siyaset alanında ve kongrelerde Cemiyeti İlmiye ulemasının siyaset yapmasını hoş karşılamadı. Nitekim daha sonraki tarihlerde B.M.M.'nin Ankara'da açılmasıyla şeyhülislamlık makamı 1922 yılında saltanatın da hilafetten ayrılması sonucunda tarihe karıştı. 1923 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin aldığı kararla Şeriye ve Evkaf Vekâleti şeyhülislamın yaptığı görevi üstlendi. 3 Mart 1924 tarihinde ise hilafetin kaldırılmasıyla Şeriye ve Evkaf Vekâleti de kaldırıldı. Bunun yerine başbakanlığa bağlı olan cumhurbaşkanı tarafından seçilen Diyanet İşleri Başkanlığı kuruldu⁵⁰.

1.2. İlmiye Kurumunu Oluşturan Ulema

Ulema; Osmanlılar'da ilmiye sınıfı mensupları için kullanılan unvandır. Osmanlı döneminde yüksek ilim ve fıkıh âlimleridir⁵¹.

Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfı mensupları, çok önemli toplumsal görev üstlenmekle beraber öncelikle bu sınıf hiyerarşiye bağlanan bir eğitimden geçerek üç sülk olarak nitelendirilen (kaza, ifta, tedris) belli bir bürokrasiye göre görevlendirilirdi. Bu sistem şekli geçmiş İslam devletleri arasında en özgün şekildi⁵².

Osmanlı ilmiye sınıfı, klasik ve yerleşmiş medrese eğitimini aldıktan sonra icazetle mezun olup eğitim, hukuk, fetva, başlıca dini hizmetler ve merkezi bürokrasinin kendi sahasında görevlendirilen Müslüman ve çoğunlukla Türklerden oluşturuldu. Kaynaklarda temelleri Osman Bey dönemine kadar uzanan ilme ve ilim adamlarına oldukça önem verildiği ve devam eden süreçte bu kurumun resmi olarak

⁴⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013, s.439.

⁵⁰ Ramazan Boyacıoğlu, " Tarihi Açısından Şeyhülislamlık, Şer'iye ve Evkaf Vekâleti", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, 1996, s.167-170.

⁵¹ Abdullah Yeğin, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, Sebat Yay., İstanbul 2006, s.1015.

⁵² İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yay., İstanbul 2016, s.73.

kurumsallaştığı görülmektedir. İlim adamları olan ulemeden faydalanmak, onlarla fikir alış-verişinde bulunmak için kadılık, vezirlik, veziriazamlık, defterdarlık, nişancılık gibi divanın ve bürokrasinin çeşitli kademelerine ulemeden kişiler tayin edildi. Ayrıca Osmanlı Devleti ilmi hayatı canlandırmak için eğitimi belli bir seviyede olan talebeleri İslam dünyasının tanınmış ilim merkezleri olan Kahire, Maverâünnehir, Buhara, Semerkant, Bağdat ve Şam gibi ilim merkezlerine gönderilirdi. Bu ilim merkezlerine giden talebeler eğitimlerini buralarda tamamlardı. Orhan Bey döneminde Osmanlı Devleti'nde ilk medrese kuruldu. Devam eden dönemlerde yeni medreseler yapılarak eğitim ve yargı alanlarında yeni kurumlar oluşturuldu. Öyle ki 1362 yılında kazaskerlik kurularak ilmi hayat sağlam temeller üzerine oturtuldu. Fatih dönemi ilmiye kurumunda önemli değişiklikler meydana geldi. Fatih Kanunnamesi'nde ilmiye sınıfına ait hükümlere geniş yer verdi. Bununla beraber mesleklerde ilmiye, seyfiye, kalemiye şeklinde sınıflandırıldı. Bu mesleğe dikkat çekmek için bu sınıflara değişik ve geniş imtiyazlar verildi. Fakat bu durum ilerde imtiyaz sahibi olan ulema ailelerini oluşturdu⁵³.

Osmanlı vakıf sisteminin desteklediği ulema, devletin ulaştığı sınırlar dâhilinde yayılan medreselerde eğitim aldı. Fakat eğitimini daha ileri seviyeye taşımak isteyenler Sahn-ı Seman ve Süleymaniye medreselerini tercih ederdi. Özellikle Fatih dönemi ve sonraki dönemlerde yerleşik duruma geçen medrese eğitimi niteliğini devam ettirdi. En yüksek dereceli medreselerden mezun olanlar öncelikle bir müderrisin yanında asistanlık yapardı. Medreseyi bitiren talebe icazet alarak hizmet vereceği alanla ilgili müracaatta bulunur atama beklerdi. İlk önce en düşük dereceli medreselere tayin edilen müderrisler belli bir zaman görev yaptıktan sonra azledilir ve tekrar göreve başlamak için sıra beklerdi. Bu bekleme dönemine ise mülazemet dönemi denirdi. Göreve başladıktan sonra başarılı çalışmalar yapan müderrisler, yüksek dereceli medreselere tayin edilirdi⁵⁴. Osmanlı topraklarında yer alan stratejik, nüfus ve kültürel anlamda yoğun olan büyük şehirlere yönetim ve halkın güvenliği açısından dolayı kaza idarelerinin başına deneyimli ulema gönderilirdi. Kadılıklar küçük kaza kadılıkları ve büyük kazalar olarak ayrılıyordu. İkinci sınıfta

⁵³ Mehmet İpşirli, "İlmiye", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.141-145.

⁵⁴ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s.103-104.

yer alan kadılıklar ise mevleviyet olarak adlandırılırdı ve dolayısıyla buralara tayin edilen kadılar da mevleviyet rütbesi almış olurdu. Bu mevleviyetler arasında yatay geçiş mümkündü. Mevleviyetlerin derecelendirilmesi ise kadıların terfi sırasına göre devriye mevleviyetleri, mahreç mevleviyetleri, bilad-ı hamse mevleviyetleri ve harameyn mevleviyetleri şeklindeydi⁵⁵. Bundan sonra İstanbul kadılığı, Anadolu Kazaskerliği, Rumeli Kazaskerliği ve Şeyhülislamlık makamına kadar gelinebiliyordu. Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıldan bu yana gelişme gösteren ilmiye mesleği sürekli bir ilerleme gösterdi. Ancak gerek medreselerde gerek kadılık teşkilatında dereceler arasındaki yatay geçiş birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirdi. Bu olumsuzlukların sebepleri dönemin önde gelenleri tarafından adam kayırma, mülazemet usulünde yolsuzluklar, ilmiye ailelerine tanınan imtiyazlar, ilim seviyesini düşmesi gibi faktörler olarak ifade edildi. 17. yüzyılda ilmiye sınıfının fakirleştiği birçok âlim kitaplarını sattığı için fakir duruma düştüğü ve bundan dolayı cehalete düştüğü belirtilir. Nitekim ilmiye teşkilatına ıslah çalışmaları 18.-19. yüzyıllarda sürdürüldü ve yapılan bu ıslahatlarda gayretler ve çabalar klasik anlayışın devamı olarak görüldü. II. Mahmud döneminden itibaren ilmiye sınıfına farklı bir bakış açısı getirildi. 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti kuruldu ve bu zamana kadar ilmiyenin büyük oranda faydalandığı vakıf gelirleri devlet bütçesine alındı. Bu vakıf gelirleriyle idare edilen medrese ve dini merkezlerin çoğu zarara uğradı. Bu dönem medreseler alternatif bir eğitim kurumu olarak kaldı ve batı tarzı eğitim öngörüldü⁵⁶.

I.2.1. Şeyhülislam

Şeyhülislam⁵⁷, “yaşlı kimse, reis ve bilge” kavramlarını karşılayan şeyh ile İslam kelimesinin birleştirilmesinden ortaya çıkmış bir tabir olarak kullanıldı. İslam dünyasında ulema ve sufilere verilen bir şeref unvanı olarak 10. yüzyılda kullanılmaya başlayan bu tabir, sonraki dönemlerde “âlimlerin en kıdemlisi, reisi”

⁵⁵ Fahri Unan, “Mevleviyet”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.29, Ankara 2004, s.467-468.

⁵⁶ Mehmet İpşirli, “İlmiye”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.141-145.

⁵⁷ “Şeyhülislam” kelimesi Osmanlı Devleti döneminde İlmiye Kurumu içerisinde yer alan din işlerine bakan ve sadrazamdan sonra gelen en yüksek vazifeli şahıs sıfatına nail olan kişilere verilen bir terimdir; bkz. Abdullah Yeğin, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, s.908.

anlamını alarak bir unvan halinde kullanıldı. Şeyhülislamlığın dini bir müesseseye dönüşümü ise Osmanlı Devleti döneminde gerçekleşti⁵⁸.

Şeyhülislamın görevi, Müslümanları dini konularla veya şer'î konularda merak ettiği sorular hakkında bilgi vermek ve diğer karşılaşılan sorunlarla ilgili dinin görüşünü belirtmektir. Fakat teoride böyle olmakla birlikte, şeyhülislamın örf, adet ve geleneklerle alakalı özellikler hakkında fikirlerini belirterek, kiliselerdeki seçim karmaşıklığını çözmek hususunda bile fetva verdiği görüldü. “Fetva” şeyhülislamın yazılı olarak fikrini beyan ettiği açıklamaydı. Şeyhülislam tarafından tayin ve terfileri gerçekleştirilen müftülerde kazalarda fetva verirdi. Bununla birlikte önemli devlet işlerinde de şeyhülislamın görüşlerinden faydalanılırdı. Savaş ve barış yapılması durumunda, ıslahatlar mevzusunda, idari, mali, askeri ve sosyal alanlardaki düzenlemeler hususunda da fikri alınırdı⁵⁹. Şeyhülislamın fetva vermesi Hanefî mezhebini detayları ile en iyi biçimde bildiği anlamına gelirdi. Dolayısıyla şeyhülislamlığa İslam hukukunda yeterli olabilen şahıs seçilirdi⁶⁰.

17. yüzyılda saltanat ve kurumlardaki değişiklikler ilmiye mesleğini ve onun başında bulunan şeyhülislamlığı da etkiledi. Şeyhüslama verilen yetkiler tartışmalara yol açtı. 18. yüzyılda 1703-1730 isyanlarında şeyhülislamın siyasete dahil olmasıyla bu unvanın itibar kaybına neden oldu. 19. yüzyılda Vaka-i Hayriyye'den sonra şeyhülislamın güç ve yetkisi giderek azaldı ve bu durum Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemlerinde de açıkça görüldü⁶¹.

Şeyhülislamlık makamı Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte 3 Mart 1924 hilafetin ilgasıyla beraber kaldırıldı ve bir kanunla bu makam Diyanet İşleri Bakanlığı'na dönüştü⁶².

⁵⁸ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislam”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.39, İstanbul 2010, s.91-96.

⁵⁹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s.99-100.

⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 2014, s.182-185.

⁶¹ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislam”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.91-96.

⁶² Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s.101.

I.2.2. Kadı

Kadı⁶³, Arapça'da kaza kökünden gelen, fıkıh terimi olarak insanlar arasında ceryan eden anlaşmazlıkları ve davaları şeri kanunlara göre çözümlenmek üzere yetkili makamca tayin edilen kişiyi tanımlamaktadır⁶⁴.

İslam devletleri geleneklerinin devamı niteliğinde olan Osmanlı Devleti'nde devlet kurumsallaşmasına oldukça önem verildi. Osmanlı Devleti beylik döneminden itibaren fethedilen bölgelere hukuku temsilen bir kadının, idareyi temsilen de bir subaşının tayini yerleşmiş bir gelenektir. Osmanlı kadısı, İslam devletleri dâhilinde özgün bir yere sahip olan adliye ve mülkiye görevlisiydi. Yetkileri ise kendinden önceki İslami dönemlerde görevli kadılara kıyasla daha kapsamlıydı. Osmanlı kadıları eğitim, mesleğe geçiş, terfi durumları ile gelişmiş bir hiyerarşi ve kurallar bütününe tabiydi. İlmiye sınıfı içerisinde yer alan Osmanlı kadısı, son İslam devletinin geniş topraklarının temsilcisi aynı zamanda bu toprakları çok iyi bilen bir memurdur. Ayrıca kadı, hukukçular sınıfını kendi bünyesinde temsil eden kişidir. Mesleğe giriş, tayin ve terfi gibi muvaffakiyetleri olması hasebiyle Osmanlı Devlet işlerini, ekonomi, idari ve siyasi alanlarını iyi bilen Anadolu ve Rumeli coğrafyasını çoğu yerlerini iyi tanıyan bir memur sınıfıydı⁶⁵.

Osmanlı Devleti'nde kadıların göreve başlaması, terfileri ve hükmedilen coğrafyalarda memuriyet etmeleri devletin idari yapısını ve memuriyet mevzuatı bakımından bir düzen içerdiğini göstermektedir. Dolayısıyla çok erken zamanlarda yerleşen bu kurumsallaşma Osmanlı Devleti'nde merkezîyetçi ve kontrollü bir bürokrasinin varlığını ifa etti. 18. yüzyıldan itibaren değişen idari düzene uyum sağlayan kadıların, 19. yüzyılda yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla birlikte görevlerinde kısıtlamaya gidildi. Kadıların mülki görevleri ellerinden alındı. Asıl görev ve kısıtlama ise idare hukuku, ceza ve ticaret alanında Fransız mevzuatının uyarlanması ile gerçekleşti. Nitekim gelişen süreçlerle birlikte 9 Nisan 1924 tarihinde şer'i mahkemelerin ilgasıyla birlikte Ankara'da Hukuk Fakültesi'nin kurulması,

⁶³ "Kadı" kelime anlamı itibariyle hâkim, peygamber namına suçluyu ve suçsuzu ayırıp şeriatla hükmedendir; bkz. Abdullah Yeğin, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, s. 480.

⁶⁴ Fahrettin Atar, "Kadı", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.24, İstanbul 2001, s.66-69.

⁶⁵ İlber Ortaylı, "Kadı", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.24, İstanbul 2001, s.69-83.

sonrasında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kadıların fiili görevi ve tahsil kurumu sona erdi⁶⁶.

I.2.3. Kazasker

Kadı ve asker kelimelerinin birleşiminden oluşan Kadı'l-asker kelimesi zamanla Osmanlılar'da "kazasker" şeklini aldı. Osmanlı Devleti'nde bu müessesenin muhtemelen Anadolu Selçuklularından alındığına dair yaklaşımlar vardır. Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre kazaskerlik bir kurum olarak I. Murad döneminde ortaya çıktı. Kurumun başına ise Bursa kadılığı görevinden sonra Çandarlı Kara Halil getirildi. Fakat kazaskerlik kurumunun gelişmesi Fatih Sultan Mehmed döneminde gerçekleşti. Önceleri devlet bünyesinde tek kazasker varken Fatih döneminde Rumeli ve Anadolu Kazaskerliği olmak üzere iki kazaskerlik kurumu oluşturuldu. Yavuz Sultan Selim döneminde merkezi Diyarbakır olmak üzere Arap ve Acem Kazaskerliği kurulduysa da daha sonra tekrar bu bölgeler Anadolu Kazaskerliği'ne bağlandı⁶⁷.

Kazaskerlik kurumuna 500 akçe yevmiyeli kadılıklardan gelinirdi. Kazaskerlik görev süresi bir yıl olup bu müddeti dolduranların ardından yeni kazasker tayin edilirdi. Divan-ı hümayunda kazaskerlerde divan üyesi olarak yer alırdı. İçtimada eğer varsa divana kadar gelen şeri ve hukuki davalara bakarlardı. Kazasker 16. yüzyıl ortalarına kadar derece olarak şeyhülislamın üstüneyken bu durum Ebusuud Efendi'nin şeyhülislamlığından sonra önemini yitirdi. Bununla beraber 19. yüzyıl yarısına kadar Divan-ı hümayun üyesi olarak kaldı. Kazaskerler Divan-ı hümayunda dava dinlemekten başka görevleri salı ve çarşamba günleri istisna olmak üzere her gün resmi daireleri olmadığından kendi konaklarında kendilerinin ya da kendilerine gönderilen şeri ve hukuki davalara bakardı⁶⁸.

Kazasker devlet bünyesinde bütün kadıların ve müderrislerin tayinlerini, terfi ve azillerini belirlerdi. Kazaskerlikten sonra gelinecek tek makam ise

⁶⁶ İlber Ortaylı, "Kadı", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.69-83.

⁶⁷ Mehmet İpşirli, "Kazasker", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.25, Ankara 2002, s.140-143.

⁶⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.156-157.

şeyhülislamıktı⁶⁹. 19. yüzyılda daha da genişleyen bu makam 1914 yılında bir mahkeme haline geldi. Bu yeni mahkeme ise Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar varlığını sürdürdü⁷⁰.

I.2.4. Müderris

“Müderris⁷¹” kelime anlamı olarak okumak, anlamak, tekrar etmek anlamında ders kökünün “tef'il” kalıbından türetilen ve medreselerin ortaya çıktığı 10. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlayan bir terimdir. Resmi bir hal alması ise 11. yüzyılda Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün Nizamiye medreselerini inşa etmesiyle birlikte burada ders veren en yüksek rütbeli ilim adamları için kullanılmaya başlandı. Bir müderris medresede her ilim dalıyla meşgul uzman bulunmasına rağmen değişik alanlarda birden fazla ders verme imkânına sahipti. Aynı zamanda kendi mesleğiyle beraber kadılık ve müftülükte yapabiliyordu. Maaşları ise buldukları medreselerin vakıf gelirlerine göre verilirdi. Müderrisler genel olarak iyi yetişmiş haysiyet sahibi insanlar olmakla beraber aralarında şiir, edebiyat, hat ve atıcılık gibi sanat dallarıyla ilgilenen kişilerdi⁷².

Osmanlı Devleti ilmiye teşkilatı bünyesinde önemli görevlerden biri de medreselerde çeşitli dersler veren müderrislerdi. Klasik İslam devletleri medrese sisteminde olduğu gibi Osmanlı medreselerinin de eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürüten müderristi. Osmanlı'da medreselerden ziyade buradaki müderrisin ehemmiyeti daha önemliydi. Bundan dolayı icazetnamelerde medrese adı geçmeyip müderrisin ve onlardan okunan dersler, kitapların ismi yer alırdı. Müderris aynı zamanda ulema mesleğini de ifa etmesinden dolayı 16. yüzyıl yarısından itibaren gelişen yapısıyla ilmiye kurumunda önemli yer teşkil etti. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde medreselerde görevini ifa eden müderrislerin çoğu yüksek dereceli ilmi mahallerden gelenlerden oluşurdu. Ancak Osmanlı Devleti'nin topraklarının

⁶⁹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s.101-102.

⁷⁰ Mehmet İpşirli, “Kazasker”, s.140-143.

⁷¹ “Müderris” unvanı kelime anlamı itibarıyla ders veren, ders okutan, ilim talebelerine ders veren muallim, profesör olarak ifade edilmektedir; bkz. Abdullah Yeğin, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, s.689.

⁷² Nebi Bozkurt, “Müderris”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.31, İstanbul 2006, s.467-468.

zamanla genişlemesine binaen artan medreseler müderrisliğin de temelini oluşturdu⁷³.

Osmanlı Devleti'nde medreselerdeki verilen bütün dersleri sırasıyla gören bir öğrenci icazet alarak mülazemet ve kazasker defterine kayıt yaptırarak sırası geldiğinde en aşağı derece olan Haşiye-i tecrid medresesi müderrisliklerinden birine tayin edilirdi. Bu ilk medresede verilen yevmiye 20 ve 25 akçeydi. Haşiye-i tedric müderrisi olan kimse terfi ettiğinde bir derece yüksek olan 35 akçe yevmiyeli Miftah medreselerinden birine müderris olurdu. Ardından kırklı, Hariç elli medreseleri müderrisliklerine yükselirdi. Kırklı ve Hariç elli medreseleri yaptırımlar Anadolu'da beylik kurmuş hükümdarlar ya da onların aileleriydi. Kırklı medreselerde kelimadan mevakıf şerhi, makasid şerhi dersi verilirken Hariç elli medreselerinde öncelikle fıkıh ilmi öğretilirdi. Hariç elli medresesinden terfi eden müderris Dâhil müderrisi olurdu. Dâhil medreseleri içinde en mühimi Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Sekiz Tetimme-i medreseleriydi. Dâhil medreselerini şehzadelerin şehzadelerin, şehzade valideleriyle Padişah kızlarının ya da Padişahların inşa ettirdiği medreselerdi. Bununla beraber müderris güçlü ve yetenekli olduğunu gösterebilirse Sahn-ı seman medreselerinden birine terfi eder ve burada profesörlüğe kadar yükselirdi. Fatih Kanunnamesi'nde müderrisliğe yeni başlayacak olan mülazım 20 akçe yevmiye ile tayin olunarak medreseden medreseye geçtiğinde ise yevmiyesi 5 akçe artırılarak yevmiyesi 50 akçeye kadar artabilirdi. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan dönemlerinde Altmışlı medreseler de inşa edilerek yeni bir kanunla medrese ve müderrislerin dereceleri Otuzlu, Kırklı, Ellili, Dâhil, Semaniye ve Altmışlı olarak artırıldı⁷⁴. Esasen fazla yevmiye alan müderrisin medresesi de yüksek dereceli bir medreseyi ihtiva etmekteydi. En yüksek dereceli medrese ise Fatih Sultan Mehmed'in inşa ettirdiği Sahn-ı Seman medreseleriydi. Sonraki süreçte Kanuni Sultan Süleyman'ın inşa ettirdiği Süleymaniye medreseleri de Sahn-ı Seman medreseleri derecesinde idi⁷⁵.

⁷³ Mehmet İpşirli, "Müderris", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.31, İstanbul 2006, s.468-470.

⁷⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.65-67.

⁷⁵ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s.103.

Bir müderriste aranan özelliklerin vakfiyelerde geçtiği kadarıyla ilim ehli, fazilet sahibi ve haysiyet sahibi olması idi. Bununla beraber okutacağı dersler, hangi mezhebe tabii olduğu ve bazı niteliklere sahip olup olmadığı da aranan özellikler arasındaydı. 20. yüzyılda mektep tarzında medreselerin sayısı artmaktaydı ve bu medreselerde her derse bir müderris tayin edilmeye başlandı. Nitekim tayin edilen müderrise tuğralı orijinal beratla görevlendirildiği şehir ve medrese, kaç akçe ile tayin edildiği, göreve başlama ve süresi gibi hususlar bildirilirdi. 16. yüzyıldan itibaren artan müderris sayısı problemlere yol açtı ve medreselerden mezun olanlar “*ruznamçe*” denilen defterlere adlarını kaydettirip sıranın kendilerine gelmesini bekleyecekti. Boşalan kadrolar olduğunda ise alınacak kişi imtihana tabii tutularak hak kazanırsa göreve başlardı. Bununla beraber büyük ulema çocukları bu imtihana tabii olmayıp müderrislik yapma imtiyazına sahip olurdu. Bu ayrıcalıklı sınıfa daha sonra veziriazam ve diğer devlet adamlarının çocukları da katıldı. Netice itibariyle buda müderris sayısında oldukça artışı tetikledi. Sonuç olarak toplumda saygın bir konuma sahip olan bazı müderrislerin arasında çeşitli eser yazarlar, tarihçiler ve şairler mevcuttu. Çoğu ders vermekle görevini devam ettiren müderrisler tefsir, hadis, kelim, akaid ve mantık gibi birçok alanda ders verdikleri için tek alanda uzmanlaşamadı. 19. ve 20. yüzyıllarda Batı tarzında açılan okulların ve Darülfünun hocaları için müderris karşılığı profesör, müderris muavini için doçent unvanları kullanıldı. Fakat 1933 yılı üniversite reformundan sonra bu unvanlar kaldırıldı⁷⁶.

I.2.5. Nakibüleşraf

“*Nakibüleşraf*” sözlük anlamı itibariyle vekil, bir topluluğun başkanı anlamına gelen “*nakib*” kelimesiyle, Hz. Muhammed’in kızı Hz. Fatima’nın oğlu Hasan’ın soyundan gelen eşraftan (şerif) oluşan kelime bileşimidir. Nakibüleşraf peygamber soyundan gelenlerle ilgilenmek üzere kurulan bir müessesedir. Nakibüleşraf görevi peygamber soyundan gelen kişilerin kayıtlarını tutmak, evliliklerinde denklik kurallarını sağlamak, ganimetlerden düşen paylarını vermek, haklarını korumak ve

⁷⁶ Mehmet İpşirli, “Müderris”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.468-470.

onların başkalarının haklarına riayet etmelerini sağlamak ve suç işleyenlerin cezalarını belirtmekti⁷⁷.

Osmanlı Devleti'nde Nakibüleşraf ulema sınıfından seçilmekle birlikte 17. yüzyılın sonlarına doğru bu durum değişti. Seyyid olan İstanbul kadı ve kazasker azillerinden de nakibüleşraf tayin edilmeye başlandı. Nakibüleşrafların görev müddetleri olmadığı için uzun yıllar görevde kalabilirdi. Nakibüleşraf olarak tayin edilecek kimse Babı-ali'ye gider sadrazam tarafından karşılanırdı. Bu kişi sadrazamın eteğini öper, kendisine sunulan kahve, gül suyu ikramından sonra samur kürkü giydirilerek memuriyeti ilan edilir ve nakibüleşraflık beratı verilirdi⁷⁸.

I.2.6. Padişah Hocaları

Osmanlı Devleti'nde padişahların şehzadelikte belli bir yaşa geldiklerinde ulemanın önde gelen isimlerinden bir hoca tayin edilirdi. Şehzadelerin tahta geçtikleri dönemlerde bu kişiler padişah hocası olarak anılırdı. Bilinen ilk padişah hocası ise Çelebi Mehmed'in hocası Sofu Bayezid'dir. Şehzadeliği ve hükümdarlığı döneminde en çok padişah hocası olan padişah Fatih Sultan Mehmed Han'dır⁷⁹. İlmiye mensupları içerisinde önemli bir yeri olan padişah hocalarının padişah üzerinde oldukça etkiliydi. Nitekim Fatih Kanunnamesi'nde padişah hocaları şeyhülislamla eşdeğerde tutuldu hatta protokolde veziriazamın üstünde bir yer aldı. Bilinen padişah hocaları arasında III. Mehmed'in Padişah hocası olan Tacü't-tevarih yazarı Hoca Sadeddin, II. Mustafa'nın hocası Feyzullah Efendi gibi padişah hocalarının padişahın onlara itibar etmesinden kaynaklanan devlet işlerine karıştıkları da oldu⁸⁰.

⁷⁷ Ş. Tufan Buzpınar, "Nakibüleşraf", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.32, İstanbul 2006, s.322-324.

⁷⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.171-175.

⁷⁹ Fatih Sultan Mehmed'in hocaları şehzadeliğinde Halepli Siracüddün Mehmed ve İbn Temcid, Mevlana Ayas ve Şemsüddin Ahmed Molla Gürani'dir. Molla Gürani'nin hocalık zamanında hükümdarlığa geçen Fatih Sultan Mehmed'in sonraki hocaları ise Sinan Paşa, Bursalı Hoca-zade Muslihuddin Mustafa, Hatip-zade Muhyiddin Mehmed, Ispartalı Abdülkadir, Samsunlu Hasan, Bursalı Veliyuddin-zade Ahmed Paşa ve Hayreddin Efendi oldu; bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.149.

⁸⁰ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s.105.

I.2.7. Hekimbaşı

İslam devletlerinde sarayda ve ülkenin bazı bölgelerinde bulunan tıp doktorları için genellikle “*reisületıbbı*” unvanı kullanıldı. Aynı anlamda unvana tekabül eden “*hekimbaşı*” ise Osmanlı Devleti’nde yaygınlaştı. Eski Türkler’de “*otacı iliği*” tabiri bir sağlık görevlisini ihtiva ettiği bilinmekteyse de bunun bir kurum niteliği kazandığına dair net bilgi yoktur⁸¹.

Osmanlı Devleti’nde hekimbaşılığın müesseseseleşmesinin ve buraya ilk defa kimin tayin edildiğine dair bilgi net değildir. Osmanlı Beyliği’nde sarayda sağlık hizmeti veren biri tespit edilmemekle birlikte Germiyan, Aydın, Saruhan beyliklerinin sarayında bir sağlık görevlisinin bulunduğu bilinmektedir. Genel anlamda Osmanlı Devleti’nde ilk hekimbaşı II. Bayezid döneminde görevli olan Mehmed Muhyiddin İzmiti’dir. Hekimbaşılar devlet teşkilatı içerisinde ilmiye sınıfına mensup, tıbbi iyi bilen, çok iyi eğitilen kişiler arasından seçilirdi. 1836 yılından sonra ilmiye sınıfı dışından da tayinler yapıldı. Bu mevkiye getirilen kişi ilk zamanlarda sadrazam, daha sonraları Darüssade Ağası, 18. yüzyıldan itibaren de padişah huzurunda samur kürkü giydirilerek göreve başlaması ilan edilirdi. Protokolde önemli bir yere sahip olan hekimbaşı ilmiye sınıfına mensup olmasından dolayı Anadolu ve Rumeli Kazaskerliğine kadar yükselebilir, ayrıca müderris ve kadı olabilirdi. Hekimbaşılar, başta padişah ve hanedan üyelerinin sağlığıyla ilgilenmekle görevli olmakla birlikte sarayın içinde ve dışında değişik görevleri mevcuttu. Saraydaki hastane ve eczaneleri yöneten hekimbaşının sorumluluğu altında birçok sağlık görevlisi vardı. Bu kişilerin tayin ve azillerinden sorumluydu. Ayrıca Osmanlı Devleti sınırları dâhilindeki bütün sağlık kurumlarında görevli doktor, cerrah, kehhâl ve eczacıların tayinleri, ordu da görevli olacak doktorların belirlemesini de hekimbaşı yapardı. Zaman zaman yetkileri kısıtlanan hekimbaşılarının 17 Nisan 1850 tarihinde Tıbbiye Nezareti’nin ihdası ve sağlık görevlerinin tamamen kaldırılmasıyla bu kurum Mekteb-i Tıbbiye Nezareti’ne çevrildi. Osmanlı

⁸¹ Cemil Akpınar, “Hekimbaşı”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.17, İstanbul 1998, s.160-161.

Devleti'nde son hekimbaşılık yapan Sultan Abdülmecid zamanında Abdülhak Molla'dır⁸².

I.2.8. Müneccimbaşı

“Müneccimbaşı” Osmanlılar'da astronomi ve astrolojiyle alakadar olan görevliydi. Osmanlı resmi terminolojisinde sermüneccim, reisümüneccimin, başmüneccim gibi unvanlarla anılırdı. Osmanlı Devleti'nde ilmi-felek, ilmi-ahkâmı nücum, yani astronomi ve astronomiyle ilgilenen müneccimin devlet müessesesi içinde yer aldığı görülmektedir. Bilinen ilk müneccimbaşı ise Seydi İbrahim b. Seyyid'dir. Osmanlı Devleti'nde toplamda 37 kişi müneccimbaşılık görevinde bulundu. Bu kişiler ilmiye sınıfına mensup olduklarından müderrislik ve kadılık gibi görevlere getirilebilirdi. Müneccimbashının tayin ve azilleri hekimbaşı tarafından yürütülürdü. Müneccimbashıların esas vazifesi her yıl bir takvim hazırlamaktı. Bunun yanında astronomi ve astrolojiye ait başka sorumlulukları da mevcuttu. Müneccimbaşı takvim hazırladığından dolayı 16. yüzyılda 2000 akçe alırken, daha sonraki dönemlerde bu miktar 7500 akçeye kadar arttı. Müneccimbashılık 1924 yılında kaldırıldı⁸³.

⁸² Nil Sarı, “Hekimbaşı”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.17, İstanbul 1998, s.161-164.

⁸³ Salim Aydüz, “Müneccimbaşı”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.32, İstanbul 2006, s.2-4.

1.3. Osmanlı Devleti'nde İlimiye Kurumunun Temelini Oluşturan Eğitim ve Öğretim Müesseseleri

Türk Eğitim Tarihi, genel Türk tarihi içerisinde yer alan eğitim ile ilgili bir bilim dalıdır. Nitekim eğitim tarihi ilk Türk toplumları ile başladı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile devam etti⁸⁴.

Türklerin konar-göçer bir yaşam tarzını benimsemesi ile başlayan eğitim tarzı, sonraki dönemlerinde eğitim hayatının temelini oluşturdu. 10. yüzyılda Türklerin ilk Müslüman devleti olan Karahanlı Devleti ile başlayan yeni dönemde “*töre*” kavramı İslami kurullarla birlikte dönüşüme uğradı. Nitekim Türklerin İslami kurullarla birlikte şekillenen yeni yaşam tarzı eski davranış biçimlerini yok etmedi. İslamiyet'in kabulünün Türkler üzerindeki etkisinin önemi büyük olmakla beraber, Türklerin göçebe hayattan yerleşik hayata geçmesindeki etkisi de büyüktür. Yerleşik hayatın toplumsal olgular üzerindeki etkisini mimari, sanat, eğitim, bilim ve siyaset anlayışında somut olarak görmek mümkündür. Buna binaen her biri eğitim, bilim ve sanat merkezi olarak inşa edilen Harezmi, Buhara, Taşkent, Buhara, Balasagun, Mevr, Kaşgar, Herat ve Nişabur gibi şehirler ortaya çıktı⁸⁵.

Bir milletin ilim tarihinin başlangıcını net bir tarihle hatırlamak güçtür. Dolayısıyla Osmanlılardan önce Selçuklular döneminde, daha eski olarak İran ve Anadolu'da ilmi müesseseler mevcuttu ve bu müesseselerde bilginler ile öğrencileri vardı. Netice olarak Osmanlı Devleti kurulduğunda Anadolu'daki bu müesseseler, hocalar, öğrencileriyle beraber zamanla yeni devlete geçti⁸⁶.

Nitekim Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumlarının oluşturulması ve bilimle ilgili faaliyetlerin başlangıcı ve gelişmesi, Osmanlı Devleti öncesi Selçuklu dönemi ilim-kültür merkezi olan Mısır, İran, Suriye ve Türkistan'dan gelen âlimlerin sayesinde gerçekleşti. 16. yüzyılda doruk noktasına ulaşan İslam bilim geleneğinin yaygınlaşmasıyla birlikte Osmanlı bilimi de İstanbul çevresinden yayılmaya başladı. Osmanlılar entelektüel ve pratik bilgilerin çoğunu İslam bilim ve kültüründen

⁸⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2008, s.1.

⁸⁵ İsmail Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, Nobel Yayın Dağıtım Yay., Ankara 2010, s.73.

⁸⁶ A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 1982, s.15.

alırken, bazı teknolojik bilgileri de Avrupa’dan aldı. Fakat Osmanlılar 18. yüzyılla birlikte bilim ve sanayide gelişen Avrupa’yı takip etmek zorunda kaldı. Böylece Osmanlı Devleti bilim ve eğitim kurumları İslam geleneğinden Batı geleneğine doğru geçiş yaptı. Bununla birlikte Osmanlı eğitim ve öğretimi Klasik Dönem ve Modern Dönem olmak üzere sınıflandırıldı⁸⁷.

I.3.1. Klasik Dönemde Kurulan Temel Mektepler

I.3.1.1. Sıbyan Mektepleri

Abbasiler devrinde “*küttap*” adıyla anılan mekteplerin Karahanlılar veya Selçuklular döneminde ise “*Sıbyan*⁸⁸ *Mektebi*” olarak adlandırıldı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nde de bu ismin kullanıldığı görüldü. Osmanlı Sıbyan mekteplerinin programları kuruluşundan 1924 yılına kadar birçok değişiklik ve gelişme gösterdi⁸⁹.

Osmanlı Devleti’nde ilk eğitim ve öğretimin yapıldığı yer Sıbyan Mektebi’dir. Toplu olarak eğitim yapılan bu mektepler devletin yükselme döneminde ihtiyaçlara cevap verirken zamanla önemini yitirdi. Sıbyan mektepleri, yapıları bakımından ya bir külliye içinde ya da ayrı bir şekilde mahalle ve köylerde bulunuyorlardı. Bu mektepler çoğunlukla tek katlı ve tek odalı taş yapılardan oluşuyordu. Bu mektepler devlet tarafından hazırlanmış bir yönetmeliği ya da planlaması yoktu. Sıbyan Mektep’lerinin kuruluş amacı bir çocuğa okuma-yazma, İslam dininin kurallarını ve Kur’an-ı Kerim’i öğretmektir. Bu mekteplerde öğretim ezbere dayalı olmakla birlikte dersler bireysel olarak veriliyordu. Elifba, Kur’an, ilmiyel, Türkçe, tecvid, Türkçe ahlak risaleleri ve hat verilen derslerdi⁹⁰.

Çocukların Anadolu’da sıbyan mektebine başlama yaşı dört iken İstanbul’da beş-altı yaş idi. 1846’da yayınlanan talimata göre dört-beş yaş grubu çocukların ebeveynlerin rızasıyla okula gönderileceği, altı yaşını doldurmuş çocuklarında sıbyan

⁸⁷ Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, C.I, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 1999, s.223-224.

⁸⁸“Sıbyan” kelime anlamı olarak çocuklar kelimesini ifade etmektedir; bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlı-Türkçe Lugat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2006, s.948.

⁸⁹ Cahit Baltacı, “Osmanlılar’da Mektep”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.29, İstanbul 2004, s.6.

⁹⁰ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yay., Ankara 1999, s.57.

mektebine gönderilmezse ceza alacağı belirtildi. 1868 tebliğiyle de bu kararlar yinelenildi. 1869 tarihli Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi'nde mektep süresi yine dört yıl olup, mektebe mecburi devam yaşı kızlarda altı, erkekler de dört olarak nitelendirildi. Sıbyan mekteplerinin hocaları özellikle medrese mezunu olup cami ve mescitlerde imam-hatiplik yapmış kişilerdir. II. Abdülhamid döneminde ise sıbyan mekteplerinin yerine “mekatib-i ibtidaiye” tabiri kullanıldı. Günümüze kadar gelinen süreçte çocuklara basit dini bilgilerin verildiği ve Kur'an öğretilen yerlerin halk arasındaki adı sıbyan mektebi olarak adlandırılması geleneği de devam etti⁹¹.

II. Abdülhamid döneminde ilköğretim konusu 1876 Anayasası (Kanunu Esasi) hazırlanırken ele alındı. Anayasa'nın 114. Maddesi gereğince *Osmanlı efradının kâffesince tahsili maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecat ve teferrüatı nizamı mahsus ile tâyin kılınacaktır*⁹² hükmü ile ilköğretim zorunlu hale getirildi. Bu yasayla birlikte kız ve erkek çocukları eşit eğitim hakkını hukuki olarak garanti etti. Bu dönemde ilköğretime önem verildiği ve ilköğretimin nitelikli olarak bir seviyeye çıkarılması hedeflendi. Bununla birlikte ilköğretim iki ayrı kısma ayrıldı. Birincisi “mekatibi sıbyaniye” olup bu mektepler, eski yeni geleneksel eğitime devam etti. İkincisi ise “mekatibi ibtidaiye” olup eskiye dokunmadan sıbyan mektepleri seviyesinde yeni okulların açılmasıydı. Bununla birlikte ilköğretimde ikili bir sistemde ortaya çıktı. Bu ikiliği kaldırmak için 1882 yılından sonra Maarif Nezareti önemi ibtidai mekteplerine vererek sıbyan mektebinin zayıflamasına neden oldu. Modernleşmeye karşı koyamayan sıbyan mektepleri ibtidai mekteplere dönüştü ve 1909'a kadar çoğu mektepte yeni usul öğretim metodu izledi⁹³.

I.3.1.2. Medrese

Medrese⁹⁴, ders görülen mekân anlamına gelip İslami ilimleri okuyan öğrencilerin yatılı olarak kaldıkları ve tahsil için çalıştıkları vakıf odalarının

⁹¹ Cahit Baltacı, “Osmanlılar'da Mektep”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.6-7.

⁹² Düstur, Birinci Tertip, C.4, s.1-40.

⁹³ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s.67-69.

⁹⁴ Medrese kelime anlamı olarak “ders” (dirase) kökünden türemiş bir mekân olarak adlandırılmıştır; bkz. Nebi Bozkurt, “Medrese”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.28, Ankara 2003, s.323.

bulunduğu binadır⁹⁵. İnşa edilen ilk medreseler, henüz Türkler arasında İslamiyet yayılmadan Belh ve Buhara'da bulunan eski Budist viharaları (manastır) örnek alınarak yapıldı⁹⁶.

10. yy. da önce Taberan, sonra da Bağdat'ta aktif hale getirilen medreselerde fıkıh ilmi verilirken, aynı yüzyılda Nişapur'da inşa edilen medreselerde fıkıh, kelam, tefsir ve hadis gibi İslami dersler verildi. 11. yy. da Gazneli Mahmut ve Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'de Nişapur'da medreseler tesis ettiler. Sonraki süreçte İslam âlemine emsal olacak ilk medrese ise Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından yine Nişapur'da kurulan Nizamiye medresesi oldu. Nizamülmülk 1066 yılında Bağdat'ta ikinci medreseyi inşa etti. Nizamiye medreselerinden sonra İslam merkezleri olan Belh, Isfahan, Rey, Herat, Basra, Musul, Rey ve Amul gibi şehirlerde medreseler yapıldı. Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerinde kurulan medreseler de Nizamiye medreseleri örnek alınarak tesis edildi. Bu medreselerin hepsi de talebelerin yatılı kalarak, yemek yediği ve ders gördüğü vakıf medreseleriydi⁹⁷.

Medrese sistemi ve teşkilatı, İslam dünyasındaki cami, hastahane, han, hamam, kervansaray gibi vakıf temeline dayandırılarak kuruldu. Bu kurumların dini sorumlulukları bulunduğu için, vakıflarının da İslam kaidelerine uygun olması lazımdı. Medrese sisteminin yapısı, fıkıh ilmi uzmanları tarafından tanımlanan, yorumlanan ve korunan bir temele dayanıyordu. Medreselerde yürütülen derslerde fıkıh ve ona yardımcı olan bütün alanlara öncelik verildi, buna karşılık akli ilimler ise müfredat dışında tutuldu. Dolayısıyla medreselerin kuruluş amacı fıkıh ilmini öğretmek oldu⁹⁸.

Osmanlı Devleti'nde inşa edilen medreseler padişahlar, valide sultanlar, vezirler, devlette önemli mevkilerde olan devlet adamları, ilmiye ve kalemiye

⁹⁵ Abdullah Yeğin, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, s. 593.

⁹⁶ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Dergah Yay., İstanbul 1980, s.331.

⁹⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2000, s.3.

⁹⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, C.I, s.232.

mensupları tarafından tesis edildi. Anadolu ve Rumeli’de yayılan medreseler, büyük şehir merkezlerinde yapılmakla birlikte küçük kasabalara da inşa edildi⁹⁹.

Osmanlı Devleti eğitimin sistemi olan ilk medrese Orhan Gazi döneminde İznik’te yaptırıldı. Daha sonra başa geçen padişahlar Bursa ve Edirne’de medreseler inşa ettiler. Fatih döneminde İstanbul’da açılan Sahn-ı Seman medreseleri ve Kanuni döneminde yaptırılan Süleymaniye medreseleri aynı derecede önem arz etti. Nitekim ilk Osmanlı medreselerinde okutulan dersler gramer, mantık, feraiz, kelam, belagat, fıkıh, hadis ve tefsir vb. dersler oldu. Sahn-ı Seman medreselerinde bu derslere ilaveten edebiyat ağırlıklı dersler verildi. Ayrıca Sahn-ı Seman medresesine girmeden önce öğrenciler hendese, kozmoğrafya ve hesap derslerini görüyordu. Süleymaniye medreselerinin açılmasıyla birlikte öğrencilere tüm derslerle birlikte ek olarak tıp, tabiiyat ve matematik dersleri verilmeye başlandı¹⁰⁰.

Osmanlı Devleti’nde Fatih Sultan Mehmed dönemi medreseler için oldukça önemliydi. Bu dönemde yapılan Fatih Külliyesi dâhilinde sekiz medreseden oluşan Sahn-ı Seman medresesi ve bunların ardında yer alan Sekiz Tetimme-i Medresesi faaliyete başladı. Aynı zamanda medreselerin kurumsallaşması ve beş gruba ayrılması yine bu dönemde gerçekleşti. Bunlar Haşiye-i tecrid, Miftah, Telvih, Hariç ve Dahil Ellili, Sahn-ı Seman olmak üzere adlandırıldı¹⁰¹. Bir müderris eğer 20-25 akçe yevmiye alıyorsa Haşiye-i tedric, 30-35 akçe yevmiye alan Miftah, 40 akçe alan Telvih, Telvih’ten bir derece yüksek olan Hariç Ellili, derece olarak onun üzeri Dahil Ellili ve Sahn-ı Seman medreseleri olarak nitelendirildi. Dahil Ellili medreselerin Haric Ellili medreselerinden farkı ise Osmanlı padişahları, şehzade valideleri ve şehzadeler ile padişah kızlarının yaptırdığı medreseler olmasıydı¹⁰². Sahn-ı Seman medreselerinden takriben bir asır sonra yapılan ve aynı derecede önem arz eden Medrese-i evvel, Medrese-i sâni, Dar’ül-Hadis, Medrese-i rabi, Medrese-i salis, Tıp

⁹⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s.3.

¹⁰⁰ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s.102-103.

¹⁰¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s.8.

¹⁰² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013, s.177.

medresesi, Darüşşifa medresesi, eczane, imaret ve tabhaneden oluşan Süleymaniye medresesi oldu¹⁰³.

16. yüzyılda mimari açıdan plan ve tasarım anlamında zenginleşen Osmanlı Devleti'nde sultanlar için yapılan medreseler oldukça fazlaydı. Bu tasarım ve planla çalışan Mimar Sinan Süleymaniye, Fatih, Kara Ahmed Paşa, Sinan Paşa, Mihrimah Sultan ve Sokullu Mehmed Paşa külliyelerinde aynı avluyu paylaşan cami-medrese tarzını en iyi şekliyle sundu¹⁰⁴.

Süleymaniye medreselerini takiben hem İstanbul'da hem de taşralarda çeşitli derecelerde medreseler inşa edildi. Bu medreselerin sayıları 17 yy. da İstanbul'da toplam 131 iken, 1791 yılında yapılan sayımda 181 olarak belirlendi. Fakat bu dönemde İstanbul'da faaliyette olan 166 medrese vardı. 1914 yılında 12'si yanmış veya kullanılmayacak şekilde bulunan 185 medrese mevcuttur. Günümüze kadar ulaşan medreselerin sayısı ise kullanılmayacak şekilde olanlarla beraber 90'dır. Diğer taraftan belgelerde tespit edilen bilgilere göre "medrese" adıyla kayıt olmamasına rağmen ders verme anlamında cami ve tekkelerde "dersiyeler" tesis edilerek bu gelenek sürdürüldü¹⁰⁵.

Osmanlı eğitim sisteminde bir talebe medreselere devam etmesi için sıbyan mektebinde tahsil görmesi önemli olmakla beraber mecburide değildi. Sıbyan mektebinde tahsil almayan bir talebe eğer gitmek istediği medresenin ve müderrisin sunduğu şartları sağlarsa medresede eğitim alabilirdi. Bu medreselere seçilecek talebelerin niteliğinin belirlenmesi, medrese vakfiyelerinde yer aldı. Aynı zamanda vakıf, vakfın kuruluş belgesi olan vakfiyelerde görevini ifa edecek müderrislerin ve eğitim alacak olan kişilerinde niteliklerini belirtirdi¹⁰⁶.

Osmanlı Devleti'nde medrese, kuruluşundan 19. yüzyıla kadar ilmi ve fikri anlamda etkin olarak, devleti ve toplumu yönlendiren bir müessese oldu. 19. yüzyılın

¹⁰³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.39.

¹⁰⁴ İsmail Orman, "Medrese", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.28, Ankara 2003, s.338-340.

¹⁰⁵ Mübahat S. Küttükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s.4-5.

¹⁰⁶ Cihan Kılıç, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İlmiye Teşkilatında İstihdam ve Hareket (Anadolu Kadıaskerliği Örneği)*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017, s.47-48.

öncesi ve sonrasında medrese ıslahında ulema ve dini zümreler faaliyet gösterdi. Bununla birlikte Osmanlı ilim hayatında aktif bir rolü olan medreseler zamanla pasif bir konuma geçti. Medreseler kendini yenileyecek zihniyet, gelişim ve dönüşümü sağlayamadı. I. Dünya Savaşı ve arkasından imparatorluğun dağılması kurulan bazı okulları da olumsuz etkilendi. Medreseler, 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif Vekâletine devredildi. Kanunun yürürlüğe girmesinden on üç gün sonra bütün medreseler kapatıldı¹⁰⁷.

I.3.1.3. Enderun

Enderun Mektebi, Osmanlı Devleti'nin ikinci yükseköğretim kurumu oldu. Emeviler ve Fatimiler de görülen saray okul düzeni Osmanlı Devleti'nde daha fazla sistemleştirdi. Bu okul ilk kez II. Murad zamanında kuruldu¹⁰⁸.

Osmanlıların, iyi bir vücut ve zekâ gelişimi için jimnastik ve müzik eğitiminin yanında dil, matematik, edebiyat eğitimine de yer veren tek okulu sarayda inşa edildi. Kurucusu Fatih olan bu okulun amacı üst düzey aydın ve nitelikli eleman yetiştirmek değil, padişaha en iyi ve kusursuz hizmet vermek oldu. Enderun'a öğrenci yetenekli ve yakışıklı 12-14 yaş aralığında devşirmelerden seçildi. Öğrencilere burada okuma yazma, temel bilgiler, dini dersler verildi. Veziriazamlık, vezirlik ve beylerbeylik gibi görevlere gelen bu kişiler padişah için çalıştı¹⁰⁹.

Fatih döneminde saray içinde teşkilatlanan Enderun-u Hümayun kadrosu içinde yer alan İçoğlanları Kurumu önemliydi. Osmanlı Devlet kademelerinde yüksek idari ve askeri makamlarda görev alacak kişiler burada hazırlanırdı. Devşirilen bu çocuklar Hıristiyan oldukları için, önce Acemi oğlan adı altında Türk ailelerinin yanına verilip tamamen Türkleştirilirdi. Bunlar dağıtıldıkları yerlerden toplatılıp Edirne, At Meydanı, Galata, İbrahim Paşa ve İskender Çelebi saraylarında askeri eğitim verilirdi. Askeri eğitime katılacak olanları padişah seçerdi. İstanbul ve Gelibolu Acemi oğlanları ise yeniçeri ocağını oluşturlardı. Osmanlı ordu

¹⁰⁷ Mehmet İpşirli, "Medrese", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A .M. Yay., C.28, İstanbul 2003, s.332-333.

¹⁰⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK Yay., Ankara 1999, s.18-19.

¹⁰⁹ Necdet Sakaoglu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 1991, s.45-46.

teşkilatında Devşirme usulü kaldırıldıktan sonra Enderun mektebine devletin ileri gelenlerinin seçkin ve zeki çocukları alınmaya başlandı. Sıkı bir disiplin çerçevesinde verilen eğitimde Kur'an, Tecvid, din dersleri, güzel yazı, Türkçe, Arapça, Farsça, güreş, atlama, koşu, ok çekme gibi dersler alırlardı. Eğitim seviyesi daha ilerde olanlara ise silah kullanma ve ata binme dersleri verilirdi¹¹⁰.

Enderun eğitimi ve Medrese eğitimine nazaran daha sıkı bir disipline dayanan, kimseye imtiyaz verilmeyen ve kişilerde başarı şartları aranan klasik dönemin en itibarlı kurumu oldu. Enderun için batılı gözlemlerinin uzun yıllar İstanbul'da kaldıkları ve bu kurum hakkında övgüyle söz ettikleri gözlemlendi. Fakat 17. yüzyılda mevcut kıstaslara aykırı olarak birtakım iltimas gösterilerek adam kayırmacılığın başlaması, Enderun'a şartlara uygun olmayanların alınması, eğitim sisteminin yeniliklere ayak uyduramaması ve özellikle kapıkulu askerlerinin yönetimi belirlemedeki etkin gücü Enderun'daki disiplin ve eğitim kalitesini bozdu. Nitekim Osmanlı Devleti'ndeki diğer kurumlar gibi bu kurumda önemini yitirmeye başladı. Buna rağmen Enderun 19 yüzyıl başarısına kadar etkinliğini devam ettirdi. Daha sonraki süreçte Enderun'un yerine geçecek olan Batı tarzı mekteplerde eğitim alan kişiler yönetimde söz sahibi oldu¹¹¹. Niteliğini gittikçe kaybeden Enderun mektebi 1826'dan sonra önemini yitirdi ve 1909 yılında bir kararname ile kapatıldı¹¹².

I.3.2. Modern Dönemde Kurulan Temel Mektepler

I.3.2.1. Rüştîye Mektebi

Rüştîyeler, Tanzimat döneminde Batı tarzında oluşturulan ve zamanla ilköğretim kademesiyle birleşen öğretim kurumudur. Rüştîye mekteplerinin açılmasına olanak sağlayan eğitim hareketleri II. Mahmut döneminde vuku buldu. Mektebin açılması ise 1845 yılında Sultan Abdülmecid'in, Tanzimat Fermanı'nda belirtilen düzenlemelerin hayata geçirilmesi için Batı standartlarında yeni bir eğitim sistemi kurulmasını öngören bir ferman yayınlamasıyla başladı. Okula giriş sınavı

¹¹⁰ Hasan Ali Koçer, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu, Uzman Yay., Ankara 1987, s.15.

¹¹¹ Mehmet İpşirli, "Enderun", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.11, İstanbul 1995, s. 186-187.

¹¹² Necdet Sakaoglu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, s.46.

padişah huzurunda yapıp başarılı öğrenciler kaydolmaya hak kazandı. 1869 yılında Maarif-i Umumiyye Nizamname 'sine göre erkek ve kız rüştiyeleri için yeniden bir düzenleme ve program yapıldı¹¹³.

Rüştiyeleri kimi eğitimciler ortaöğretim olarak değerlendirirken kimileri ilköğretim olarak belirtmektedir. 1869 Nizamnamesi rüştiyelerin ders programında Mebad-i Ulum-u Diniyye, Lisani Osmani kavaidi, İmla ve İnşa, Arabiyye ve Farsiyye, İlmi Hesap-Defter Tutma Usulü, Hendese, Coğrafya, Jimnastik gibi dersler yer aldı. 1883-1884 yıllarında tekrar reforma gidildi ve Suriye Salname'ne göre müfredat belirlendi. Rüştiye mektepleri II. Abdülhamit döneminde sadece yerel hükümet dairelerine kâtip yetiştirme amacını güttü. II. Meşrutiyet ise rüştiyelerin yıkılış dönemi olarak nitelendirilir. Rüştiyeler ıslah edilmeye çalışılsa da 1913 yılı bu okulların sonu olmuş ibtidai mektebi bünyesine devredildi¹¹⁴.

I.3.2.2. İdadi Mektebi

İdadi¹¹⁵ mektebi günümüzdeki liseye denk orta öğretim kurumudur. Lise dengi okul olarak açılan idadiler askeri ve sivil yüksekokullara öğrenci yetiştirmek için faaliyetleri bakımından iki kısma ayrıldı. İdadilerin amacı batı tarzında eğitim ve öğretim seviyesine erişebilmektir. Askeri idadilerin biri İstanbul'da diğerleri ise taşradaki ordu merkezlerinde açıldı¹¹⁶.

İdadiler, Harp okullarına ve Askeri Tıbbiye'ye girmek isteyen 11-14 yaş aralığında öğrencilerin eksikliklerini tamamlamak ve yüksekokul derslerine hazırlık yapmak için açılan kurumlardır. Orta öğretimin ikinci sınıfını oluşturur. 1869 "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne" göre idadiler;

-Rüştiye mezunu Müslüman ve Gayrimüslim çocukların bir arada eğitim aldıkları yerdir.

¹¹³ Cemil Öztürk, "Rüşdiye", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.35, İstanbul 2008, s.300-303.

¹¹⁴ Sebahattin Arıbaş-Mehmet Koçer (ed.), *Türk Eğitim Tarihi*, Lisans Yay., İstanbul 2008, s.137-138.

¹¹⁵ "İdadi" kelimesi anlam olarak hazırlık, hazırlığa mahsus ifadesini simgelemekle birlikte, orta tahsili veren okullardır. İdadiler rüştiyeden sonra gidilip yüksek mekteplere girmek için lazım olan bilgileri öğreten okuldur; bkz. Abdullah Yeğin, , *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, s.411.

¹¹⁶ Cemil Öztürk, "İdadi", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.İ.A.M. Yay., C.21, İstanbul 2000, s.464-465.

-1000 haneden fazla yerlerde açılacaktır.

-Her idadide muavinleriyle beraber 6 öğretmen bulunacaktır.

-İdadilerin yapım giderleri, öğretmen ve hademe maaşları, Vilayet Maarif İdaresi tarafından karşılanacaktır.

-İdadiler eğitim süresi 3 yıl olup, Türkçe Kitabet ve İnşa, Kavanin-i Osmaniye, Mantık, Tarih, Coğrafya, Cebir, Hendese, Kimya, Resim gibi dersler verilecektir.

İlk idadi Osmanlı siyasi nedenlerden dolayı ancak 1873 yılında açıldı. İdadilerin ülke genelinde yaygınlaşması II. Abdülhamit zamanında gerçekleşti¹¹⁷.

I.3.2.3. Sultaniler

19. yüzyılın ikinci yarısında Eğitim Bakanlığı tarafından ilk ve yükseköğretim kurumları arasında bağ kurmaya çalışıldı. Aynı zamanda bu okullarda Müslüman ve Hristiyan bütün yurttaşlarına ortaöğretim düzeyinde ortak bir kültür ve eğitim vermek amaçlandı. Bu amaçla 1869 yılında öğretim dili Fransızca olan bir öğretim kurumu açıldı ve Sultani diye adlandırıldı¹¹⁸.

15 Nisan 1868 tarihinde “*Mektebi Sultani Nizamnamesi*” Fransızca, Ermenice ve Türkçe olarak beyan edildi. Bu nizamname kararına göre okula alınacak öğrenci kıstası; okula giriş sınavı 9-12 yaş arası yeterli ve iyi eğitim alan toplamda 600 öğrenci alınacak, eğitim süresi 8 yıl olacak şekilde belirlendi. Sultanilerde Türkçe, Fransızca, Grekçe, Latince, Umumi Tarih ve Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Matematik, Ekonomi, Kimya, Kozmoğrafya, Resim gibi dersler okutuldu¹¹⁹.

I.3.2.4. Darü'l-Fünun

19. yüzyılda yüksek bir eğitim kurumu olarak kurulan Darü'l-Fünun, Osmanlı Devleti'nin bilimde Doğu'dan Batı'ya doğru olan yönelişinin bir göstergesidir. Medrese dışında yeni ve sivil bir eğitim kurumu düşünüldü ve her türlü bilimin okutulacağı bir müessese olarak programlandı. Darü'l Fünun'un kurulmasında ki

¹¹⁷ Baki Sarısakal, *Samsun Eğitim Tarihi*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Samsun 2011, s.267-268.

¹¹⁸ Mustafa Önder, *Türk Eğitim Tarihi*, Sözkese Matbaacılık Yay., Ankara 2011, s.135.

¹¹⁹ Baki Sarısakal, *Samsun Eğitim Tarihi*, s.307.

amaç devlet hizmetini iyi bir şekilde yürütecek memur yetiştirmek ve başka mahallerde yeni bir eğitim kurumu oluşturmaktır. Uzun yıllar inşası tamamlanamayan Darü'l-Fünun 1863 yılında Edhem Paşa nezaretinde kimyager Derviş Paşa'nın fizik ve kimyaya dair konferansı ile eğitime başladı. Devlet büyüklerinin ve halkın ilgiyle takip ettiği bu konferanslar dikkat çekti. Fizik, kimya, tarih, tabii bilimler ve coğrafya gibi dersler verildi.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluncaya kadar varlığını sürdüren Darü'l-Fünun 1 Nisan 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından özerk bir yapıya kavuştu. Böylece idari, mali ve ilmi bakımdan ayrıcalık kazandı. 21 Nisan 1924 tarihinde ise bakanlar kurulu kararınca şekil ve esaslar, Darü'l Fünun lağvedilip İstanbul Üniversitesi'nin kurulduğu 1933 üniversite reformuna kadar yürürlükte kaldı¹²⁰.

¹²⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, C.I, s.322-323,330.

II. BÖLÜM

BATUM ULEMASI

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan coğrafyalarda temel kurumlarını şekillendirdiği ve yönettiği gibi Acara bölgesinin merkezi Batum'da da aynı idareyi sürdürdü. Belgelerden de anlaşıldığı üzere özellikle ilk tahsil hayatlarına Batum ve çevresinde başlayan Batumlu ulema burada temel eğitimlerini alarak daha sonra devletin sınırları dâhilinde olan eğitim merkezlerine çoğunlukla da İstanbul'a giderek eğitim derecelerini yükselttikleri tespit edildi.

Merkezi Batum olan Acara bölgesi 16. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine bağlanmasıyla bölge halkı İslamiyet'le tanıştı. 18. yüzyıla gelindiğinde ise halk, Osmanlı Devleti'nin Müslüman tebaası haline geldi. 1878'de bölge Rus egemenliğine girdiğinde Batum'daki az sayıda gayrimüslim dışında halkın tamamı Müslümandı. Batum, Çürüksu (Kobuleti), Artvin, Keda ve Hula kasabaları ile köylerin çoğunda camiler ve cami çevresinde medreseler yapılmıştı. Bununla beraber bu medreselerde eğitim alan talebelerden bazıları İstanbul'a gidip eğitimlerine orada devam etti¹²¹. Acarların, Osmanlı ilmiye sınıfı içerisinde önemli hizmetler verdiği belgelerimizden de anlaşıldığı üzere bilinmektedir.

II.1. Abdullah Azmi Efendi

Mahlası Azmi olan Abdullah Efendi, 1288 (1872) yılında Batum dâhilinde Maçhel Nahiyesi'nde¹²² doğdu. Babası Ahmed Hamdi Efendi, Nüvvab'dan olup memuriyeti Trabzon'a bağlı Torul Kazası'dır. Ayrıca kayıtlardan, taşra ruusunda da görev yaptığı tespit edilen Ahmed Hamdi Efendi'nin Batum'un Maçhel Nahiyesi'nden olmasına rağmen Rusya muharebesinde Ordu Kazası'nın Habsamana (Gölköy) Nahiyesi'ne göç ettiği anlaşılmaktadır.

Abdullah Azmi Efendi, ibtidai tahsiline memleketi Batum'da başlayarak mantık, Kur'an-ı hafız, sarf ve nahiv dersleri aldı. Daha sonra İstanbul'a giderek

¹²¹ Süleyman Uludağ, "Acara", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, s.32-34.

¹²² "Nahiye", kazadan küçük köyden büyük yerleşim yeridir; bkz. Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, s.754.

Fatih' de Hafız Paşa Medresesi dâhilinde Fatih dersiamlarından olan Batumlu Osman Zühtü Efendi'den ders aldı. 1315'de (1898) icazetname ahzına muvaffak oldu. 1322'de (1905) ruus imtihanında¹²³ başarılı olarak Mektebi Nüvvab'dan mezun oldu ve şahadetname¹²⁴ aldı. Türkçe ve Arapça bilen Abdullah Azmi Efendi'nin herhangi bir eseri bulunmamaktadır.

1323'de (1906) Mektebi Nüvvab'da dördüncü sınıftan mezun oldu. 1.350 kuruş maaşla Trabzon Vilayeti dâhilinde Terme Kazası niyabetine tayin edilerek 1325'e (1908) kadar burada görev yaptı. Daha sonra 8 ay kadar memleketinde kaldı ve buradan İstanbul'a gitti. 1326'da (1909) Sinop niyabetine tayin edildi, ancak Ahmed Esad Efendi'nin buraya tayiniyle birlikte Abdullah Azmi Efendi, 2.250 kuruş maaşla Şarkikarahisar niyabetine¹²⁵ gönderildi. 1328'de (1910) 2500 kuruş maaşla Tokat Kazası niyabetine nakil oldu.

Kayıtlardan 1329 (1911) yılında Abdullah Azmi Efendi'nin görevini ifa ettiği bir zamanda vefat ettiği anlaşılmaktadır¹²⁶.

¹²³ “Ruus” kelime anlamı olarak sözlükte “baş; kişi, şahıs” mahiyetinde geçmektedir. Ruus “re’s” kelimesinin çoğulu olmakla beraber, Osmanlılar’da aynı anlamdan hareketle tayinleri ilgilendiren bir terim olarak kullanıldı. Osmanlı bürokrasisin de 16. yüzyıl sonlarına kadar resmi tayinlerin kaydedildiği defterleri ifade etmekle beraber, 17. yüzyılda bazı tayinler için verilen tezkereler de ruus olarak nitelendirildi. 17. yüzyılın sonuna doğru tayinlerin bürokratik işlemlerinin yürütüldüğü kaleme dönüştü. Osmanlı Devleti ilmiye teşkilatında göreve başlamak için gerekli belgeye de ruus denilirdi. “Ruus imtihanı” ise medrese tahsilini tamamlayıp mülazım olanların yedi yıllık mülazemetlik görevinden sonra ruus almak için girdikleri sınavın adıdır; bkz. Recep Ahışalı, “Ruus”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul 2008, s. 272-273.

¹²⁴ “Şahadetname” kelimesinin terim anlamı bir işin yapılmasına izin veren resmi belge, vesika, diploma mahiyetindedir; bkz. Abdullah Yeğin, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, s.894.

¹²⁵ “Niyabet” kelimesi vekillik, naiblik, kadı vekili anlamındadır; bkz; Abdullah Yeğin, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, s.784.

¹²⁶ *İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi*, Sicill-i Ahval Dosya No: 0162002262291A.

Tablo-1: Abdullah Azmi Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun İsim ve Şöhreti	Tevellüdü Tarihi	Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi			
		Yıl	Ay	Gün					
Abdullah Azmi Efendi İbn Ahmed Hamdi	1288 (1872)	1 Nisan 1323 (14 Nisan 1907)			Tokat Kadılığı	12 Şubat 1319 (25 Şubat 1904)			
Görev Tarihleri	Müddeti Memuriyeti	Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı			
		Yıl	Ay	Gün					
1 Nisan 1323 (14 Nisan 1907)	9 Mart 1325 (22 Mart 1909)	1	11	9	-	-	-	Terme Kazası Niyabeti	1350
10 Mart 1325 (23 Mart 1909)	11 Ağustos 1326 (24 Ağustos 1910)	-	-	-	1	5	2	-	-
12 Ağustos 1326 (25 Ağustos 1910)	30 Mayıs 1326 (12 Haziran 1910)	-	9	19	-	-	-	Karahisar Şarki Niyabeti	2250
1 Haziran 1327 (14 Haziran 1911)	30 Şubat 1327 (12 Mart 1912)	-	9	-	-	-	-	Karahisar Şarki Niyabeti	2000
1 Mart 1328 (14 Mart 1912)	9 Mart 1328 (22 Mart 1912)	-	-	-	-	-	9	-	-
10 Mart 1328 (23 Mart 1912)	9 Şubat 1329 (22 Şubat 1914)	1	11	-	-	-	-	Tokat Kadılığı	2500
Vefat Tarihi: 10 Şubat 1329 (23 Şubat 1914)		2	40	28	1	5	11		

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0162002262291A.

II.2. Abdullah Kırım Efendi

1288 (1872) yılında Batum' da doğan Abdullah Kırım Efendi'nin babası Ali Efendi, annesi ise Saliha Hanım'dır.

Batum'da tahsilini tamamladıktan sonra ailesiyle birlikte Artvin'e göç etti. Eğitim hayatında derslerden muaf olduğu tasdik edildi ve icazetname aldı. Kayıtlardan Abdullah Kırım Efendi'nin memuriyeti hakkında 1936 yılına kadar herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Memuriyete ilk olarak, 1939'da 600 lira maaşla Artvin müderrisliğine tayin edildiği bilgisi mevcuttur. Üstün hizmetlerinden dolayı 24 lira ikramiye alan Abdullah Kırım Efendi, 1.500 lira maaşla İliç Müftülüğü'ne tayin oldu. 1942'de ise Ünye'ye nakil oldu. 1950'de 5634 sayılı kanunla Adalet Bakanlığı'na atandı. 1953'de ise aylığına, iki üst derece terfi verildi. 1956'da emekliye sevk edildi, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Yazı Umum Müdürlüğü tarafından 54 lira yazı hizmet zammı bağlandı.

Emekliye ayrılan Abdullah Kırım Efendi'nin yeniden göreve bağlandığı anlaşılmaktadır. Abdullah Kırım Efendi 1956'da tekrar tayin oldu ve 1958'de 4598 yayımlı kanunla zam aldı. 1961 yılında tekrar emekliye sevk edildi¹²⁷.

¹²⁷ *Diyanet İşleri Bakanlığı Arşivi*, Dosya No: 39.0106.

II.3. Ahmed Hamdi Efendi

Ahmed Hamdi Efendi, 1254 (1839) yılında Batum dâhilinde Maçhel Nahiyesi'nde doğdu. Babası Ahmed Lütfü Efendi Maçhel Nahiyesi'nde müftü olup, ilim dersleri ile meşgul, dinine bağlı ve itibarlı biridir. 1296'da (1879) Rusya memleketlerini istila edince göç ederek Trabzon Vilayeti dâhilinde Ordu Kazası'nın Habsamana Nahiyesi'ne yerleşti.

Ahmed Hamdi Efendi, babası Ahmed Lütfü Efendi'den sarf, nahiv ve mantık dersleri aldı. Daha sonra İstanbul'a giderek ilmi tahsil ve feraizden iki ayrı icazetname almaya muvaffak oldu. Türkçe bilir.

1285'de (1869) 31 yaşında iken Batum Nüvvab Efendilerin mirası ile hasılatan aidatla, 1293'e (1877) kadar yani Rusya'nın istilasına kadar 9 yıl Maçhel Nahiyesi niyabetinde bulundu. Daha sonra göç ederek 1300'den (1883) 1304'e kadar (1887) Ordu Kazası'na bağlı Cisman Nahiyesi niyabetinde, 1304'de İbtidai Hariç Bursa Müderrisliğinde, 1305'den (1888) 1307'ye kadar (1890) 500 kuruş maaşla Torul Kazası niyabetinde görev yaptı. 1308 (1891) ve 1311 (1894) yılları arasında 1.500 kuruş maaşla Van Vilayeti dâhilinde İmadiye (Musul) Kazası niyabetinde bulundu. 1312'den (1895) 1314'e kadar (1897) 750 kuruş maaşla Koçgiri (Sivas), 1314'den (1897) 1318'e kadar (1901) 1.125 kuruş maaşla Malazgirt, 1320'den (1903) 1322'ye kadar (1905) 500 kuruş maaşla Torul Kazası niyabetlerinde görevini icra etti. Ahmed Hamdi Efendi 1327 (1910) yılında yaşı ilerlediği için emekliye sevk edildi¹²⁸.

¹²⁸ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 01710009172422A.

Tablo-2: Ahmed Hamdi Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
Batumlu Ahmed Hamdi Efendi ibn Ahmed Mustafa Efendi		1249 (1883)			8 Nisan 1284 (20 Nisan 1868)			Torul Niyabeti	25 Ağustos 1325 (7 Eylül 1909)
8 Nisan 1284 (20 Nisan 1876)	5 Teşrinievvel 1292 (17 Aralık 1876)	8	5	28	-	-	-	Maçhel Nahiyesi Niyabeti	-
6 Teşrinievvel 1292 (18 Aralık 1876)	12 Kanunuevvel 1298 (24 Aralık 1882)	-	-	-	6	2	7	-	-
13 Kanunuevvel 1298 (25 Aralık 1882)	10 Nisan 1303 (22 Nisan 1887)	4	3	28	-	-	-	Cisman Nahiyesi Niyabeti	-
11 Nisan 1303 (23 Nisan 1887)	29 Ağustos 1305 (10 Eylül 1889)	-	-	-	2	4	19	-	-
30 Ağustos 1305 (11 Eylül 1889)	7 Ağustos 1307 (19 Ağustos 1891)	1	11	8	-	-	-	Torul Niyabeti	500
8 Ağustos 1307 (20 Ağustos 1891)	29 Mart 1308 (10 Nisan 1892)	-	-	-	-	7	22	-	-
30 Mart 1308 (11 Nisan 1892)	9 Ağustos 1311 (21 Ağustos 1895)	3	4	9	-	-	-	İmadiye Niyabeti	1500
10 Ağustos 1311 (22 Ağustos 1895)	25 Eylül 1312 (7 Ekim 1896)	-	-	-	1	1	16	-	-
26 Eylül 1312 (8 Ekim 1896)	30 Şubat 1312 (12 Mart 1897)	-	5	5	-	-	-	Koçgiri Niyabeti	750
1 Mart 1313 (13 Mart 1897)	2 Teşrinisani 1314 (14 Kasım 1898)	1	8	2	-	-	-	Koçgiri Niyabeti	675
3 Teşrinisani 1314 (15 Kasım 1898)	12 Eylül 1316 (25 Eylül 1900)	-	-	-	1	10	10	-	-
13 Eylül 1316 (26 Eylül 1900)	14 Şubat 1318 (27 Şubat 1903)	2	5	2	-	-	-	Malazgirt Niyabeti	1125
15 Şubat 1318 (28 Şubat 1903)	20 Teşrinievvel 1320 (2 Kasım 1904)	-	-	-	1	8	6	-	-
21 Teşrinievvel 1320 (3 Kasım 1904)	30 Eylül 1322 (13 Ekim 1906)	1	11	10	-	-	-	Torul Niyabeti	500
1 Teşrinievvel 1325 (14 Ekim 1906)	24 Ağustos 1325 (6 Eylül 1909)	-	-	-	2	10	24	-	-

1909)	1909)								
İstida Tarihi: 25 Ağustos 1325 (7 Eylül 1909)		20	52	92	13	42	105		

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 01710009172422A.

II.4. Ahmed Hurşid Efendi

Hasan Hüsni Efendi'nin oğlu olan Kasapoğlu lakaplı Ahmed Hurşit Efendi 1275 (1859) yılında Batum'da doğdu.

Ahmed Hurşid Efendi Batum Sancağı dâhilinde Soçi Kazası'nda bir medresede Arapça dersi aldı. Babasının vefatıyla birlikte icazetine az bir zaman kala muvaffak olamadı. Türkçe bilen Ahmed Hurşid Efendi'nin herhangi bir eseri bulunmamaktadır.

Ahmed Hurşid Efendi ilk olarak memuriyete 48 yaşındayken Sivas niyabetine tayin olarak başladı. 1321 (1904) yılında Denizli Sancağı dâhilinde Buldan Nahiyesi niyabetine, 1322'de (1905) yine Denizli Sancağı'na bağlı Honaz Nahiyesi niyabetine tayin edildi. 1324'de (1907) vazifesini tamamlayıp Denizli Sancağı naibi Şükrü Efendi'nin görevinden ayrılmasıyla 1325'de (1908) yine Honaz niyabetine tayin oldu. Daha sonra Denizli Vilayeti niyabeti Kazası riyaseti altında yapılan imtihanında başarılı olarak 1326'da (1909) niyabeti takdim kılındı.

Kayıtlardan Ahmet Hurşit Efendi'nin memuriyeti süresince hakkında hiçbir şikâyet olmadığı gibi herhangi bir ceza almadığı ve mahkemeye çıkmadığı anlaşılmaktadır¹²⁹.

¹²⁹ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 008600155831.

Tablo-3: Ahmed Hurşid Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteehhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Batumlu Hurşid Efendi	Müteveffa Hasan Hüsni	Müteveffa Hatice	1275 (1859) Honaz	İslam	-	Bir zevcesi vardır	-

EŞKAL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Orta	Ela	Buğday	Tam	Aydın	Denizli	Honazlı Hisar Mahallesi	-	193	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 008600155831.

II.5. Ahmed Rüşdü Efendi

Ahmed Rüşdü Efendi 1247 (1832) yılında Batum Vilayeti dâhilinde Livane kasabasına bağlı Murgul Nahiyesi'nde doğdu. Babası Hasan Mustafa Efendi'dir.

Mektebi ibtidaide babası Mustafa Efendi'den Kur'an-ı Kerim, ilmihal ve tecvid dersleri aldı. Daha sonra 1260 (1845) yılında Der'aliyye ve Fatih Sultan Mehmed'e binaen ve ihya buyrulduğu medreselerden bir medresede ikametle Arapça olarak sarf, nahiv ve fûnun dersleri talim etti. Ayrıca mentuke ve ilmi usûl kaideleri tahsilinden sonra 1270 (1854) yılında icazete muvaffak oldu. İcazet aldıktan sonra Mektebi Nüvvab' a dahil oldu ve usulle ilgili tahsil ilmi için eğitimine devam etti.

Ahmed Rüşdü Efendi, 1279'da (1863) intihabı meclis dördüncü sınıf mektebi bitirdikten sonra 32 yaşında İznik Kazası niyabet şerifliğine tayin oldu. Görevini tamamlamadan devren Eskişehir, Boylan, Alaiye (Alanya), Ergani, İskenderun ve yakın kazalara niyabet şerifliğinde dönüşümlü olarak görev yaptı. Bu memuriyetlerinde bulunduğu zamanlarda 1.800, 1.500, 1.250 kuruş maaşla 31 sene zarfında 11 memlekette niyabet hizmeti şerifliğinde bulundu. İmtihanla Anadolu kaleminde devamlı olarak rütbe ve nişana sahip oldu. Memuriyetten dolayı hakkında hiçbir şikâyet ve ceza olmadığı gibi mahkemeye de çıkmadı. Devlete hizmetini eksiksiz yerine getirdi.

Ahmed Rüşdü Efendi 1313 (1896) yılında görevinden ayrıldıktan bir müddet sonra vefat etti¹³⁰.

¹³⁰ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 002800018183A.

Tablo-4: Ahmed Rüşdü Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteehhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Şevkizade Ahmed Efendi	Livane Hasan Efendi	-	Livane 1245 (1830)	İslam	-	-	-

EŞKAL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farikai Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Orta	Ela	Kırcal	-	Maden	-	Cami Kebir	-	-	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 002800018183A.

II.6. Ahmed Tevfik Efendi

Ahmed Tevfik Efendi 1273 (1857) yılında Batum Sancağı'na bağlı Livane Kazası'nda doğdu. Mehmed Kadem Efendi'nin oğludur.

Ahmed Tevfik Efendi ilk tahsiline memleketi Livane'de başlayarak mektebi ibtidaide Kur'an, tecvid ve ilmihal dersleri aldı. Daha sonra İstanbul'a giderek Fatih civarında Tetimme-i Hamise Medresesi'nde ulum-ı aliye ve aliyeyi ve feraizi dersi olarak iki adet icazetnameye muvaffak oldu. 1311'de (1894) yapılan ruus imtihanında başarılı olarak Mektebi Nüvvab'a girdi ve dördüncü sınıf niyabet şahadetnamesi aldı. Türkçe ve Gürcüce bildiği gibi Arapça ve Farsça'ya da aşinadır.

1310-1312 (1893-1895) yılları arasında 1.500 kuruş maaşla Edirne Vilayeti dâhilinde Kırcaali Kazası niyabetinde, 1313-1315 (1896-1898) yılları arasında 1.080 kuruş maaşla Selanik Sancağı'na bağlı Perevişte Kazası niyabetinde görev yaptı. 1316-1318 (1899-1901) yıllarında 1.125 kuruş maaşla Antalya sancağı dâhilinde Alaiye Kazası niyabetinde, 1318-1320 (1901-1903) yıllarında 1.125 kuruş maaşla yine Selanik Sancağı dâhilinde Menlik Kazası niyabetinde görev yaptı. 1321-1324 (1904-1908) yıllarında 1.300 kuruş maaşla Nevrekop Kazası niyabetinde, 1324-1325 (1908-1909) yıllarında 1.400 kuruş maaşla Sultanyeri Kazası niyabetinde memuriyeti devam etti. 1326-1328 (1909-1911) yılları arasında Dedeâğaç niyabetinde bulundu ve 1329'da (1912) 1.500 kuruş maaşla Makriköy (Bakırköy) niyabetine tayin oldu. 1330'da (1913) Nablus Sancağı'na tayin edildi, fakat burada görevinden istifa ederek aynı yıl 1.750 kuruş maaşla Karahisarisahib Sancağı dâhilinde Aziziye Kazası niyabetine tayin edildi. 1334-1337 (1916-1919) yılları arasında 1.750 kuruş maaşla Karamürsel Kazası niyabetinde görev yaptı.

Ahmed Tevfik Efendi bulunduğu görevlerde üstün hizmet ve liyakatten dolayı madalya almaya muvaffak olduğu gibi, hiçbir sebepten dolayı hakkında şikâyet olmadığı için mahkemeye de çağrılmadı¹³¹.

¹³¹ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 01250019441516A.

Tablo-5: Ahmed Tevfik Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
Ahmed Tevfik Efendi		1273 (1857)			-			Karamürsel Kazası Kadılığı	-
20 Kanunuevvel 1310 (1 Ocak 1895)	30 Teşrinisani 1312 (12 Aralık 1896)	1	11	11	-	-	-	Kırcaali Sancağı Naibi	1500
1 Kanunuevvel 1312 (13 Aralık 1896)	7 Kanunuevvel 1312 (19 Aralık 1896)	-	-	7	-	-	-	Kırcaali Sancağı Naibi	1250
8 Kanunuevvel 1312 (20 Aralık 1896)	25 Ağustos 1313 (6 Eylül 1897)	-	-	-	-	8	18	-	-
26 Ağustos 1313 (7 Eylül 1897)	13 Ağustos 1315 (25 Ağustos 1899)	1	11	18	-	-	-	Perevişte Kazası Naibi	1080
14 Ağustos 1315 (26 Ağustos 1899)	1 Nisan 1316 (4 Nisan 1900)	-	-	-	-	7	18	-	-
2 Nisan 1316 (5 Nisan 1900)	11 Mart 1318 (24 Mart 1902)	1	11	10	-	-	-	Alaiye Kazası Naibi	1125
12 Mart 1318 (25 Mart 1902)	24 Nisan 1318 (7 Mayıs 1902)	-	-	-	-	1	13	-	-
25 Nisan 1318 (8 Mayıs 1902) ¹³²	30 Safer 1318 (28 Haziran 1900)	-	10	6	-	-	-	Menlik Kazası Naibi	1125
1 Mart 1319 (14 Mart 1903)	25 Eylül 1320 (8 Ekim 1904)	1	6	25	-	-	-	Menlik Kazası Naibi	1200
26 Eylül 1320 (9 Ekim 1904)	22 Safer 1321 (20 Mayıs 1903)	-	-	-	1	4	27	-	-
23 Safer 1321 (21 Mayıs 1903)	16 Haziran 1324 (29 Haziran 1908)	2	3	24	-	-	-	Nevrokop Kazası Naibi	1300
17 Haziran 1324 (30 Haziran 1908)	11 Kanunuevvel 1324 (24 Aralık 1908)	-	-	-	-	5	25	-	-
12 Kanunuevvel 1324 (25 Aralık 1908)	15 Teşrinisani 1325 (28 Kasım 1909)	-	11	4	-	-	-	Sultanyeri Kazası Naibi	1400
16 Teşrinisani	14 Mayıs 1326	-	-	-	-	5	29	-	-

¹³² Tablolarda hem rumi hem de hicri takvim yer aldığından dolayı tarih sıralamasında belli bir düzen yoktur.

1325 (29 Kasım 1909)	(27 Mayıs 1910)									
15 Mayıs 1326 (28 Mayıs 1910)	16 Teşrinievvel 1328 (29 Ekim 1912)	2	5	2	-	-	-	Dedeğaç Sancağı Naibi	2000	
17 Teşrinievvel 1328 (30 Ekim 1912)	2 Eylül 1329 (15 Eylül 1913)	-	-	-	-	10	16	-	-	
3 Eylül 1329 (16 Eylül 1913)	5 Teşrinisani 1330 (18 Kasım 1914)	1	2	3	-	-	-	Makriköy Kazası Naibi	1500	
6 Teşrinisani 1330 (19 Kasım 1914)	24 Safer 1330 (13 Şubat 1912)	-	-	-	-	3	19	-	-	
25 Safer 1330 (14 Şubat 1912)	15 Safer 1332 (13 Ocak 1914)	1	11	21	-	-	-	Aziziye Kazası Naibi	1750	
1 Mart 1333 (1 Mart 1917)	30 Kanunuevvel 1333 (30 Aralık 1917)	-	10	-	-	-	-	Aziziye Kazası Naibi	1750	
1 Kanunusani 1334 (1 Ocak 1918)	4 Nisan 1334 (4 Nisan 1918)	1	3	4	-	-	-	Aziziye Kazası Naibi	1750	
5 Nisan 1335 (5 Nisan 1919)	18 Eylül 1337 (18 Eylül 1921)	3	5	14	-	-	-	Karamürsel Kazası Naibi	1750	
		13	99	149	1	43	165			

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 01250019441516A.

II.7. Ahmed Cevdet Efendi

Ahmed Cevdet Efendi 1299 (1882) yılında Batum'da doğdu. Yalova naibi merhum Osman Hilmi Efendi'nin oğludur.

Ahmed Cevdet Efendi 1312'de (1895) İstanbul'a giderek ibtidaiyi ve Fatih Cami Şerifi'nde dini ilimleri, Arapça, halebi, mülteka ve hadis-i şerif dersleri aldı. Türkçe okuryazar olan Ahmet Cevdet Efendi, Gürcüce ve Lazca'ya da vakıftır.

Kayıtlarda, memuriyeti hakkında detaylı bilgi olmamakla birlikte 1321'de (1904) Yalova Kazası nüfus kâtipliği vekâletine tayin edildiği ve 1326'de (1909) Mahkeme-i Şeriye İkinci Kâtipliği'nde görev yaptığı tespit edildi¹³³.

¹³³ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0214000873336.

II.8. Ahmed Hamdi Efendi

Ahmed Hamdi Efendi, 1285 (1869) yılında Batum'da doğdu. Mahmutzade lakaplı Ömer Efendi'nin oğludur. Mahmutzade Ömer Efendi, Sultan Abdülaziz'in saltanatı zamanında 100 kuruş maaşla Batum'da Çerkez ahalisine dini vecibeleri öğretmek için memur olarak görev yaptı.

Ahmed Hamdi Efendi, 14 yaşında tahsil için Trabzon Vilayeti dâhilinde Ünye Kazası'na gitti ve burada Sadullah Bey Medresesi'nde müderris Hacı Yusuf Bahri Efendi'den 8 yıl ders aldı. 1308'de (1891) Fatih Karadeniz Başkurşunlu Medresesi'ne kaydoldu. 1317'de (1900) Bayezid dersiamlarından Çarşambalı Ahmed Hamdi Efendi'den icazet almaya muvaffak oldu. Ruus imtihanında başarılı olarak Ünye Kazası müderrisliğine 550 kuruş maaşla tayin edilerek, Ünye Mektebi Rüştüyesi'nde 7 yıl ders verdi. Daha sonra 1328 (1911) yılında Ünye Kazası Hamidiye Medresesi müderrisi olarak vazifesini ifa etti. Müderrisliği devam ettiği sırada Edirne Müderrisliği'ne tayin edildi.

Türkçe, Arapça ve Gürcüce bilen Ahmed Hamdi Efendi üstün hizmetinden dolayı da liyakat madalyası aldı. Kayıtlardan, devlete hizmette hakkında hiçbir şikâyet olmadığı gibi mahkemeye de çıkmadığı anlaşılmaktadır¹³⁴.

¹³⁴ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0207002483159.

II.9. Ahmed Hamdi Efendi

Ahmed Hamdi Efendi 1298 (1881) yılında Batum'da doğdu. Recep Bayraktarzade lakaplı Muharrem Efendi'nin oğludur.

İbtidai tahsiline Batum'da başlayan Ahmed Hamdi Efendi, burada sarf ve nahiv derslerini aldı. 1321' de (1904) İstanbul'a giderek nahiv meali, mentuke, fıkıh, hadis-i tefsir derslerini alarak 1330'da (1912) icazetname almaya muvaffak oldu. 1334'da (1916) yapılan ruus imtihanında başarılı olarak ruusnameye nail oldu. Türkçe, Arapça ve Gürcüce bilen Ahmed Hamdi Efendi'nin herhangi bir eseri bulunmamaktadır.

Ahmed Hamdi Efendi, 1334'de (1916) Batum Sancağı dâhilinde Yukarı Acara Kazası müftülüğüne 1.000 kuruş maaşla tayin oldu. Rütbe ve nişanı bulunmamaktadır. Görevde olduğu müddette ise hakkında hiçbir şikâyet olmadığı gibi mahkemeye de çıkmamıştır¹³⁵.

¹³⁵İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0246002345340.

II.10. Ali Rıza Efendi

Ali Efendi'nin mahlası Rıza'dır. 1277 (1861) yılında Batum'da doğan Ali Rıza Efendi, Batumlu Mehmed Efendi'nin oğludur.

Ali Rıza Efendi, tahsil hayatına memleketi Batum'da Diyaneti İslamiye Tahsili Umumu Celilesi'nde sarf ve dini dersler alarak başladı. 1297'de (1880) İstanbul'a giderek Fatih dersiamlarından Batumlu El-hac Mehmed Sadi Efendi'den ulumu aliye ve aliyye (iktisad) dersi aldı ve 1313'de (1896) icazet ahzına muvaffak oldu. Sonra Firdevsi Aşyan Arifli Mehmed Efendi merhumundan fen dersleri, ilmi- usül ikinci dersleri, fıkıh gibi dersler gördü. Türkçe, Gürcüce, Farsça ve Arapça bilen Ali Rıza Efendi'nin herhangi bir eseri bulunmamaktadır.

1300 (1883) yılında yapılan ruus imtihanında başarılı olarak Sultan Celilesi Askeriyeden biri oldu ve redif tezkiresi aldı. 1302'de (1885) tekrar imtihana girerek kabul edildiği gibi rütbe ve nişan aldı, fakat sonradan bu kaldırıldı. 1304'de (1887) imtihanla Hamidiye Medresesi'ne dâhil oldu. Burada ilmi tecvid, islami kitabat, farsî, sarf, nahiv, mantık, kelam, hikmet, belagat, feraiz, tefsir ve cedid alarak Kur'an-ı hatim etti.

Ali Rıza Efendi, 1313 (1896) yılında Koçlu Nahiyesi ahalisinin istekleri doğrultusunda ve ders vekâleti aliyye'nin tevcihiyle müderris olarak buradaki medreseye tayin oldu. Aynı zamanda Hacı Osman Ağa Mederese'sinde ders verdi. 1316'da (1899) İbtidai Hariç'den Edirne Ruus İcra İbdidai Dahili ve Bil-ahire Hareket Dahili'ne terfi etti. Nişanı olmamakla beraber, müderris olduğu medresede evkafa bağlı olduğu için avarız-ı mevkuftan hazineyi celileye kanunen asla doğru olmadığından dolayı, ahalinin arzusuyla 300 kuruş maaş aldı. 1320'de (1903) Atronos (Orhaneli) Sancağı'na tayin oldu¹³⁶.

¹³⁶ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0151000832015B.

II.11. Arif Beyzade Mehmed Şefik Efendi

Arif Beyzade Mehmed Efendi'nin mahlası Şefik'tir. 1271 (1854) yılında Batum dâhilinde Livane Kazası'nda doğdu. Merhum Mehmed Sadri Efendi'nin oğludur. Mehmed Sadri Efendi Lazistan Sancağı meclis idaresinden ve Gürcistan Hanedan Kralı sülalesinden olduğu için Arif Beyzade olarak anılmaktadır.

Mehmed Şefik Efendi, ilk tahsiline Livane ibtidai mektebinde başladı ve Batum Rüştîye Mektebi'nde ders alarak eğitimine devam etti. 1290'da (1874) birinci dereceden şahadetname ahzına muvaffak oldu. Daha sonra ulum-ı aliye ve aliyeyi (iktisat), fen bilimleri ve riyazi (matematik) gibi dersler gördü ve icazetname almaya muvaffak oldu. Türkçe bilen Mehmet Şefik Efendi'nin intihabnamesi mevcuttur. Bununla beraber 20 kadar öğrencisine icazet verdi. Ancak yazılı herhangi bir eseri bulunmamaktadır.

1307'de (1890) 2.000 kuruş maaşla Hüdavendigâr Vilayeti dâhilinde Ertuğrul Sancağı niyabetine tayin oldu. Burada İbtidai Altmışlı derecesi aldı fakat nişanı yoktur. 1311-1313 (1894-1896) yılları arasında 2.000 kuruş maaşla Kirmasti Kazası niyabetine, 1315-1318 (1898-1901) yılları arasında 1.500 kuruş maaşla Ayvalık Kazası niyabetine tayin oldu. Buradan 1317-1319 (1900-1902) yılları arasında 2.700 kuruş maaşla Karahisar Kazası niyabetine nakledildi. Karahisar niyabetinden hizmeti müddeti bittiği için görevinden ayrılarak, 1320'de (1903) 2.700 kuruş maaşla Kütahya liva niyabetine tayin edildi¹³⁷.

¹³⁷ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 01410007171912B.

Tablo-6: Arif Beyzade Mehmed Şefik Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
18 Nisan 1306 (30 Nisan 1890)	25 Mart 1308 (6 Nisan 1892)	1	11	8	-	-	-	Ertuğrul Naibi	2000
26 Mart 1308 (7 Nisan 1892)	28 Teşrinievvel 1309 (9 Kasım 1893)	-	-	-	1	7	3	-	-
29 Teşrinievvel 1309 (10 Kasım 1893)	1 Mart 1312 (13 Mart 1896)	2	4	3	-	-	-	Kirmasti Naini	2000
2 Mart 1312 (14 Mart 1896)	14 Eylül 1313 (26 Eylül 1897)	-	-	-	1	6	13	-	-
15 Eylül 1313 (27 Eylül 1897)	2 Muharrem 1315 (3 Haziran 1897)	1	9	18	-	-	-	Ayvalık Naibi	1500
3 Muharrem 1315 (4 Haziran 1897)	10 Haziran 1317 (23 Haziran 1901)	1	11	8	-	-	-	Karahisar Naibi	2700
11 Haziran 1317 (24 Haziran 1901)	6 Kanunusani 1318 (19 Ocak 1903)	-	-	-	1	2	26	-	-
7 Kanunusani 1318 (20 Ocak 1903)	21 Muharrem 1319 (10 Mayıs 1901)	-	6	7	-	-	-	Kütahya Naibi	2700
22 Muharrem 1319 (11 Mayıs 1901)	17 Teşrinievvel 1320 (30 Ekim 1904)	-	-	-	1	2	26	-	-
28 Teşrinievvel 1320 (10 Kasım 1904)	6 Eylül 1322 (19 Eylül 1906)	1	10	19	-	-	-	Isparta Naibi	2500
7 Eylül 1322 (20 Eylül 1906)	19 Eylül 1323 (2 Ekim 1907)	-	-	-	1	-	13	-	-
20 Eylül 1324 (3 Ekim 1908)	14 Ağustos 1324 (27 Ağustos 1908)	-	1	25	-	-	-	-	4000
30 Ağustos 1324 (12 Eylül 1908)	30 Teşrinievvel 1324 (12 Kasım 1908)	-	2	16	-	-	-	Hüdavendigâr Naibi	4500
1 Teşrinisani 1324 (14 Kasım 1908)	6 Kanunuevvel 1324 (19 Aralık 1908)	-	1	6	-	-	-	Hüdavendigâr Naibi	3400
İnfisal Tarihi: 7 Eylül 1324 (20 Aralık 1908)	7 Kanunuevvel 1324 (20 Aralık 1908)	6	14	818	-	21	81		

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 01410007171912B.

II.12. Cafer Fahri Efendi

Cafer Fahri Efendi 1293 (1877) yılında Batum'da doğdu. Babası Ünye Kazası Orman Süvari memuru Hüseyin Sıtkı Efendi'dir.

Tahsil hayatına Ünye'de başlayan Cafer Fahri Efendi İstanbul'a giderek Darüşşafaka'da altıncı sınıfa kadar olan dersleri aldı. 1311'de (1894) tasdikname aldı ve Mülkiye Yüksek Baytar Mektebine kaydoldu. Burada ameli ve nazari dersleri alarak 1315'de (1898) veteriner olarak icazetnameye muvaffak oldu. Bakteriyolojihane idaresine devam ederek ameli dersleri gördü ve buradan tasdikname aldı.

Cafer Fahri Efendi mezun olduktan sonra Trabzon'a tayin oldu ve 1317 (1900) yılında İstanbul'a gitti. Galata Gümrüğü Tahlilhanesi'ne devam ederek kimyevi tahlillerde bulundu ve bundan dolayı tahsilatname müdüriyetinden şahadetname aldı. Türkçe, Gürcüce ve Fransızca bilir.

1315'de (1898) 670 kuruş maaşla Trabzon Hayvan Muayene Memurluğuna, 1318'de (1901) 675 kuruş maaşla Adapazarı Hayvan Muayenesi Memurluğuna tayin oldu. 1319'da (1902) Mülkiye Baytar Mektebi Seririyat ve Ameliyatı Cerrahiye muallim muavini olarak nakledildi. Ayrıca 750 kuruş maaşla Bakteriyolojihane veterinerlik muavinliğine ve 900 kuruş maaşla Muayene Lahm muallimliği de ona verildi. 1320'den (1903) 1325'e kadar (1908) 1.350 kuruş maaşla rütbe verilerek Baytar Bakteriyoloji Kliniği müdür muavinliğine terfi etti.

Cafer Fahri Efendi Halkalı Mektebi muallimlerinden Kemal Efendi ile birlikte Tavukçuluk Rehberi adlı bir eseri maarif vekâletinden izin alarak 1323 (1906) yılında bastırdılar. Ayrıca 1326'da (1909) Mülkiye Yüksek Baytar Mektebi muallimi Nikola Efendi ile birlikte Hayvanatı Ehliye'nin Protoplazması adlı bir eser ve yine aynı yıl tek başına Muafiyetin Mihanikiyeti "Antijen" ve Antikor Veba Bakari Serumunu hakkında bir eser daha yazdı.

Cafer Efendi hayvan vebası serumu hakkında yapılacak tetkik için, Rusya'ya gönderilen heyette yer aldı ve 1329'da (1911) Muayene Luhum muallimliğine 2.000 kuruş maaşla terfi etti. Bakteriyoloji hane Baytar Müdürü Mösyö Fürje'nin bakanlığa

gönderdiği raporla 1330'da (1912) Mülkiye Yüksek Baytar Mektebi müdür muavinliğine nakil oldu. Aynı zamanda Adalar'da Kızılay, Müdaafa-i Milliye cemiyetleri başkanlığı Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti azalıklarında yer aldı.

1330'da (1912) Dar'ül-Hilafetil-Aliyye Medresesi hayvanat dersi muallimliğinde Mülkiye Baytar Mektebi müdürü olarak tayin edildi¹³⁸.

¹³⁸ *İMŞSA*, Sicill-i Ahval Dosya No: 0108001131171C.

II.13. Dersiam Abdullah Efendi

Abdullah Efendi 1288 (1872) yılında Batum'da doğdu. Batumlu Mehmed Ağa'nın oğludur.

Abdullah Efendi ilk mektep tahsilini Batum'da tamamladıktan sonra 1303 (1887) yılında İstanbul'a geldi. Fatih'te Tetimme-i Medresesi'ne dahil olarak medrese tahsiline başladı. Daha sonra Yanya Vilayeti'nde Ali Şevki Efendi'nin derslerine dahil oldu. Burada 1316 (1900) yılına kadar eğitimini tamamlayıp, icazete muvaffak oldu. 1318 (1902) yılında yapılan ruus imtihanında başarılı oldu ve 1323 (1907) yılında Fatih Cami Şerifi'nde ders vermeye başladı. 1326 (1910) yılında 95 kuruş maaş bağlanan Abdullah Efendi daha sonra asistan olarak 500 kuruş maaş aldı. 1327 (1911) yılında 800 kuruş maaşla hizmette devam etti. Türkçe konuşmaya ve yazmaya, Gürcüce konuşmaya vakıfı¹³⁹.

¹³⁹ *DİBA*, Dosya No: 23.0283.

II.14. Dersiam Ahmet Şakir Efendi

Ahmet Şakir Efendi 1291 (1875) yılında Batum'da doğdu. Babası Fatih dersiamlarından Osman Tahir Efendi'dir.

İbtidai ve rüştiye mekteplerinde tahsilini tamamladıktan sonra, iki yıl boyunca fetva ve bazı dersler aldı. 1310 (1894)'da Fatih dersiamlarından Hacı Ali Efendi'nin ders halkasında bulunarak icazetname aldı. Daha sonra ilmi-aliyyede dördüncü sınıftan devam ederek memuriyete geçti. Türkçe konuşmayı ve yazmayı bildiği gibi Arapça'ya da aşinadır.

1322 (1906) yılında Fatih Cami Şerifi'nde maaş almadan bir yıl ders verdi. 1323 (1907) yılında 95 kuruş, 1325 (1909) yılında 194 kuruş, 1326 (1910) yılında 239, 500 kuruş ve 1327 (1911) yılında ise 500 kuruş maaş aldı. Ahmet Şakir Efendi şahadetname ve icazetnameye sahiptir¹⁴⁰.

¹⁴⁰ *DİBA*, Dosya No: 23.0366.

II.15. Dersiam Mehmed Hilmi Efendi

Mehmed Hilmi Efendi 1262 (1846) yılında Batum'da doğdu. Cemal Tahir Ağa'nın oğludur.

Mektebi ibtidai de Kur'an ve ilmi hal dersleri aldı, bazı kitaplar okudu. Tahsil hayatına İstanbul'da devam eden Dersiam Mehmet Hilmi Efendi, 1277 (1861) yılında Süleymaniye Medresesi'ne gitti. Bu sırada Bayezid'de kalıp Ahmet Nafiz Efendiden ders aldı. Daha sonra Fatih'e nakil olarak 1293 (1877) yılında icazet aldı. Bayezid'de 1293 (1877) yılında ders vermeye başladı. 1310 (1894) yılında imtihanı vererek dördüncü sınıftan şahadetname aldı.

1305(1889)'de Fetvahane Pusula Odası'ndan 136 kuruş, 1307 (1891) yılında 187 kuruş maaş aldı. 1309 (1893) yılından itibaren 1.500 kuruş maaşla bir yıl Medine-i Münevvere Niyabeti'nde bulunduktan sonra İstanbul'a geri döndü. 1326 (1910) yılında Huzuru Hümayunda ders vermek için tayin oldu ve kendisine dördüncü rütbeden nişan verildi¹⁴¹.

¹⁴¹ *DİBA*, Dosya No: 23.0319.

II.16. Dersiam Ziya Efendi

Dersiam Yusuf Efendi, 1886 yılında Batum'da doğdu. Memuriyeti hakkında Mekke Naibi olduğu bilgisi mevcuttur. Vefat tarihi kayıt edilmemekle birlikte, vefatından sonra kızı Mesadet Emine Ülker'e 47 lira 94 kuruş maaş bağlanması talebinde bulunuldu. Sözü edilen maaşın tahsisine ancak 1954 yılında başlandı¹⁴².

¹⁴² *DİBA*, Dosya No: 23.0836.

II.17. El-Hac Hüseyin Hüsnü Efendi

El-Hac Hüseyin Hüsnü Efendi 1237 (1821) yılında Batum’da doğdu. Zaimzade Hacı Zaim Efendi’nin oğludur.

İlk tahsiline Batum’da sıbyan mektebine giderek başlayan Hüseyin Hüsnü Efendi, burada dini ve Arapça dersi aldı. Daha sonra İstanbul’a giderek Fatih Cami dersiamlarından Karınabadlı Abdurrahman Efendi’den ders gördü. Türkçe ve Arapça bilir.

El-Hac Hüseyin Hüsnü Efendi 1292 (1876) yılında Hopa Kazası Meclisi Devai Azalığına 71 kuruş maaşla tayin oldu. 1301’de (1884) fahri olarak Hopa Kazası Meclisi İdare Azalığına tayin edildi ve bu görevi 1304’e (1887) kadar devam etti. 1306’da (1889) yapılan ruus imtihanında başarılı oldu ve 62 kuruş maaşla Fetvahane tarafından uygun bulunarak Hopa Müftülüğü’ne getirildi¹⁴³.

¹⁴³ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0111002021232A.

II.18. Eyüp Necati Efendi

Eyüp Necati Efendi 1294 (1878) yılında Batum'da doğdu. Merhum Osman Efendi'nin oğludur.

Eyüp Necati Efendi, ilk tahsil hayatına Batum'da başladı. Valide Sultan Cami Şerifi Medresesi'nde kıraat, sarf, nahiv, ilmi-beyan ve aruz dersleri aldı. Daha sonra göç ederek Bursa Vilayeti'ne bağlı İnegöl Kazası'na yerleşti. 1315 (1898) yılında İstanbul'a giderek Fatih Bahri Sefid Çifte Ayak Kurşunlu Medresesi'ne kaydoldu. Fatih dersiamlarından olan Rizeli Muhterem Efendi'den mantık, ilmi-beyan, ilmi-usül, kelam, ilmi-hikmet, fıkıh, hadis dersleri aldı ve icazete nail oldu. Ve yine Fatih dersiamlarından olan Mahmud Halim Efendi'den ayrıca ders alarak ilmi-tefsirden icazetnameye muvaffak oldu. Meşihatı Aliyye İdaresi'nde yapılan imtihanda başarılı olarak dört yıl eğitim aldı. Bu süre zarfında Meclisi Ahkâmı Adliye, feraiz, hak şer'i, teşkilatı muhakeme, usulü muhakeme, hukuk tanzimi, ilamat hukuku, icra kanunu, arazi kanunu, hukuku ticaret, tanzimi ilamat ve cezai hukuku idare ve hukuku düvel dersleri gördü ve şahadetname ahzına muvaffak oldu. Türkçe bilir, Arapça'ya aşinadır.

Kayıtlarda Eyüp Necati Efendi'nin memuriyet hayatı ile ilgili detaylı bilgi olmamakla birlikte, kendisinin 1330 (1912) yılında memuriyete başladığı tespit edildi. İlk görev yeri olan Manisa Sancağı'na bağlı Akhisar Kazası kadılığına tayin oldu. Eyüp Necati Efendi görevini ifa ederken vefat etti¹⁴⁴.

¹⁴⁴ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 008000087747.

II.19. Hacı Hafız Abdüllatif Efendi

Hacı Hafız Abdüllatif Efendi 1275 (1859) yılında Batum'da doğdu. Babası Mehmed Şakir Efendi Batum ulemasından olup, 1297'de (1880) İzmit'e bağlı Hendek Nahiyesi'nde vefat etti.

İbtidai tahsiline Batum'da başlayan Hacı Hafız Abdüllatif Efendi ilmi ve Fen Bilgileri derslerini babası Şakir Efendi'den aldı. 1296'da (1879) İstanbul'a giderek Fatih Cami Şerifi olan Piriştineli Hafız İbrahim Efendi'den ders aldı, fakat Hafız İbrahim Efendi'nin vefat etmesiyle icazete nail olamadı. 1312'de (1895) İzmir'e bağlı Edremit Kazası'nda bulunan Kuloğlu Medresesi Müderrisliği'ne buyruldu ve burada 6 yıl görev yaptı. Buradan Huzur-u Hümayun Şerifi muhataplığına tayin oldu. Daha sonra 1320 (1903) yılında Sultan Selim Cami'nde müderris olan Hafız Şakir Efendi'den icazetname almaya muvaffak oldu. Türkçe ve Arapça bilen Hafız Abdüllatif Efendi, Farsça'ya vakıftı.

1320 (1903) yılında yapılan ruus imtihanında başarılı olarak Fatih Cami Şerifi emsali gibi 95 kuruş maaşla dini, fen ve Arapça dersleri verdi. 1322 (1905) yılında İstanbul Ruusu Hümayunu tarafından üstün hizmetinden dolayı bir adet dördüncü rütbeden Osmani nişanıyla, bir altın liyakat madalyası verildi. 95 kuruş maaşına zaman zaman zam olunarak 1332 (1914) yılındaki maaşı 1.000 kuruş oldu¹⁴⁵.

¹⁴⁵ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0217000573424.

Tablo-7: Hacı Hafız Abdülatif Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteahhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Hafız Latif Efendi	Merhum Şakir Efendi	-	1275 (1859) Batum	İslam	Müderris	Bir Zevcesi Vardır	-

EŞKAL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Orta	Ela	Beyaz	Tam	İzmit	Edremit	-	Tavaslı	2/1	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0217000573424.

II.20. Hacı Hasan Hüsni Efendi

Hacı Hasan Efendi'nin mahlası Hüsni'dür. 1245 (1830) yılında Batum dâhilinde Acara Ulya Kazası'nda doğdu. Babası, 1270 (1854) yılında Rusya Muharebesi'nde yaralandığı için kendisine Ağa unvanı verilen Ahmed Ağa'dır.

İbtidai tahsiline Batum'a bağlı Acara Ulya'da başlayan Hacı Hasan Hüsni Efendi 1297'de (1880) İstanbul'a gitti. Fatih Tetimme-i Hamiye Medresesi'ne kaydoldu ve burada ders aldı. Fatih dersiamlarından Hafız Nasuh Efendi'den konuşma dersi alarak 1293'te (1877) icazetname almaya muvaffak oldu. Arapça bilen ve tefsir eden Hacı Hasan Hüsni Efendi, aynı zamanda Türkçe ve Gürcüce bilir. 1297'de (1880) Bab-ı Ala Meşihat Penahi'de yapılan imtihanda başarılı olarak ruus şahadetnamesi almaya hak kazandı ve Fatih Cami Şerifi'nde ders verdi. Aynı zamanda dördüncü sınıftan Osmani ve Müceyyed nişanı aldı.

1297'de (1880) Fatih Cami Şerifi dersiamı olarak memuriyete başlayan Hacı Hasan Hüsni Efendi, 1318'de (1901) Huzur Hümayun'da ders verdi. Memuriyetinde değişik miktarlarda maaş aldı ve 1340 (1922) yılına kadar görevini ifa etti. Görevinde olduğu müddetçe vazifesinden ayrılmadı ve hakkında hiçbir şikâyet olmadı¹⁴⁶.

¹⁴⁶ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0216000273397.

Tablo-8: Hacı Hasan Hüsnü Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İta Tarihi
Ahmed Ağazade İcaze-i Ulya Hacı Hasan Hüsnü Efendi		1245 (1830)			1 Kanunuevvel 1296 (13 Aralık 1880)			Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	17 Kanunusani 1340 (17 Ocak 1924)
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
1 Kanunuevvel 1296 (13 Aralık 1880)	30 Teşrinievvel 1297 (11 Kasım 1881)	-	11	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	30
1 Teşrinisani 1297 (13 Kasım 1881)	17 Teşrinievvel 1298 (29 Ekim 1882)	-	11	17	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	50
18 Teşrinievvel 1298 (30 Ekim 1882)	30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882)	-	1	13	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	147,20
1 Kanunuevvel 1298 (13 Aralık 1882)	30 Eylül 1300 (12 Ekim 1884)	1	10	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	167,20
1 Teşrinievvel 1300 (13 Ekim 1884)	30 Şubat 1303 (12 Mart 1888)	3	5	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	198
1 Mart 1304 (13 Mart 1888)	30 Haziran 1304 (12 Temmuz 1888)	-	4	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	228
1 Muharrem 1304 (30 Eylül 1886)	30 Mart 1306 (11 Nisan 1890)	1	9	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	266
1 Nisan 1306 (13 Nisan 1890)	30 Mayıs 1306 (11 Haziran 1890)	-	2	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	267
1 Haziran 1306 (13 Haziran 1890)	30 Ağustos 1310 (11 Eylül 1894)	4	3	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	300
1 Eylül 1310 (13 Eylül 1894)	30 Şubat 1310 (12 Mart 1895)	-	6	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	292,20
1 Mart 1311 (13 Mart 1895)	30 Teşrinisani 1314 (12 Aralık 1898)	3	9	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	333,3
1 Kanunuevvel 1314 (13 Aralık 1898)	6 Ağustos 1316 (19 Ağustos 1900)	1	8	6	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	362
7 Ağustos 1316 (20 Ağustos 1900)	15 Muharrem 1319 (4 Mayıs 1901)	2	11	9	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	501,20
16 Muharrem 1319 (5 Mayıs 1901)	15 Safer 1320 (24 Mayıs 1902)	1	7	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	540

16 Safer 1320 (25 Mayıs 1902)	9 Kanunusani 1321 (22 Ocak 1906)	-	10	24	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	577
10 Kanunusani 1321 (23 Ocak 1906)	30 Teşrinievvel 1324 (12 Kasım 1908)	2	9	21	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	615
1 Teşrinisani 1324 (14 Kasım 1908)	3 Kanunusani 1324 (16 Ocak 1909)	-	2	3	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	653
4 Kanunusani 1324 (17 Ocak 1909)	30 Muharrem 1325 (15 Mart 1907)	-	6	27	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	680
1 Ağustos 1325 (14 Ağustos 1909)	30 Kanunuevvel 1329 (12 Ocak 1914)	4	5	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	1200
1 Kanunusani 1329 (14 Ocak 1914)	15 Safer 1332 (13 Ocak 1914)	3	1	15	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	1500
1 Mart 1333 (1 Mart 1917)	30 Kanunuevvel 1333 (30 Aralık 1917)	-	10	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	1500
1 Kanunuevvel 1334 (1 Aralık 1918)	1 Eylül 1335 (1 Eylül 1919)	1	9	-	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	1500
1 Teşrinievvel 1335 (1 Ekim 1919)	6 Kanunusani 1340 (6 Ocak 1924)	4	3	6	-	-	-	Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	2000
Vefat Tarihi: 7 Kanunusani 1340 (7 Ocak 1924)									

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0216000273397.

II.21. Hafız Ahmed Hamdi Efendi

Hafız Ahmetd Hamdi Efendi 1281 (1865) yılında Batum'da doğdu. Babası ziraatçı sınıfından Mustafa Efendi'dir.

İbtidai tahsiline Batum'da karye mektebinde başladı ve burada Hoca Nazif Efendi'den ders aldı. Burus (Bursa) Cami Kebir dersiamlarından ders gördü. 1313'de (1896) derslerini tamamlayarak Mehmed Efendi'den icazetname almaya muvaffak oldu. Türkçe, Arapça ve Farsça bilen Hafız Ahmed Hamdi Efendi, 1313- 1329 (1896-1911) yılları arasında Burus Cami Kebir'de dersiam olana kadar ilmi dersler aldı.

Hafız Ahmed Hamdi Efendi, üç devre intihabıyla Burus Cami Kebir Cami şerifi imamı olup, aynı zamanda Selim Paşa Medresesi müderrisi olarak görev yaptı. 1324'de (1907) birinci devrede Burus merkez livası müftülüğünde bulunarak meclisi meşihatinde vazifeye başladı. Bu müddette 140.887 kuruş maaş tahsis edildi. 1327'de (1910) buradan ayrıldı ve 1328'de (1911) ikinci devrede tekrar Burus merkez livası müftülüğüne getirildi. Görevde olduğu müddette 20 bin kuruş maaş tahsis edildi. 1329 (1911) yılında üçüncü devrede Burus Liva Müftülüğü'nde 1334 (1916) yılına kadar vazifede bulundu. Bu vazife müddetince 245 kuruş maaş aldı¹⁴⁷.

¹⁴⁷ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 02470018115385.

Tablo-9: Hafız Ahmed Hamdi Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteahhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Hafız Ahmed Hamdi Efendi	Mustafa Efendi	Ayşe Hanım	1281 (1865) Batum	İslam	-	Bir zevcesi vardır	-

EŞKÂL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Orta	Ela	Buğday	Tam	Hüdave ndigar	Burus (Bursa)	-	-	21/1	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 02470018115385

II.22. Hafız Ali Rıza Efendi

Harmanoğlu lakaplı Hafız Ali Rıza Efendi, 1290 (1874) yılında Batum dâhilinde Acara Ulya Kazası'na bağlı bir karyede doğdu. Babası rençper sınıfından Mehmed Coşkun Efendi'dir.

1297 (1880) yılında Rusya mücadelesinde Trabzon Vilayeti dâhilinde Giresun Kazası'ndan Karaağaç Kazası'na sevk edildi. Burada ibtidai tahsiline başlayarak Hacı Hafız Emin Efendi'den ilmi dersler aldı ve Kur'an-ı ezberledi. 1301'de (1884) İstanbul'a giderek Fatih Bahri-sefid civarında bulunan Tetimme-i Şahane medresesine kaydoldu. Burada Fatih dersiamlarından olan Giresunlu Hafız Abdüllatif Efendi'den 16 yıl boyunca ders aldı. Türkçe ve Arapça bilen Hafız Ali Rıza Efendi 1322 (1905) yılında tahsilini tamamlayarak icazetname almaya muvaffak oldu.

1327 (1910) yılında Babaeski Kazası müftüsünün vefat etmesi üzerine, yerine Hafız Ali Rıza Efendi Babaeski Kazası müftüsü olarak gönderildi¹⁴⁸.

¹⁴⁸İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 02450027265305.

Tablo-10: Hafız Ali Rıza Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteehhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Ali Rıza Efendi	Mehmet Coşkun Efendi	Hamide Hanım	1290 (1874)	İslam	Ulema	Vardır	-

EŞKAL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Orta	Ela	Buğday	Tam	İstanbul	-	-	-	15/48	Tetimme-i Sani Muharif Medresesi

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: : 02450027265305.

II.23. Hafız Ali Rıza Efendi

Mahlası Rıza olan Hafız Ali Rıza Efendi 1277 (1861) yılında Batum'da doğdu. Babası Batumlu Mehmed Efendi'dir.

Hafız Ali Rıza Efendi ilk tahsiline Batum'da başladı ve 1297'de (1880) İstanbul'a giderek Fatih dersiamlarından Batumlu Mehmet Yahya Efendi'den ilmi dersler aldı. 1313 (1896) yılında icazetname almaya hak kazandı. Evkaf Hümeyunu Nezareti'nde görevli Artuklu Sancağı'na bağlı Koçlu Nahiyesi'nde bulunan Hilmi Osman Ağa Medresesi'nde ders aldı. Aynı zamanda bu nahiyede ders verdi ve birinci dersi Şer'i Akideleri bitirdi. Türkçe ve Arapça bilir.

1313'de (1896) Hilmi Osman Ağa medresesine müderris olarak Hazine-i Celile'den verilen 300 kuruş maaşla tayin edildi. 1316'da (1889) 50 kuruş, 1319'da (1902) 95 kuruş zam aldı. 1325'de (1908) Artuklu Sancağı sandığından maaşı verildi. 1314'de (1897) İbtidai Haric Ruusu ve İhtiyari ve İbtidai Dahili Harekete terfi oldu. 1326 (1909) yılından itibaren 100 kuruş maaş aldı.

Kayıtlardan Hafız Ali Rıza Efendi'nin herhangi bir nişana sahip olmadığı tespit edildi. Bununla birlikte tayin olunduğu yerden hiç ayrılmadığı gibi bir vakadan dolayı mahkemeye de çıkmadığı belirtilmiştir. Vefat tarihiyle ilgili bir bilgi mevcut değildir¹⁴⁹.

¹⁴⁹ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 006000073468.

II.24. Hafız Hüseyin Hüsnu Efendi

1264 (1847) yılında Batum'da doğan Hafız Hüseyin Efendi'nin mahlası Hüsnu'dür. Babası İsmail Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi olup memuriyeti ve rütbesi yoktur. Mehmed Efendi Batum'dan göç ederek İzmit Sancağı dâhilinde Sapanca'ya yerleşti ve burada vefat etti.

Hafız Hüseyin Hüsnu Efendi tahsiline Batum'da sıbyan mektebine giderek başladı ve burada sarf, izhar (tecvidde iki harfin arasını açarak okunması) dersi aldı. Daha sonra İstanbul'a giderek Süleymaniye Çifte Rabi Medresesi'ne kaydoldu. Süleymaniye Cami Şerifi dersiamlarından Ali Ferhat Efendi'den icazet almaya muvaffak oldu. 1300'de (1883) Mektebi Nüvvab'a dahil olarak 1304'de (1887) dördüncü sınıfta şahadetname aldı. Türkçe bilir.

1306'da (1889) Ankara Vilayeti dâhilinde Develi Kazası niyabetine 1.200 kuruş maaşla tayin edildi ve burada 2 yıl 3 ay müddetle görev yaptı. 1309'da (1892) Halep Vilayeti dâhilinde Birecik Kazası niyabetine 1.250 kuruş maaşla, 1311'de (1894) Mamüret'ül Aziz Vilayeti dâhilinde Çemişgezek Kazası niyabetine 1.250 kuruş maaşla tayin oldu. 1314'de (1897) Erzurum Vilayeti dâhilinde Refahiye Kazası niyabetine 1.125 kuruş maaşla, 1317'de (1900) Edirne Vilayeti dâhilinde Sultanyeri Kazası niyabetine 1.125 kuruş maaşla, 1319'da (1902) Kosova Vilayeti dâhilinde Pirinçek Kazası niyabetine 1.400 kuruş maaşla tayin edildi. 1324'de (1907) terfi ederek Manastır Vilayeti dâhilinde Debre-i Bala Sancağı niyabetinde 2.000 kuruş maaşla görev yaptı. 1325'de (1908) memuriyete devamla Debre-i Bala mutasarrıflığında 1.000 kuruş maaşla bulundu. 1326'da (1909) 250 kuruş niyabet maaşına zam verilerek, 1327 (1910) yılına kadar memuriyette kaldı.

Kayıtlardan, Hafız Hüseyin Hüsnu Efendi'nin rütbe ve nişanı olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte devlete hizmette hakkında herhangi bir şikâyet olmadığı gibi mahkemeye de çıkmadığı anlaşılmaktadır¹⁵⁰.

¹⁵⁰ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 01750012192469.

Tablo-11: Hafız Hüseyin Hüsni Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
Batumlu Hüseyin Hüsni Efendi ibn İsmail		1264 (1847)			5 Mart 1305 (17 Mart 1889)			-	10 Kanunuevvel 1328 (23 Aralık 1912)
5 Mart 1305 (17 Mart 1889)	10 Mayıs 1307 (22 Mayıs 1891)	2	2	6	-	-	-	Dereli Niyabeti	1200
11 Mayıs 1307 (23 Mayıs 1891)	18 Kanunusani 1307 (30 Ocak 1892)	-	-	-	-	8	8	-	-
19 Kanunusani 1307 (31 Ocak 1892)	21 Haziran 1310 (3 Temmuz 1894)	2	5	3	-	-	-	Birecik Niyabeti	1250
22 Haziran 1310 (4 Temmuz 1894)	2 Eylül 1310 (14 Eylül 1894)	-	-	-	-	2	11	-	-
3 Eylül 1310 (15 Eylül 1894)	30 Şubat 1312 (12 Mart 1897)	2	5	28	-	-	-	Çemişgezek Niyabeti	1250
1 Mart 1313 (13 Mart 1897)	4 Mayıs 1313 (16 Mayıs 1897)	-	2	4	-	-	-	Çemişgezek Niyabeti	1125
5 Mayıs 1313 (17 Mayıs 1897)	9 Nisan 1314 (21 Nisan 1898)	-	-	-	-	11	5	-	-
10 Nisan 1314 (22 Nisan 1898)	12 Eylül 1316 (25 Eylül 1900)	2	5	3	-	-	-	Refahiye Niyabeti	1125
13 Eylül 1316 (26 Eylül 1900)	8 Mart 1317 (21 Mart 1901)	-	-	-	-	5	26	-	-
9 Mart 1317 (22 Mart 1901)	14 Şubat 1318 (27 Şubat 1903)	1	11	6	-	-	-	Sultanyeri Niyabeti	1125
15 Şubat 1318 (28 Şubat 1903)	14 Mayıs 1319 (27 Mayıs 1903)	-	-	-	-	3	-	-	-
15 Mayıs 1319 (28 Mayıs 1903)	15 Muharrem 1324 (11 Mart 1906)	5	2	1	-	-	-	Pirinçek Niyabeti	1400
16 Muharrem 1324 (12 Mart 1906)	15 Teşrinievvel 1324 (28 Ekim 1908)	-	-	-	-	3	-	-	-
16 Teşrinievvel 1324 (29 Ekim 1908)	20 Mart 1326 (2 Nisan 1910)	1	5	5	-	-	-	Debre-i Bala Niyabeti	2000
21 Mart 1326 (3 Nisan 1910)	23 Eylül 1326 (6 Ekim 1910)	-	6	3	-	-	-	Debre-i Bala Niyabeti	2250
24 Eylül 1326 (7 Ekim 1910)	27 Muharrem 1327 (18 Şubat 1911)	-	-	-	-	10	4	-	-

	1909)								
28 Muharrem 1327 (19 Şubat 1909)		-	-	-	-	-	-	Debre-i Bala Niyabeti	2500

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 01750012192469.

II.25. Hafız Mehmed Said Efendi

Hafız Mehmed Said Efendi, 1267 (1851) yılında Batum'da doğdu. Babası Ahmed Şakir Efendi'dir.

Tahsiline ilk olarak babası Ahmed Şakir Efendi'den sarf, nahiv ve fıkıh derslerini alarak başladı. 1289 (1873) yılında İstanbul'a giderek Fatih Cami Şerifi merhum Ahmed Şakir Efendi'den ders aldı. 1300'de (1883) tahsilini tamamlayarak icazete muvaffak oldu. 1297 (1880) yılında imtihanı kazandı ve 1313 (1896) yılına kadar Fatih Cami Şerifi'nde öğrencilere Arapça, Farsça dersi verdi. Aynı zamanda icazet vermeye de muvaffak oldu.

Hafız Mehmed Said Efendi 1303 (1886) yılında İbtidai Hariç İstanbul müderrisliği ruusuna terfi etti. 1306'da (1899) Hapishane-i Umumi'ye imam olarak tayin edildi ve bu görevi 1328 (1911) yılına kadar devam etti. 1308'de (1891) 500 kuruş maaşla Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye muallim olarak tayin edildi. 1309'da (1892) Hareket-i Hariç'e, 1311'de (1894) İbtidai Dahil'e, 1312'de (1895) Musıla-ı Süleymaniye terfi etti. 1315 (1898) yılında Mülkiye Baytar Mektebi'ne, 1316'da (1899) 500 kuruş maaşla Mercan Mektebi İdadisi Ulumi Diniye ve Ahlakiye dersleri muallimliğine tayin oldu. 1318'de (1901) Süleymaniye'ye rütbe alarak terfi etti. 1319'da (1902) 500 kuruş maaşla Darü'l-Fünun Ulum-ı Diniye şubesi Tefsiri Şerif muallimliğine ve aynı yıl Bilad-ı Mahreç'ten mevleviyet uhdesine buyruldu. 1324'te (1907) 900 kuruş maaşla Darü'l-Muallimin-i İbtidaiye muallimliğine tayin edildi. 1316 (1899) yılından 1325 (1908) yılına kadar 250 kuruş maaşla Meclis-i Teftiş-i Mesahif ve Tedkik-i Müellefat azası oldu.

Mehmed Said Efendi, Baytar mektebi ve Darü-l Fünun'da ders vermeye devam ederken 1328 (1911) yılında vefat etti¹⁵¹.

¹⁵¹ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 00138000821102.

Tablo-12: Hafız Mehmed Said Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteehhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Hafız Mehmed Said Efendi	Merhum Şakir Efendi	Fatime Hanım	1267 Batum	İslam	Fatih Muharrer Dersiamlarından ve Mevleviden	Zevcesi vardır	-

EŞKÂL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Uzun	Ela	Buğday	Tam	İstanbul	-	Kirmasti (Bursa)	Mübaşir Caddesi	12	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 00138000821102.

Tablo-13: Hafız Mehmed Said Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
Merhum Batumlu Hacı Hafız Mehmed Said Efendi ibn müteveffa Ahmed Şakir Efendi		1267 (1851)			18 Teşrinievvel 1298 (30 Ekim 1882)			Dersiamlık-Müdürris	3 Teşrinisani 1328 (16 Kasım 1912)
18 Teşrinievvel 1298 (30 Ekim 1882)	30 Cemazülevvel 1302 (17 Mart 1885)	3	11	13	-	-	-	Dersiamlık-Müdürris	100
1 Teşrinievvel 1302 (13 Ekim 1886)	30 Mart 1305 (11 Nisan 1889)	2	6	-	-	-	-	Dersiamlık-Müdürris	132,41
1 Nisan 1305 (13 Nisan 1889)	30 Teşrinisani 1306 (12 Aralık 1890)	1	8	-	-	-	-	Dersiamlık-Müdürris	175,38
1 Kanunuevvel 1306 (13 Aralık 1890)	10 Şubat 1306 (22 Şubat 1891)	-	2	10	-	-	-	Dersiamlık-Müdürris	214,35
11 Şubat 1306 (23 Şubat 1891)	17 Mart 1308 (29 Mart 1892)	1	1	7	-	-	-	Hapishane Umumi İmamı	514,35
18 Mart 1308 (30 Mart 1892)	30 Şubat 1308 (12 Mart 1893)	-	11	13	-	-	-	Mülkiye Mektebi Tıbbi İlimi Muallimliği	1014,35
1 Mart 1309 (13 Mart 1893)	30 Muharrem 1311 (13 Ağustos 1893)	2	5	-	-	-	-	Mülkiye Mektebi Tıbbi İlimi Muallimliği	1053,32
1 Ağustos 1311 (13 Ağustos 1895)	30 Şubat 1313 (12 Mart 1898)	2	7	5	-	-	-	Mülkiye Mektebi Tıbbi İlimi Muallimliği	1099,89
1 Mart 1314 (13 Mart 1898)	10 Teşrinisani 1315 (22 Kasım 1899)	1	8	10	-	-	-	Mülkiye Mektebi Tıbbi İlimi Muallimliği	1152,52
11 Teşrinisani 1315 (23 Kasım 1899)	15 Kanunuevvel 1315 (27 Aralık 1899)	-	1	5	-	-	-	Mülkiye Baytar Mektebi İmamlığı	1402,52
16 Kanunuevvel 1315 (28 Aralık 1899)	6 Mayıs 1316 (19 Mayıs 1900)	-	4	21	-	-	-	Mülkiye Baytar Mektebi İmamlığı	1481,46
7 Mayıs 1316 (20 Mayıs 1900)	6 Ağustos 1316 (19 Ağustos 1900)	-	3	-	-	-	-	Mülkiye Baytar Mektebi	1631,46

								İmamlığı	
7 Ağustos 1316 (20 Ağustos 1900)	30 Teşrinievvel 1316 (12 Kasım 1900)	-	2	24	-	-	-	Mülkiye Baytar Mektebi İmamlığı	1784,61
1 Teşrinisani 1316 (14 Kasım 1900)	15 Eylül 1317 (28 Eylül 1901)	-	10	15	-	-	-	Mercan Mektebi İdadisi Ulumi Diniye ve Ahlakiye Dersi Muallimliği	2284,61
16 Eylül 1317 (29 Eylül 1901)	27 Mart 1318 (9 Nisan 1902)	-	6	12	-	-	-	Mercan Mektebi İdadisi Ulumi Diniye ve Ahlakiye Dersi Muallimliği	1700
28 Mart 1318 (10 Nisan 1902)	4 Eylül 1318 (17 Eylül 1902)	-	5	7	-	-	-	Trabzon Mevleviliği	4820
5 Eylül 1318 (18 Eylül 1902)	30 Teşrinievvel 1318 (12 Kasım 1902)	-	1	26	-	-	-	Trabzon Mevleviliği	4880
1 Teşrinisani 1318 (14 Kasım 1902)	16 Mart 1319 (29 Mart 1903)	-	4	16	-	-	-	Trabzon Mevleviliği	4940
17 Mart 1319 (30 Mart 1903)	16 Haziran 1319 (29 Haziran 1903)	-	3	-	-	-	-	Trabzon Mevleviliği	1780
17 Haziran 1319 (30 Haziran 1903)	30 Teşrinievvel 1324 (12 Kasım 1908)	5	4	14	-	-	-	Darü'l-Fünun Ulum-ı Diniye ve Tefsir Şerifi Muallimliği	2280
1 Teşrinisani 1324 (14 Kasım 1908)	13 Kanunusani 1324 (26 Ocak 1909)	-	2	13	-	-	-	Darü'l-Fünun Ulum-ı Diniye ve Tefsir Şerifi Muallimliği	2180
14 Kanunusani 1324 (27 Ocak 1909)	30 Ağustos 1325 (12 Eylül 1909)	-	7	17	-	-	-	Darü'l- Muallimin-i İbtidaiye Muallimliği	2660
1 Eylül 1325 (14 Eylül 1909)	12 Eylül 1325 (25 Eylül 1909)	-	-	12	-	-	-	Meclis-i Teftiş-i Mesahif ve Tedkik-i Müellefat Azası	4080
13 Eylül 1325 (26 Eylül 1909)	28 Teşrinisani 1325 (11 Aralık 1909)	-	2	16	-	-	-	Meclis-i Teftiş-i Mesahif ve Tedkik-i Müellefat Azası	3600
29 Teşrinisani 1325 (12 Aralık 1909)	17 Mart 1328 (30 Mart 1912)	2	3	19	-	-	-	Meclis-i Teftiş-i Mesahif ve	3630

								Tedkik-i Müellefat Azası	
18 Mart 1328 (31 Mart 1912)	29 Teşrinievvel 1328 (11 Kasım 1912)	-	7	12	-	-	-	Meclis-i Teftiş-i Mesahif ve Tedkik-i Müellefat Azası	3300
Vefat Tarihi: 30 Teşrinievvel 1328 (12 Kasım 1912)		19	123	282	-	-	-		

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 00138000821102.

II.26. Hafız Mehmed Emin Efendi

Hafız Mehmed Emin Efendi 1265 (1849) yılında Batum'a bağlı Mevarid-i Ulya Kazası'nda doğdu. Babası tüccar sınıftan Hacı Hasan Ziya Efendi, annesi Gülsüm Hanım'dır.

Hafız Mehmed Efendi, ilk olarak Batum'un Mevarid-i Ulya kasabesindeki medresede müderris olan eş-Şeyh Hacı Hafız Ahmed Efendi'den ders aldı. Daha sonra Sapanca'ya göç ederek oradan İstanbul'a gidip tahsilini tamamladı. Fatih Bahri Sefid Çifte Ayak Kurşunlu Medresesi'nde Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'den sabah dersi ve Halis Efendi'den ikinci dersi aldı. Tatil zamanlarında ise Çarşambalı Hacı Ahmed Efendi ve İstanbullu Ahmed Efendi'den ders gördü. Sarf, nahiv, mantık, adap ve fıkıh dersleri gördü. 1310 (1893) yılında icazete muvaffak oldu. Arapça bilir.

Adapazarı'nda bulunan Karaosman Ağa Medresesi Müderrisliği'ne 260 kuruş maaşla tayin oldu. 1319 (1902) yılında Adapazarı Müftüsü olarak 400 kuruş maaşla görev yaptı. 1326'da (1909) Bursa müderrisliği ruusuna nail oldu.

İzmit Mutasarrıfı tarafından Hafız Mehmed Emin Efendi'nin ilmi bakımdan yetersiz olduğu belirtildi. Bununla birlikte Meclis-i Vükela kararı alınmadan 1330 (1912) yılında emekliye sevk edildi ve 1337 (1919) yılında vefat etti¹⁵².

¹⁵² İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0214000793335.

II.27. Hafız Osman Cevdet Efendi

Kayıtlardan, Hafız Osman Cevdet Efendi ile çok fazla bilgi sahibi olmamakla birlikte, kendisinin 1330 (1912) yılında Adapazarı Müftülüğüne tayin olduğu biliniyor. Dersiam olan Hafız Osman Cevdet Efendi'ye ait sicil dosyası 1932'de Diyanet İşleri Reisi Rıfat Bey tarafından süratle İstanbul Müftülüğü'nden istendiği tespit edildi.¹⁵³

¹⁵³ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0200001422953B.

T. C.

Diyaret İşleri Reisliği
Zat işleri Müdürlüğü

SAYI 1004

779

2953

18/5/32 Ser. manp
150

İstanbul Müftülüğüne

I Temmuz 330 tarihinde Adapazarı Müftülüğüne tayin olunan Dersiam Batumlu Osman Cevdet efendiye ait Sicil Dosyasının Sür'atle irsali temenni olunur efendim .

18/5/32 Diyanet işleri reisi

Rifat

Serian Sicil m. 21
5
834

334 No ve 13-5-32
ile dosyaya gönderilmiştir.

Celil

MEŞİHAT ARŞIVI		
MŞH. SAİD		
200	14	9

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0200001422953B.

II.28. Hafız Osman Efendi

Hafız Osman Efendi 1293 (1877) yılında Batum'un Mevarid-i Ulya kasabasında doğdu. Emin Efendi'nin oğludur. 1305 (1889) yılında İstanbul'a gelerek Fatih dersiamlarından Eğinli Mehmed Rahmi Efendi'den ders aldı ve 1319 (1903) yılında icazete muvaffak oldu¹⁵⁴. Aynı yıl Edirne Müderrisliği tarafından kendisine ibtida-i hariç rütbesi (Osmanlı medrese teşkilatında ilk derece) ve liyakat madalyası verildi¹⁵⁵.

Hafız Osman Efendi 150 kuruş maaşla 1318 (1902) yılında Adapazarı'nda olan Karaosman Medresesi Müderrisliğine tayin oldu. 1325 (1909) yılında 200 kuruş maaşla Adapazarı Müderrisliğinde devam etti. 1330 (1914) yılında ise Adapazarı müftüsü oldu. 1341 (1925) yılında maaşına muazzam şekilde zam yapıldığı bilgisi mevcuttur¹⁵⁶.

¹⁵⁴ *DİBA*, Dosya No: 23.0424.

¹⁵⁵ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, Medrese Yay., C.III, İstanbul 1996, s.169.

¹⁵⁶ *DİBA*, Dosya No: 23.0424.

II.29. Hafız Recep Hilmi Efendi

Hafız Recep Efendi'nin mahlası Hilmi'dir. 1280 (1864) yılında Batum Vilayeti dâhilinde Çürüksu Kazası'nda doğan Hafız Recep Hilmi Efendi Mehmed Efendi'nin oğludur.

İlk tahsiline Çürüksu mektebi ibtidaide Kelamı-kadim ve Kur'an dersleri alarak başladı. 1292'de (1876) İstanbul'a gitti ve 1293'de (1877) Karadeniz Taraf Ayak Tetimme-i Çifte Medresesine kaydoldu. Burada Fatih dersiamlarından merhum Azat Efendi'den ders aldı. 1311'de (1894) icazetname ahzına muvaffak oldu. İkinci dersinde El-Hac İbrahim Efendi'den ders aldı. Gürcüce ve Türkçe bilen Hafız Recep Hilmi Efendi 1314'de (1897) Maarif Nezareti Mektebi İbtidai Heyeti tarafından itimatname verildi. 1318'de (1901) İmamatı Hakkabet tarafından yapılan imtihanda başarılı olarak şahadetnameye muvaffak oldu.

Hafız Recep Efendi 1300 (1883) yılında Bab-ı Meşihat Mahfel Şerait mülazımen dâhil edilip Medrese-i Altmışlı'da 28 kuruş maaşla göreve başladı. 1306'da (1889) Ruusu Hümayuna terfi ederek bir müddet sonra 30 kuruş maaşa nail oldu. Rusya muharebesinde üstün ve sadık hizmette bulunup beşinci rütbeden bir nişan verildi. Aynı yıl Kur'an Şeriatı'nda yapılan imtihanda tezkire aldı. 1309'da (1892) Kosava Vilayeti dâhilinde Peşte Kazası'na 1.000 kuruş maaşla baş memurluğa ve 1310'da (1893) yine Kosava Vilayeti dâhilinde Biçteriça Kazası'na 1.000 kuruş maaşla baş memurluğa tayin oldu. 1312'de (1895) Suriye Vilayeti dâhilinde Hamidiye Kazası'na 2.500 kuruşla baş memurluğa tayin edildi. 1316'da (1899) Hümayun niyabetine tayin edildi ve 1317'de (1900) Meşihatı Nüvvabhaneye kabul olduktan sonra 1.300 kuruş maaşla tekrar tayin oldu.

Hafız Recep Hilmi Efendi herhangi bir sebepten dolayı ceza almadığı gibi mahkemeye de çağrılmadı¹⁵⁷.

¹⁵⁷ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 01170010241339B.

II.30. Hasan Efendi

Hasan Efendi 1258 (1843) yılında Batum'da doğdu. Babası çiftçi sınıfından Mehmed Efendi'dir.

Hasan Efendi, ilk tahsil hayatına memleketi Batum'da başladı. 1275 (1859) yılında İstanbul'a giderek Fatih Sadaret-i İbtidai Medresesi'ne dâhil oldu. 1291 (1875) yılında icazetname almaya muvaffak oldu. Ruus imtihanında başarılı olarak Tarik Şecalik hizmetine 150 kuruş maaşla buyruldu. 1294'te (1878) İstanbul ruusu aracılığıyla 75 kuruş maaşla ibtidai muallimliğine getirildi. Tedrice Tevarih Muhtelifi ile zam ve kira olmak üzere 747 kuruş aldı. 1298'de (1881) imtihanla Fetvahane Aliye'ye devam ederek, 1303'te (1881) 1.200 kuruş maaşla ders verdi. Aynı yıl 2.500 kuruş hasılatın alınmak üzere Cidde niyabetine ve 1.500 kuruş maaşla Ayvalık niyabetinde bulundu. Arapça'ya hâkimdir.

1297 (1880) yılında Fetvahane Aliye'de kaldıktan sonra 1313'te (1896) asistanlıktan sonra müderrisliğe nail oldu. Huzuru Hümayun'da ders verdi ve iki adet nişana sahip oldu. Memuriyet süresince hakkında hiçbir şikâyet olmadığı gibi herhangi bir cezada almadı. Hasan Efendi, Ayvalık niyabetliğinden sonra 1328 (1911) yılına kadar Fetvahane'de memuriyetine devam ederken aynı yıl vefat etti¹⁵⁸.

¹⁵⁸ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0023000615164C.

Tablo-14: Hasan Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun İsim ve Şöhreti	Tevellüdü Tarihi	Hizmet Duhulu Tarihi	Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi					
Fatih muharrer desiamlarından müteveffa Hasan Efendi ibn Mehmed	1258 (1842)	1292 (1876)	Dersiamlık	5 Haziran 1318 (18 Haziran 1902)					
Görev Tarihleri	Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti	Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı			
	Yıl	Ay	Gün				Yıl	Ay	Gün
1 Nisan 1292 (13 Nisan 1876)	20 Rebiülevvel 1293 (1 Kasım 1877)	-	6	20	-	-	-	Sultan Cevamı Şerifi Şecalıği	95
21 Rebiülevvel 1293 (2 Kasım 1877)	30 Haziran 1294 (12 Temmuz 1878)	-	-	-	-	-	-	-	-
1 Safer 1294 (15 Şubat 1877)	13 Teşrinisani 1294 (25 Kasım 1878)	-	4	11	-	-	-	Dersiamlık	50
14 Teşrinisani 1294 (26 Kasım 1878)	30 Ağustos 1295 (11 Eylül 1879)	-	9	17	-	-	-	Dersiamlık	125
1 Eylül 1295 (13 Eylül 1879)	1 Kanunusani 1295 (13 Ocak 1880)	-	4	1	-	-	-	Dersiamlık	112,50
2 Kanunusani 1295 (14 Ocak 1880)	30 Şubat 1295 (11 Mart 1880)	-	1	29	-	-	-	Dersiamlık	148,50
1 Mart 1296 (13 Mart 1880)	30 Ağustos 1296 (11 Eylül 1880)	-	6	-	-	-	-	Dersiamlık	117
1 Eylül 1296 (13 Eylül 1880)	30 Şubat 1296 (12 Mart 1881)	-	6	-	-	-	-	Dersiamlık	114
1 Mart 1297 (13 Mart 1297)	17 Teşrinievvel 1298 (29 Ekim 1882)	1	7	17	-	-	-	Dersiamlık	147
18 Teşrinievvel 1298 (30 Ekim 1882)	30 Teşrinisani 1299 (12 Aralık 1883)	1	3	13	-	-	-	Dersiamlık	244,50
1 Şubat 1299 (13 Şubat 1884)	30 Nisan 1302 (12 Mayıs 1886)	2	3	-	-	-	-	Dersiamlık	285
3 Haziran 1302 (15 Haziran 1886)	1 Ağustos 1302 (13 Ağustos 1886)	-	3	1	-	-	-	Dersiamlık	320
2 Ağustos 1302 (14 Ağustos 1886)	30 Teşrinisani 1303 (12 Aralık 1887)	1	3	29	-	-	-	Dersiamlık	1570
1 Kanunuevvel 1303 (13 Aralık 1887)	11 Muharrem 1304 (10 Ekim 1886)	-	7	11	-	-	-	Dersiamlık	1600

12 Muharrem 1304 (11 Ekim 1886)	17 Nisan 1305 (29 Nisan 1889)	-	9	6	-	-	-	Dersiamlık	350
18 Nisan 1305 (30 Nisan 1889)	23 Mart 1306 (4 Nisan 1890)	-	11	6	-	-	-	Dersiamlık	350
24 Mart 1306 (5 Nisan 1890)	1 Mart 1307 (13 Mart 1891)	-	11	8	-	-	-	Dersiamlık	1600
2 Mart 1307 (14 Mart 1891)	2 Muharrem 1309 (8 Ağustos 1891)	2	4	1	-	-	-	Dersiamlık	350
3 Muharrem 1309 (9 Ağustos 1891)	30 Ağustos 1310 (11 Eylül 1894)	1	1	28	-	-	-	Dersiamlık	1850
3 Eylül 1310 (15 Eylül 1894)	11 Haziran 1311 (23 Haziran 1895)	-	9	11	-	-	-	Dersiamlık	1841,25
12 Haziran 1311 (24 Haziran 1895)	30 Haziran 1313 (12 Temmuz 1897)	2	-	19	-	-	-	Dersiamlık	341,25
1 Muharrem 1313 (24 Haziran 1895)	30 Şubat 1313 (12 Mart 1899)	-	8	-	-	-	-	Dersiamlık	379,25
1 Mart 1314 (13 Mart 1898)	6 Ağustos 1316 (19 Ağustos 1900)	2	5	6	-	-	-	Dersiamlık	853,25
7 Ağustos 1316 (20 Ağustos 1900)	6 Şubat 1317 (19 Şubat 1902)	1	6	-	-	-	-	Dersiamlık	997,75
7 Şubat 1317 (20 Şubat 1902)	15 Kanunusani 1318 (28 Ocak 1903)	-	11	9	-	-	-	Dersiamlık	1046,25
16 Kanunusani 1318 (29 Ocak 1903)	15 Haziran 1319 (28 Haziran 1903)	-	5	-	-	-	-	Dersiamlık	1083,25
16 Haziran 1319 (29 Haziran 1903)	15 Teşrinisani 1320 (28 Kasım 1904)	1	7	-	-	-	-	Dersiamlık	1122,25
4 Kanunusani 1320 (17 Ocak 1905)	30 Kanunuevvel 1321 (12 Ocak 1906)	-	11	15	-	-	-	Dersiamlık	1159,50
1 Eylül 1321 (14 Eylül 1905)	18 Kanunuevvel 1321 (31 Aralık 1905)	-	11	18	-	-	-	Dersiamlık	1187,50
19 Kanunuevvel 1321 (1 Ocak 1906)	30 Rebiülevvel 1323 (4 Haziran 1905)	-	9	13	-	-	-	Dersiamlık	1382
1 Teşrinievvvel 1323 (14 Ekim 1907)	30 Şubat 1324 (13 Mart 1909)	1	5	-	-	-	-	Dersiamlık	1420
1 Mart 1325 (14 Mart 1909)	30 Muharrem 1325 (15 Mart 1907)	-	5	-	-	-	-	Dersiamlık	1458
1 Ağustos 1325 (14 Ağustos 1909)	30 Ağustos 1325 (12 Eylül 1909)	-	1	-	-	-	-	Dersiamlık	1911
1 Eylül 1325 (14 Eylül 1909)	7 Kanunuevvel 1325 (20 Aralık 1909)	1	-	-	-	-	-	Dersiamlık	2900

8 Kanunuevvel 1326 (21 Aralık 1910)	16 Mart 1327 (29 Mart 1911)	-	2	5	-	-	-	Dersiamlık	1200
17 Mart 1327 (30 Mart 1911)	30 Kanunuevvel 1328 (12 Ocak 1913)	1	9	14	-	-	-	Dersiamlık	1500
Vefat Tarihi: 1 (14 Ocak 1913)	Kanunusani 1328	18	204	320	-	-	-		

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0023000615164C.

II.31. Hasan Fehmi Efendi

Hasan Fehmi Efendi 1256 (1841) yılında Batum Sancağı'na bağlı Günye Kazası'nda doğdu. Yamakzade lakaplı Ahmed Efendi'nin oğludur.

Hasan Fehmi Efendi 10 yaşına kadar Batum'da mektebi ibtidaide 6 yıl Kur'an, ilmi harf tahsil etti. Daha sonra 6 yıl da Günye Kazası'nda bulunan medresede müderris olan Şeyh Ahmed Efendi'den ders aldı. 22 yaşındayken İstanbul'a giderek Süleymaniye Mülazimler Mederesesi'nde nişan verildi. Bayezid Cami şerifi Batumlu Hacı Emin Efendi ve bazı dersiamlardan 16 yıl ders aldı. 1294'te (1878) icazetnameye muvaffak oldu. Aynı zamanda yapılan imtihanda başarılı olarak Mektebi Nüvvab'a kaydoldu ve 2 yıl ders aldı. Arapça, Türkçe ve Farsça bilen Hasan Fehmi Efendi'nin icazetname ve şahadetnamesi mevcuttur.

1294'te (1878) Trabzon Vilayeti dâhilinde Batum Sancağı bağlı Acara Süfla Kazası niyabetine 750 kuruş maaşla tayin oldu. Rusya istilası vuku bulunca göç ederek Batum Sancağı'na bağlı Günye Kazası'na gitti. Fakat burasıda istila edilince İzmit Sancağı dâhilinde Kandıra Kazası niyabetine 750 kuruş maaşla tayin edildi. 1302'de (1885) Adana Vilayeti dâhilinde Haçin Kazası niyabetine 1.000 kuruş maaşla tayin olup bir müddet açıkta kaldıktan sonra 1305'de (1888) 750 kuruş maaşla ikinci defa İzmit Sancağı dâhilinde Kandıra Kazası niyabetine tayin oldu. Yine bir müddet açıkta kaldıktan sonra 1309'da (1892) Edirne Vilayeti Kırcaali Sancağı niyabetine 1000 kuruş maaşla tayin oldu. 1310'dan (1893) itibaren 675 kuruş maaşla üçüncü defa Kandıra Kazası niyabetine tayin oldu ve görevini tamamladı. 1314'de (1897) 900 kuruş maaşla Edirne Vilayeti dâhilinde Karacasu Kazası niyabetine, 1318'de (1901) 900 kuruş maaşla Kastamonu Vilayeti'ne bağlı İnebolu Kazası niyabetine, 1321'de (1904) 900 kuruş maaşla Aydın Vilayeti'ne dâhil Karaburun Kazası niyabetine tayin olarak görevini ifa etti¹⁵⁹.

¹⁵⁹ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0082000119768A.

Tablo-15: Hasan Fehmi Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteahhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Hasan Efendi	Ahmed Efendi Sultan Karyesi	-	1256 (1840) Batum	İslam	Naib ve mahalli tedris reisi	-	-

EŞKÂL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
-	-	-	-	Kandıra	-	Bağırçanlı	-	1/2	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0082000119768A.

Tablo-16: Hasan Fehmi Efendi'nin Hizmet Cetveli

Kaza İsmi	Tayin Tarihi	İnfisal Tarihi	İstihdam Müddeti			Maaş miktarı	Vukuat
			Gün	Ay	Yıl		
Karaburun	13 Ramazan 1323 (11 Kasım 1905)	13 Ramazan 1325 (20 Ekim 1907)	-	-	-	900	
İnebolu	15 Mayıs 1320 (28 Mayıs 1904)	30 Rebiülevvel 1321 (26 Haziran 1903)	-	-	-	900	
Karacasu	30 Safer 1316 (19 Temmuz 1898)	30 Safer 1318 (28 Haziran 1900)	-	-	-	900	
Kandıra	10 Mayıs 1312 (22 Mayıs 1896)	10 Mayıs 1314 (22 Mayıs 1898)	-	-	-	750	
Günye	10 Mayıs 1312 (22 Mayıs 1896)	-	-	-	-	750	
.....	30 Cemazeyilevvel 1309 (1 Ocak 1892)	30 Cemazeyilevvel 1311 (9 Aralık 1893)	-	-	-	1000	
.....	-	-	-	-	-	750	
Kandıra	30 Cemazeyilevvel 1305 (13 Şubat 1888)	30 Cemazeyilevvel 1307 (22 Ocak 1890)	-	-	-	750	
Şile	30 Rebiulahir 1302 (15 Şubat 1885)	30 Rebiulahir 1304 (25 Ocak 1887)	-	-	-	750	
Kandıra	25 Ramazan 1299 (10 Ağustos 1882)	30 Cemazeyilevvel 1301 (24 Temmuz 1884)	-	-	-	750	
Trabzon Acaraları	15 Cemazelevvel 1294 (28 Mayıs 1877)	-	-	-	-	750-670	

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0082000119768A.

II.32. Hasan Fehmi Efendi

1301 (1884) yılında Batum'da doğan Hasan Fehmi Efendi, Şerifzade lakaplı Mehmed Ağa'nın oğludur.

Hasan Fehmi Efendi Batum Vilayeti dâhilinde Gönen Kazası'nda ibtidaiyi tamamlayarak İstanbul'a gitti. Fatih dersiamlarından merhum Mehmet Efendi'den ders alarak icazete muvaffak oldu. 1325'de (1908) ruus imtihanında başarılı olarak mezuniyet belgesine muvaffak oldu. Türkçe, Gürcüce ve Arapça bilen Hasan Fehmi Efendi'nin rütbe ve nişanı bulunmamaktadır.

1330 (1912) yılında ilk memuriyetine 3.300 kuruş maaşla başladı. Ancak kısa süre sonra görevinden istifa etti. Bundan dolayı devlete hizmette hiçbir görevle maaş almadı¹⁶⁰.

¹⁶⁰ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0082001119773D.

Tablo-17: Hasan Fehmi Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteehhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Şerifzadeağa Hasan Efendi	Mehmed Ağa -Kışla	Safiye Aişe Hanım - Çağ	1301 (1883) Batum	İslam	Talebe	Bir zevcesi vardır	-

EŞKÂL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Orta	Ela	Buğday	Siyah ben, tam	İzmit	Keyve	Kadıçağı Karyesi	-	17	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0082001119773D.

II.33. Hasan Recep Efendi

Hasan Recep Efendi 1258 (1842) yılında Batum'a bağlı İçare Kazası'nın Maçhel karyesinde doğdu. Babası Nuğman Efendi karye imamı muallimi idi.

1271'e (1855) kadar Batum'da tahsil gören Hasan Recep Efendi, daha sonraki yıllarda Kayseri'ye göç ettiğinden dolayı tahsiline burada devam etti. Kayseri'de meşhur cami imamları olan el-Hac Mehmet Salih Efendi ve el-Hac Dursun Efendi'den ders alıp 1284'de (1868) icazete muvaffak oldu. 1286 (1870) yılında İstanbul'a gelerek Süleymaniye yakınlarında Dökmeci Ula Medrese'sine kaydoldu. 1290'da (1874) Dağıstanlı El-Hac İbrahim Natıki Efendi'den ders aldı ve mezun oldu.

Hasan Recep Efendi 1288 (1872) yılında Süleymaniye Cami'inde ders ve icazet vermeye başladı. Ruus imtihanında başarılı olarak İstanbul ruusuna nail oldu. 1310'da (1893) 538 kuruş maaşla Huzur Dersleri Muhataplığına tayin edildi. İki adet dördüncü rütbeden Mecidi ve Osmanlı Nişanı aldı.

1297 (1880) yılında Mağfeli Şer'iyyat Muavinliğine tayin olarak 412 kuruş maaş aldı. Ancak Hasan Recep Efendi'nin belirttiğine göre Meclisi Eytam üyesi bir kişi şeyhülislamı kandırdı ve kendisinin görevinden ayrılmasına sebep oldu. Daha sonra 1306 (1889) yılında 700 kuruş maaşla Meclisi Tedkikatı Şeriye azalığına ve 1307 (1890) yılında 509 kuruş maaşla Beşiktaş niyabetine tayin oldu. 1313'de (1896) 689,50 kuruş maaşla Davutpaşa naibi oldu, 1314'de (1897) 760 kuruş maaşla Meclisi Eytam azalığına, 1321'de (1904) ise 1453,50 kuruş maaşla Mağfel Şer'iyyatçılığı'na tayin edildi. Hasan Recep Efendi 15 yıl, 201 ay, 643 gün memuriyette kaldı.

Fatih dersiamlarından ve Hamise-i Süleymaniye İstanbul müderrislerinden olan Hasan Recep Efendi 1324 (1907) yılında vefat etti¹⁶¹.

¹⁶¹ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0001000141A.

Tablo-18: Hasan Recep Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi
Fatih Cami Şerifi Huzur Dersiamlarından Hasan Recep Efendi		1258			10 Mayıs 1291			Müdris	9 Eylül 1324
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
30 Mayıs 1291 (11 Haziran 1875)	30 Eylül 1291 (12 Ekim 1875)	-	-	-	-	5	1	Müdrislik	-
1 Teşrinievvel 1291 (13 Ekim 1875)	10 Mayıs 1292 (22 Mayıs 1876)	-	8	-	-	-	-	Müdrislik	50
1 Safer 1292 (9 Mart 1875)	12 Ağustos 1292 (24 Ağustos 1876)	-	2	12	-	-	-	Müdrislik	80
13 Ağustos 1292 (25 Ağustos 1876)	5 Kanunievvel 1292 (17 Aralık 1876)	-	3	23	-	-	-	Müdrislik	120
6 Kanunievvel 1292 (18 Aralık 1876)	25 Teşrinievvel 1293 (6 Kasım 1877)	-	10	20	-	-	-	Müdrislik	170
26 Teşrinievvel 1293 (7 Kasım 1877)	29 Safer 1294 (15 Mart 1877)	-	8	5	-	-	-	Müdrislik	250
1 Muharrem 1294 (16 Ocak 1877)	10 Ağustos 1295 (22 Ağustos 1879)	1	2	-	-	-	-	Müdrislik	300
1 Eylül 1295 (13 Ekim 1879)	10 Şubat 1295 (22 Şubat 1880)	-	6	-	-	-	-	Müdrislik	270
1 Mart 1296 (13 Mart 1880)	10 Ağustos 1296 (22 Ağustos 1880)	-	6	-	-	-	-	Müdrislik	213
1 Eylül 1296 (13 Eylül 1880)	4 Şubat 1297 (16 Şubat 1882)	1	5	4	-	-	-	Müdrislik	208
5 Şubat 1297 (17 Şubat 1882)	17 Teşrinievvel 1298 (29 Ekim 1882)	-	8	13	-	-	-	Müdris ve Mağfeli Şeriyat Muavinliği	412
18 Teşrinievvel 1298 (30 Ekim 1882)	30 Eylül 1299 (12 Ekim 1883)	-	11	13	-	-	-	Müdrislik	509,50
1 Teşrinievvel 1299 (13 Ekim 1883)	30 Şubat 1300 (12 Mart 1885)	1	5	-	-	-	-	Müdrislik	554
1 Mart 1301 (13 Mart 1885)	5 Mayıs 1301 (17 Mayıs 1885)	-	2	5	-	-	-	Müdrislik	654

6 Mayıs 1301 (18 Mayıs 1885)	30 Muharrem 1303 (8 Kasım 1885)	2	2	25	-	-	-	Müdrerislik	350
1 Ağustos 1303 (13 Ağustos 1887)	30 Eylül 1305 (12 Ekim 1889)	2	2	-	-	-	-	Müdrerislik	380
1 Teşrinievvel 1305 (13 Ekim 1889)	30 Muharrem 1306 (6 Ekim 1888)	-	10	-	-	-	-	Müdrerislik	400
1 Ağustos 1306 (13 Ağustos 1890)	19 Kanunuevvel 1307 (31 Aralık 1891)	1	4	19	-	-	-	Müdrerislik ve Meclis Tedkik Azası	700
20 Kanunuevvel 1307 (1 Ocak 1892)	30 Şubat 1307 (12 Mart 1892)	-	2	11	-	-	-	Müdreris ve Beşiktaş Niyabeti	509
1 Mart 1308 (13 Mart 1892)	30 Ağustos 1310 (11 Eylül 1894)	2	6	-	-	-	-	Müdrerislik	547
1 Eylül 1310 (13 Eylül 1894)	13 Nisan 1311 (25 Nisan 1895)	-	7	13	-	-	-	Müdrerislik	533,25
14 Nisan 1311 (26 Nisan 1895)	30 Mart 1312 (11 Nisan 1896)	-	11	17	-	-	-	Müdrerislik	427
1 Nisan 1312 (13 Nisan 1896)	15 Eylül 1313 (27 Eylül 1897)	1	5	15	-	-	-	Müdrerislik	475
16 Eylül 1313 (28 Eylül 1897)	7 Mart 1314 (19 Mart 1898)	-	5	22	-	-	-	Müdrerislik ve Davudpaşa Niyabeti	689,50
8 Mart 1314 (20 Mart 1898)	30 Kanunuevvel 1314 (11 Ocak 1899)	-	10	23	-	-	-	Müdrerislik	475
1 Şubat 1314 (13 Şubat 1899)	2 Haziran 1316 (15 Haziran 1900)	1	4	2	-	-	-	Müdrerislik ve Meclisi Eytam Azası	760
3 Haziran 1316 (16 Haziran 1900)	6 Ağustos 1316 (19 Ağustos 1900)	-	2	4	-	-	-	Müdrerislik	910
7 Ağustos 1316 (20 Ağustos 1900)	30 Eylül 1316 (13 Ekim 1900)	-	1	24	-	-	-	Müdrerislik	1050,50
1 Teşrinievvel 1316 (14 Ekim 1900)	30 Haziran 1318 (13 Temmuz 1902)	1	9	-	-	-	-	Müdrerislik	1100,50
1 Muharrem 1318 (1 Mayıs 1900)	30 Şubat 1318 (13 Mart 1903)	-	8	-	-	-	-	Müdrerislik	1215,50
1 Mart 1319 (14 Mart 1903)	30 Nisan 1319 (13 Mayıs 1903)	-	2	-	-	-	-	Müdrerislik	1315,50
1 Mayıs 1319 (14 Mayıs 1903)	30 Teşrinisani 1319 (13 Aralık 1903)	-	7	-	-	-	-	Müdrerislik	1353,50
1 Kanunuevvel 1319 (14 Aralık 1903)	30 Şubat 1319 (12 Mart 1904)	-	3	-	-	-	-	Müdrerislik	1453,50
1 Mart 1320 (14	9 Mart 1321	1	-	9	-	-	-	Müdrerislik	1553,50

Mart 1904)	(22 Mart 1905)								
10 Mart 1321 (23 Mart 1905)	10 Nisan 1321 (23 Nisan 1905)	-	1	1	-	-	-	Müdrerislik ve Mağfel Şeriyyatçılığı	1453,50
11 Nisan 1321 (24 Nisan 1905)	24 Teşrinisani 1321 (7 Aralık 1905)	-	7	14	-	-	-	Müdrerislik	1491
25 Teşrinisani 1321 (8 Aralık 1905)	30 Ağustos 1322 (12 Eylül 1906)	-	9	6	-	-	-	Müdrerislik	1529
1 Eylül 1322 (14 Eylül 1906)	26 Mayıs 1324 (8 Haziran 1908)	1	8	26	-	-	-	Müdrerislik	1567
Vefatı: 27 Mayıs 1324 (9 Haziran 1908)		15	201	346	-	5	1		

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0001000141A.

II.34. Hasan Tahsin Efendi

Hasan Tahsin Efendi 1267 (1851) yılında Batum Sancağı dâhilinde Livane Kazası'nda doğdu. Babası Mehmed Said Efendi olup kendisi memuriyet sınıfındandır. Kayıtlardan, Mehmet Said Efendi'nin 80 yaşında iken ailesiyle birlikte göç ederek Karasi Sancağı'na bağlı Bandırma Kazası'na yerleştiği görülmektedir.

Hasan Tahsin Efendi, ilk tahsilini Livane sıbyan mektebinde daha sonra ibtidaide aldı. 1286 (1870) yılında İstanbul'a giderek Tetimme-i Hamise Medresesine kaydoldu. Fatih dersiamlarından olan Hacı İbrahim Remzi Efendi'den sarf, nahiv, mantık ve şer'i akaid gibi ilmi dersler aldı. Molla Celal Efendi ve Hacı Mehmed Sakıp Efendi'den feraiz, Hoca Recep Efendi'den Kur'an meali ve ilmi-usul dersleri aldı. 1303'de (1886) Tevhikatlı Fatih Cami'inde icazete muvaffak oldu. 1298'de (1881) Mektebi Hukuku Şahane'de yapılan imtihanında başarılı olarak Mektebi Nüvvab'a kaydoldu ve 1307 (1890) şahadetname aldı. Gürcüce, Türkçe ve Arapça bilen Hasan Tahsin Efendi'nin herhangi bir eseri bulunmamaktadır.

1308 (1891) yılında 1000 kuruş maaşla Meclisi İntihab Hakem Şer'i Ruusu ve Meşihat Hümayun İdare-i Aliyeleri tarafından Ayvacık niyabetine tayin oldu. Ayvacık niyabetinden üstün hizmetle görevini tamamladıktan sonra Edirne Vilayeti Celilesine buyrulan Hasan Tahsin Efendi'nin herhangi bir rütbe ve nişana haiz olmadığı anlaşılmaktadır.

Kayıtlardan, Hasan Tahsin Efendi'nin memuriyeti boyunca hakkında herhangi bir şikâyet olmadığı gibi mahkemeye çıkmadığı tespit edildi¹⁶².

¹⁶² İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 008000145753A.

II.35. Hocazade Bilal Kamil Efendi

Bilal Kamil Efendi 1287 (1871) yılında Batum'da doğdu. Babası Hamit Efendi'nin, İslam dinine mensup ve Devleti-Aliye'yi Osmaniye'den olduğu kayıtlıdır.

Bilal Kamil Efendi, tahsil hayatına Batum'da başladı. 1299 (1883) yılında göç ederek İzmit Sancağı'na yerleşti. İzmit Sancağı dâhilinde Adapazarı'nda sekiz yıl müderris olarak görev yaptı. Merhum Kastamonulu Müftü Mehmet Emin Efendi'nin derslerine katıldı 3 yıl sarf, nahiv ve Fen Bilimi dersi aldı. Daha sonra 1304 (1888) yılında Fatih Çifte Ayak Kurşunlu Medresesi'nde tahsiline devam etti. Bu medresede, merhum İbrahim Efendi'de bir yıl ders aldı. Aynı yıl ayrıca Rıza Efendi'den özel dersler alarak, tahsilini daha da yükseldi ve 1316 (1900) yılında icazet aldı. Türkçe ve Arapça bilen Bilal Kamil Efendi, Farsça' ya da aşınadır.

Bilal Kamil Efendi, memuriyet ilk olarak 100 kuruş maaşla 1318-1323 (1902-1907) yılları arasında, İzmit Sapanca Mümtaziye Valide Sultan Cami'inde müderris olarak başladı. 1323-1340 (1907-1924) yılları arası 200 kuruş maaşla, Ayvacık Hamidiye Medresesi müderris olarak görev yaptı. Müderris olarak görev yaptığı sırada aynı zamanda 1326 (1910) yılında Ayvacık Müftülüğü görevini de ifa etti. 1326-1340 (1910-1924) yılları arasında müderrisliğe ilaveten müftülük görevine istinaden 700 kuruş maaş aldı. Ayvacık Müftülüğü görevine; 1340 (1924)-1926 yılları arası 1.000 kuruş, 1926 yılında 2 ay 1.000 kuruş maaşla ve 1929-1930 yılları arası 1.000 kuruş maaşla devam etti¹⁶³.

¹⁶³ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0202001683013.

II.36. Hüseyin Fikri Efendi

Hüseyin Fikri Efendi 1269 (1853) yılında Batum dâhilinde Maçhel Nahiyesi'nde doğdu. Merhum Mehmed Tahir Efendi'nin oğludur.

Hüseyin Fikri Efendi tahsil hayatına memleketi Batum'da sıbyan mektebine giderek başladı. Daha sonra medreseye giderek babası Mehmed Tahir Efendi'den 6 yıl ders aldı. Tahsiline devam etmek için 1288 (1872) yılında İstanbul'a gitti. Süleymaniye yakınlarında Mülazimler Medresesi uhdesinde Fatih dersiamlarından olan Arnavut Recep Efendi'den ders aldı. 1300'de (1883) ruus imtihanında başarılı olarak Mektebi Nüvvab'a dâhil oldu. 1302'de (1885) imtihanla dördüncü dereceden tezkere aldı. Aynı yıl Hakkâri Vilayeti dâhilinde Albak Sancağı niyabetine tayin oldu. Burada görevini bitirdikten sonra İstanbul'a tekrar geri dönerek derslerini tamamladı ve Arnavut Recep Efendi'den icazet aldı. Arapça ve Türkçe lisanlarını bilen Hüseyin Fikri Efendi'nin yazdığı herhangi bir eseri bulunmamaktadır. Mektebi Nüvvab'dan almaya hak kazandığı icazetnamesi ve memuriyet intihabnamesi vardır.

Hüseyin Fikri Efendi 1302'de (1885) 2.500 kuruş maaşla Hakkâri Vilayeti'ne dâhil Albak Sancağı niyabetine tayin olarak burada iki buçuk yıl süreyle görev yaptı. 1307'de (1890) 1.500 kuruş maaşla Aydın Vilayeti dâhilinde Çeşme niyabetine tayin olarak burada iki yıl görevde kaldı. 1311'de (1894) 1.250 kuruş maaşla Aydın Vilayeti'ne bağlı Milas Kazası niyabetine tayin oldu. Aynı yıl yine 1.250 kuruş maaşla Kars-zül-Kadriye Sancağı'na, 1315'den (1898) 1317 (1900) yılına kadar 1.350 kuruş maaşla Erdek Sancağı'na tayin edildi. 1318-1324 (1901-1907) yılları arasında 1.800 kuruş maaşla Ergani Sancağı'na, 1324-1326 (1907-1909) yılları arasında 2.000 kuruş maaşla Sinop Sancağı'na, 1326-1329 (1909-1911) yılları arasında 2.500 kuruş maaşla Siirt Sancağı'na tayin oldu. Hüseyin Fikri Efendi'nin rütbe ve nişanı bulunmamaktadır.

Kayıtlardan Hüseyin Fikri Efendi'nin memuriyetini tamamladıktan sonra Bursa ruus hümayununa nail olduğu anlaşılmaktadır. Ruus ve mektep şahadetnamesi, memuriyet intihabnamesi, beraat mazbatası ve icazetnamesi mevcuttur¹⁶⁴.

¹⁶⁴ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 00990003451009B.

Tablo-19: Hüseyin Fikri Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
Hüseyin Fikri Efendi ibn Mehmed Tahir		1269 (1853)			30 Ağustos 1301 (11 Eylül 1885)			Kerkük Sancağı Kadılığı	-
30 Ağustos 1301 (11 Eylül 1885)	30 Kanunusani 1303 (11 Şubat 1888)	2	5	1	-	-	-	Elçek Sancağı Niyabeti	2500
1 Safer 1303 (9 Kasım 1885)	13 Teşrinievvel 1305 (25 Ekim 1889)	-	-	-	1	8	13	-	-
14 Teşrinievvel 1305 (26 Ekim 1889)	21 Eylül 1307 (3 Ekim 1891)	1	11	8	-	-	-	Çeşme Kadılığı	1500
22 Eylül 1307 (4 Ekim 1891)	3 Muharrem 1309 (9 Ağustos 1891)	-	-	-	1	9	12	-	-
4 Muharrem 1309 (10 Ağustos 1891)	11 Haziran 1311 (23 Haziran 1895)	1	11	8	-	-	-	Milas Kadılığı	1250
12 Haziran 1311 (24 Haziran 1895)	18 Kanunusani 1311 (30 Ocak 1896)	-	-	-	-	7	7	-	-
19 Kanunusani 1311 (31 Ocak 1896)	30 Nisan 1312 (12 Mayıs 1896)	1	1	12	-	-	-	Kars-zül-Kadriye Kadılığı	1250
1 Mart 1313 (13 Mart 1897)	27 Kanunuevvel 1313 (8 Ocak 1898)	-	9	27	-	-	-	Kars-zül-Kadriye Kadılığı	1125
28 Kanunuevvel 1313 (9 Ocak 1898)	16 Muharrem 1315 (17 Haziran 1897)	-	-	-	1	6	19	-	-
17 Muharrem 1315 (18 Haziran 1897)	22 Haziran 1317 (5 Temmuz 1901)	1	11	6	-	-	-	Erdek Kadılığı	1250
23 Haziran 1317 (6 Temmuz 1901)	22 Muharrem 1318 (22 Mayıs 1900)	-	-	-	1	1	-	-	-
23 Muharrem 1318 (23 Mayıs 1900)	30 Mayıs 1319 (12 Haziran 1903)	-	10	8	-	-	-	Ergani Sancağı	1800
1 Haziran 1319 (14 Haziran 1903)	23 Mart 1321 (5 Nisan 1905)	1	9	23	-	-	-	Ergani Sancağı	2000
24 Mart 1321 (6 Nisan 1905)	5 Muharrem 1324 (1 Mart 1906)	-	-	-	3	3	12	-	-
6 Muharrem 1324 (2 Mart 1906)	14 Haziran 1326 (27 Haziran 1900)	1	11	9	-	-	-	Sinop Sancağı	2000

1906)	Haziran 1910)								
15 Haziran 1326 (28 Haziran 1910)	9 Teşrinievvel 1326 (22 Ekim 1910)	2	7	3	-	-	-	-	-
10 Teşrinievvel 1326 (23 Ekim 1910)	12 Mayıs 1329 (25 Mayıs 1913)	2	7	3	-	-	-	Siirt Sancağı	2500
13 Mayıs 1329 (26 Mayıs 1913)	18 Mayıs 1329 (31 Mayıs 1913)	-	-	6	-	-	-	Siirt Sancağı	1250
		10	85	115	7	27	88		

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 00990003451009B.

II.37. Hüseyin Hüsnü Efendi

1285 (1869) yılında Batum'da doğan Hüseyin Hüsnü Efendi, Süleyman Efendi'nin oğludur. Tahsil hayatıyla ilgili mevcut olmamakla birlikte kendisinin Fatih dersiamlarından ve Lazistan Müftüsü olduğu, maaşını Balıkesir Vilayeti dâhilinde Susgırlık Kazası'ndan aldığı bilgisi mevcuttur. 1933 yılında Balıkesir Susgırlık Kazası'nda vefat etti¹⁶⁵.

¹⁶⁵ *İMŞSA*, Sicill-i Ahval Dosya No: 0176000310247A.

Diyaret İşleri Reisliği

Müsvit	Tarihi tesvit	Tarihi tebyiz	Mümeyyiz	Hulâsa
Varide numarası	Sadıra numarası		Adedi leffi	
	Umumi	Hususî		
		40A		

Diyaret işleri riyaseti celilesine

Balikesiri Vilayetinin Susgırlık Kazasında oturan (12 lira maaşlı Fatih Dersiamlarından Batumlu Hüseyin Hüsnü efendinin işbu Ağustos 933 ayı içinde mahalli mezkurda vefat eylediği haber verilmiş olduğu arz olunur efendim hazretleri.

31/8/933

Istanbul Müftisi

J

MEŞİHAT ARŞİVİ
MŞH. SAİD
176 3 1

Devlet Matbaası

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0176000310247A.

Diyanet İşleri Reisliği

Müsevvit	Tarihi tesvit	Tarihi tebyiz	Mümeyyiz	Hulâsa
Varide numarası	Sadra numarası		Adedi leffi	
	Umumi	Hususi		
2476/88 No sicil dosyası sahibi Batumlu Hüseyin Hüsnü efendi bin Süleyman efendinin mağaz defterlerinden müstahreç Ber-siam mağaz kayıtları suretidir.				
Dosya No İsmi pederi ismi memleketi doğum T Cami				
2476/88 Hüseyin Hüsnü Süleyman Batum 1289 Fatih				
Kuruş Pa Tahsis				
95 30 I/Şubat/319				
99 30 Zam 30/AGUSTOS/323				
47 10 " I/K.Ewel/324				
258 00 " I/Agustos/325				
500				
--- 100 00 " 8/Mart/327				
600				
200 00 " I/T.Ewel/332				
800 00				
200 00 I/Mayıs/335				
1000 00				
200 00 21/Temmuz/326				
1200				
1200 00 Vefat 3/Agustos/933				
0000				
Kayıtlara mutabıktır.				
23/4/934				
MEŞİHAT ARŞİVİ				
MŞH. SAİD				
176 c				

Devlet Matbaası

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0176000310247A.

II.38. Hüseyin Hüsnü Efendi

Hüseyin Efendi'nin mahlası Hüsnü'dür. 1287 (1870) yılında Batum Vilayeti dâhilinde Acara-ı Ulya Kazası'na bağlı bir karyede doğdu. Ulema sınıfından Mehmed Efendi'nin oğludur.

İlk tahsiline memleketi Batum'da medreseye giderek başladı. Babası Mehmed Efendi'den sarf ve nahiv derslerini aldı. 1306'da (1889) İstanbul'a giderek Fatih civarında Bahri-sefid Tetimme-i Saire'ye kaydoldu. Burada İdris Efendi'den ders alarak ilmi-nahiv'den devamla 1318'de (1901) icazet almaya muvaffak oldu. 1319'da (1902) ders vekâleti aliyesinde yapılan imtihanı geçerek, 1325'de (1908) mezuniyete nail oldu. 1319'da (1902) yapılan ruus imtihanında başarılı olarak şahadetname aldı. Türkçe ve Arapça bilen Hüseyin Hüsnü Efendi Gürcüce'ye de vakıftır.

Hüseyin Hüsnü Efendi 1325'de (1908) Fatih Cami Şerifi'nde dersiam olarak yapılan zamlarla 95 kuruş maaşla tayin oldu. Talebelere sabah ve akşam dersi verdi. 1332'de (1914) 400 kuruş maaşla İznik Müftülüğü'ne, 1336'da 1000 kuruş maaşla (1918) Fetvahane Mukayyit ve Hafız Kütüplüğü'ne, 1337'de (1919) 800 kuruş maaşla Süleymaniye Medresesi Kelam Şubesi Müdürlüğü'ne tayin edildi ve 1932 yılına kadar görevde kaldı¹⁶⁶.

¹⁶⁶ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 02010012192978A.

Tablo-20: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteehhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Hüseyin Efendi	Mehmed Efendi	Hava Hanım	1287 (1870) Batum	İslam	Fatih Dersiamlarından	-	-

EŞKAL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Orta	Ela	Buğday	Tam	İstanbul	-	Tetimme-i Saire Medresesi	-	11/9	-

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 02010012192978A.

II.39. İbrahim Edhem Efendi

İbrahim Edhem Efendi, 1263 (1847) yılında Batum dâhilinde Nikaye karyesinde doğdu. Babası Musa Bayraktaroğlu olarak bilinen Murat Efendi, rençper sınıfından olup Osmanlı tebaasına mensuptur.

İbtidai tahsilini memleketi Nikaye’de tamamlayıp, yine Batum dâhilinde Livane Kazası’na giderek sarf ve cami dersleri aldı. 1286’da (1870) İstanbul’a giderek Fatih Tetimme-i Sabia Medresesi’nde tahsiline devam etti. 1296’da (1879) Elbistanlı Abdülkerim Efendi’den icazet almaya muvaffak oldu.

İbrahim Edhem Efendi, icazet aldıktan sonra 8 yıl müddetle nahiye niyabetliğine tayin edildi. 1302’de (1885) Kütahya’ya bağlı Gireki niyabetine, 1304’de (1887) Kütahya’ya bağlı Altıntaş Nahiyesi niyabetine tayin oldu. 1307’de Eskişehir Kazası Çifteler Çiftliği Nahiyesi niyabetine, 1317’de (1900) yine Eskişehir dâhilinde Seyitgazi Nahiyesi niyabetine tayin edildi. 1326’da (1909) Çifteler Çiftliği naibi oldu ve 1330’da (1912) emekliye sevk edildi.

Kayıtlardan, İbrahim Edhem Efendi’nin devlete hizmette hiçbir sebepten dolayı hakkında şikâyet olmadığı ve mahkemeye de çağrılmadığı tespit edildi¹⁶⁷.

¹⁶⁷ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 01460013231991A.

Tablo-21: İbrahim Edhem Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti	Tevellüdü Tarihi	Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi			
		Yıl	Ay	Gün					
İbrahim Edhem Efendi ibn Murad	1263 (1847)	5 Mart 1301 (17 Mart 1885)			Eşkişehir'de Çifteler Nahiyesi Niyabeti	-			
Görev Tarihleri	Müddeti Memuriyeti	Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı			
		Yıl	Ay	Gün					
5 Mart 1301 (17 Mart 1885)	9 Nisan 1303 (21 Nisan 1887)	2	1	5	-	-	Gireki Nahiyesi Niyabeti	-	
10 Nisan 1303 (22 Nisan 1887)	16 Kanunusani 1307 (28 Ocak 1892)	4	9	7	-	-	-	Altıntaş Nahiyesi Niyabeti	-
17 Kanunusani 1307 (29 Ocak 1892)	1 Teşrinievvel 1317 (14 Ocak 1902)	9	8	15	-	-	-	Çifteler Nahiyesi Niyabeti	-
2 Teşrinievvel 1317 (15 Ocak 1902)	17 Teşrinisani 1320 (30 Kasım 1904)	3	1	16	-	-	-	Seyidgazi Nahiyesi Niyabeti	-
18 Teşrinisani 1320 (1 Aralık 1904)	30 Teşrinievvel 1326 (12 Kasım 1910)	5	11	13	-	-	-	Çifteler Nahiyesi Niyabeti	-
1 Teşrinisani 1326 (14 Kasım 1910)	30 Şubat 1329 (13 Mart 1914)	3	4	-	-	-	-	Çifteler Nahiyesi Niyabeti	Aidat 500
Kanunu İcra Mevcudu Nakde Mevcudu: 1 Mart 1330 (14 Mart 1914)		26	34	26	-	-	-		

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 01460013231991A.

II.40. İlyas Fevzi Efendi

İlyas Fevzi Efendi 1260 (1845) yılında Batum Sancağı dâhilinde Meravid Nahiyesi'nde doğdu. Babası Karakadızaade lakaplı Osman Efendi'dir.

Tahsil hayatına memleketi Batum'da başlayan İlyas Fevzi Efendi, tahsiline devam etmek için daha sonra İstanbul'a gitti. Burada Süleymaniye Mülazimler Medresesi'ne kaydolup dini dersler gördü. Ardından imtihanda başarılı olarak Mektebi Nüvvab' a kaydoldu. İlmi ve fen bilimleri tahsil ederek 1290 (1874) yılında şahadetname almaya muvaffak oldu. Türkçe ve Arapça bilen İlyas Fevzi Efendi'nin herhangi bir eseri bulunmamaktadır.

1291 (1875) yılında Trabzon Vilayeti'ne bağlı Livane Kazası naibliğine 900 kuruş maaşla tayin oldu. Görevini bitirdikten sonra 1294'de (1878) yine Trabzon Vilayeti'ne bağlı Of naibliğine 1350 kuruş maaşla tayin edildi. 1299'da (1882) Gönye Vilayeti dâhilinde Yalvaç Kazası naibliğinde 1.000 kuruş, 1300'de (1883) Hüdavendigâr Vilayeti dâhilinde Yenişehir Kazası naibliğinde 1.000 kuruş maaş olarak görev yaptı. 1306 (1889) yılında Kastamonu Vilayeti dâhilinde Hamidiye Kazası naibliğinde 750 kuruş maaşla görevine devam etti. 1310'da (1893) İzmit livası dâhilinde Geyve Kazası naibliğinde 1.000 kuruş maaşla, 1312'de (1895) Kandıra naibliğine 750 kuruş maaşla ve 1317'de (1900) Bartın naibliğine 900 kuruş maaşla tayin oldu. 1321'de (1904) Yalvaç niyabetine 900 kuruş maaşla, 1322'de (1905) tekrar Geyve Kazası naibliğinde 900 kuruş maaşla görevini ifâ etti. Son olarak, 1323 (1906) yılında Ayvacık naibliğinde 900 kuruş maaşla tayin oldu. Burada görevine devam ederken 1324 (1907) yılında emekliye sevk edildi¹⁶⁸.

¹⁶⁸ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 02280015143851A.

Tablo-22: İlyas Fevzi Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
İlyas Fevzi Efendi ibn müteveffa Osman Efendi		1260 (1845)			10 Kanunuevvel 1290 (22 Aralık 1874)			Ayvacık Niyabeti	9 Şubat 1325 (22 Şubat 1910)
10 Kanunuevvel 1290 (22 Aralık 1874)	7 Kanunuevvel 1292 (19 Aralık 1876)	1	11	8	-	-	-	Livane Niyabeti	900
7 Kanunuevvel 1293 (19 Aralık 1877)	12 Kanunuevvel 1294 (12 Aralık 1878)	-	-	-	2	-	5	-	-
13 Kanunuevvel 1294 (13 Aralık 1878)	10 Ağustos 1295 (22 Ağustos 1879)	-	8	18	-	-	-	Of Niyabeti	1350
1 Eylül 1295 (13 Eylül 1879)	9 Teşrinisani 1297 (21 Kasım 1881)	2	2	9	-	-	-	Of Niyabeti	1215
10 Teşrinisani 1297 (22 Kasım 1881)	20 Mart 1298 (2 Aralık 1882)	-	-	-	-	4	11	-	-
21 Mart 1298 (3 Aralık 1882)	26 Nisan 1300 (8 Mayıs 1884)	2	1	6	-	-	-	Yalvaç Niyabeti	1000
27 Nisan 1300 (9 Mayıs 1884)	10 Şubat 1301 (22 Şubat 1886)	-	-	-	1	9	14	-	-
11 Şubat 1301 (23 Şubat 1886)	20 Kanunusani 1303 (1 Şubat 1888)	1	11	1	-	-	-	Yenişehir Niyabeti	1000
21 Kanunusani 1303 (2 Şubat 1888)	18 Mayıs 1305 (30 Mayıs 1889)	-	-	-	1	3	28	-	-
19 Mayıs 1305 (31 Mayıs 1889)	26 Nisan 1307 (8 Mayıs 1891)	1	11	8	-	-	-	Hamidiye Niyabeti	750
27 Nisan 1307 (9 Mayıs 1891)	28 Mayıs 1309 (9 Haziran 1893)	-	-	-	2	1	2	-	-
29 Mayıs 1309 (10 Haziran 1893)	7 Mayıs 1311 (19 Mayıs 1895)	1	11	9	-	-	-	Geyve Niyabeti	1000
8 Mayıs 1311 (20 Mayıs 1895)	8 Haziran 1312 (20 Haziran 1896)	-	-	-	1	1	1	-	-
9 Haziran 1312 (21 Haziran 1896)	10 Şubat 1312 (22 Şubat 1897)	-	8	22	-	-	-	Kandıra Niyabeti	750

1 Mart 1313 (13 Şubat 1898)	18 Mayıs 1314 (30 Mayıs 1898)	1	2	18	-	-	-	Kandıra Niyabeti	675
19 Mayıs 1314 (31 Mayıs 1898)	25 Ağustos 1315 (6 Eylül 1899)	-	-	-	1	7	7	-	-
26 Ağustos 1315 (7 Eylül 1899)	14 Mayıs 1317 (27 Mayıs 1901)	1	8	19	-	-	-	Bartın Niyabeti	900
15 Mayıs 1317 (28 Mayıs 1901)	29 Mart 1319 (11 Nisan 1903)	-	-	-	1	10	15	-	-
30 Mart 1319 (12 Nisan 1903)	8 Mart 1321 (21 Mart 1905)	1	11	9	-	-	-	Yalvaç Niyabeti	900
9 Mart 1321 (22 Mart 1905)	25 Mayıs 1322 (7 Haziran 1906)	-	-	-	1	2	17	-	-
26 Mayıs 1322 (8 Haziran 1906)	17 Kanunuevvel 1322 (30 Aralık 1906)	-	6	22	-	-	-	Geyve Niyabeti	900
18 Kanunuevvel 1322 (31 Aralık 1906)	26 Ağustos 1323 (8 Eylül 1907)	-	-	-	-	8	9	-	-
27 Ağustos 1323 (9 Eylül 1907)	4 Şubat 1324 (17 Şubat 1909)	1	5	8	-	-	-	Ayvacık Niyabeti	900
		13	95	166	11	41	110		

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: : 02280015143851A.

Tablo-23: İlyas Fevzi Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteehhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Karakadıze İlyas Efendi	Müteveffa Osman Efendi	Fatma Hanım	1260 (1845) Batum	İslam	Naib	İki Zevcesi Vardır	Müstesna

EŞKAL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Orta	Kahve	Esmer	Tam	İzmit	İzmit	Balaban Karyesi	-	26	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 02280015143851A.

II.41. İshak Necati Efendi

Mahlası Necati olan İshak Efendi 1289 (1873) yılında Batum'da doğdu. Dursun lakaplı Mehmed Efendi'nin oğludur.

İlk tahsiline Batum'da başlayan İshak Necati Efendi daha sonra göç ederek İzmit Mektebi İbtidai'de tahsiline devam etti. Burada sarf, nahiv ve Arapça dersi aldı. 1304 (1887) yılında Fatih'te Bahri Sefid Çifte Ayak Kurşunlu Medresesi'ne kaydoldu. Fatih dersiamlarından Elbasanlı İbrahim Efendi ve Çarşamba mebusu Çarşambalı Ahmed Hamdi Efendi'den ders aldı. 1319 (1902) yılında icazete muvaffak oldu. Türkçe ve Arapça lisanlarını bilen İshak Necati Efendi 1324'de (1907) ruus imtihanında başarılı olarak Fatih Cami Şerifi dersiamlarından intihabname aldı.

1323'de (1906) 190 kuruş maaşla tarik maaşı alan İshak Necati Efendi, 1324'de (1907) birinci sınıftan Fatih dersiamlığına tayin edildi ve 1325'de (1908) maaşı 500 kuruş oldu. Rumeli Kazaskerliği Vekayi Şeriye kalemine girmişse de maaş almadan görevinden ayrıldı. Öğrencilerine icazet verdiği için gümüş Liyakat Madalyası'na nail olup, Bursa İbtidai Hariç Müderrisliği ruusuna muvaffak oldu. 1326'de (1909) Fatih dersiamı olarak görev yaptı¹⁶⁹.

¹⁶⁹ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 009400043914A.

II.42. İsmail Efendi

Kırcaoğlu lakaplı İsmail Efendi, 1286 (1870) yılında Batum'a bağlı Acara-ı Ulya Kazası dâhilinde Baranav karyesinde doğdu. Kahraman Efendi'nin oğludur.

İbtidai tahsiline memleketinde başlayan İsmail Efendi, 1301 (1884) yılında İstanbul'a giderek Fatih yakınlarında bulunan Tetimme-i Hamise kaydoldu. Fatih dersiamlarından olan Serezli Hacı Eyüp Efendi'den sarf, nahiv, mantık ve akaid gibi dersler aldı. 1316 (1889) yılında icazete muvaffak oldu. Ardından Bayezit dersiamlarından olan Çarşambalı Hacı Ahmet Efendi'den Dürer ve Mutul dersleri okudu. Türkçe bilir.

İsmail Efendi, 1318 (1901) yılında 150 kuruş maaşla Büyükçekmece Kazası müderrisliğine tayin oldu. Daha sonra 1323 (1906) yılında Büyükçekmece müftülüğüne tayin edildi ve her iki vazifeyi de aynı zamanda yürüttü. Müderrislik ve müftülük toplam maaşını 250 kuruş olarak aldı. İsmail Efendi herhangi bir nişanı bulunmamaktadır.

Kayıtlardan, memuriyette olduğu müddetçe hakkında hiçbir şikâyet olmayan İsmail Efendi'nin gibi mahkemeye de çıkmadı anlaşılmaktadır. 1328 (1911) yılında vefat etti¹⁷⁰.

¹⁷⁰ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0218002163462A.

Tablo-24: İsmail Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
12 Muharrem 1318 (12 Mayıs 1900)	28 Muharrem 1323 (4 Nisan 1905)	5	-	16	-	-	-	Bedeli Hizmet Taşra Müderrisliği	150
29 Muharrem 1323 (5 Nisan 1905)	10 Ağustos 1325 (23 Ağustos 1909)	2	1	2	-	-	-	Bedeli Hizmet Taşra Müftülüğü	300, (150 müderrislik, 150 Müftülük)
1 Eylül 1325 (14 Eylül 1909)	10 Eylül 1325 (23 Eylül 1909)	-	1	-	-	-	-	Bedeli Hizmet Taşra Müftülüğü	350 (200 Müderrislik, 150 Müftülük)
1 Teşrinievvel 1325 (14 Ekim 1909)	10 Teşrinisani 1325 (23 Kasım 1909)	-	2	-	-	-	-	Bedeli Hizmet Taşra Müftülüğü	150
1 Kanunuevvel 1325 (14 Aralık 1909)	22 Kanunuevvel 1325 (4 Ocak 1910)	-	-	22	-	-	-	Bedeli Hizmet Taşra Müftülüğü	400
23 Kanunuevvel 1325 (5 Ocak 1910)	6 Teşrinisani 1328 (19 Kasım 1912)	2	10	14	-	-	-	Bedeli Hizmet Taşra Müftülüğü	600 (200 Müderrislik, 400 Müftülük)
Vefat Tarihi: 7 Teşrinisani 1328 (20 Kasım 1912)		9	14	54	-	-	-	Bedeli Hizmet Taşra Müftülüğü	-

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0218002163462A.

II.43. İsmail Hakkı Efendi

İsmail Hakkı Efendi, 1292 (1876) Batum'da doğdu. Babası rençper sınıfından Ahmet Efendi'dir. Rusya muharebesinde Batum'dan İnegöl'e göç etti ve burada vefat etti.

İbtidai tahsiline İnegöl'de başlayan İsmail Hakkı Efendi daha sonra İstanbul'a gitti. Burada Fatih dersiamlarından Yanbolulu Seyyit Efendi'den ders alarak, icazete muvaffak oldu. Türkçe bilen İsmail Hakkı Efendi Arapça'ya da aşındır.

İsmail Hakkı Efendi, 1324'de (1907) 194 kuruş maaşla İbtidai Hariç İstanbul Müderrisliği ruusuna buyruldu. 1332 (1914) Medaris-i Taliye Birinci Sınıf fıkıh müderrisliğinde de bulundu.

Kayıtlardan, İsmail Hakkı Efendi'nin vazifede olduğu müddetçe hakkında hiçbir şikâyet olmadığı gibi mahkemeye de çıkmadığı anlaşılmaktadır. 1929 yılında İnegöl'e bağlı Hayriye (Maden) karyesinde vefat etti.

İsmail Hakkı Efendi'nin vefat etmesiyle maaşını zevcesi Melek Hanım'a ve çocuklarına verilmesi hakkında İstanbul Müftülüğü Canibi ailesine İnegöl Kazası Hayriye karyesi muhtarından tasdikle, İnegöl Müftüsü tarafından mazbata verildi¹⁷¹.

¹⁷¹ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0224003113655.

Tablo-25: İsmail Hakkı Efendi'nin Hizmet Cetveli

Adı	Baba Adı	Şöhreti	Doğum Tarihi	Devlete Hizmete Girdiği Tarih	Maaş Tahkiki Hakkında Verdiği Arzuhalin Havale Tarihi			Öldüğü Tarih	Sicil No
					Yıl	Ay	Gün		
İsmail Hakkı Efendi	Ahmet	Batumlu	1292 (1876)	1 Nisan 1321 (14 Nisan 1905)	27 Haziran 1931			26 Eylül 1929	3655
Bulunduğu Memuriyetler		Maaşı	Görev Tarihleri		Memuriyet Müddeti			Mülahazat	
					Yıl	Ay	Gün		
Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	95	1 Nisan 1321 (14 Nisan 1905)	29 Ağustos 1323 (11 Eylül 1907)	2	4	26	Adı geçen kişinin 16 Eylül 1929 tarihinde vefat ettiği İnegöl İdari Heyetinin maaş cetvelinden mazbut tahkiki heyeti ilmi-hakimden anlaşılmıştır.		
Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	199	30 Ağustos 1323 (12 Eylül 1907)	22 Kanunuevvel 1324 (4 Ocak 1909)	1	3	23			
Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	230	23 Kanunuevvel 1324 (5 Ocak 1909)	Temmuz 1325 (Temmuz-Ağustos 1909)	0	7	8			
Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	500	1 Ağustos 1325 (14 Ağustos 1908)	Kanunuevvel 1328 (Aralık/Ocak 1912/1913)	3	5	0			
Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	600	1 Kanunusani 1328 (14 Ocak 1913)	Kanunusani 1330 (Ocak/Şubat 1915)	2	1	0			
Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	700	1 Şubat 1330 (14 Şubat 1915)	Nisan 1331 (Nisan/Mayıs 1915)	0	3	0			
Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	800	1 Mayıs 1331 (14 Mayıs 1915)	15 Şubat 1332 (28 Şubat 1917)	1	9	15			
Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	800	1 Mart 1332 (14 Mart 1916)	Kanunuevvel 1333 (Aralık 1917)	0	10	0			
Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	800	1 Kanunusani 1334 (1 Ocak 1918)	Kanunusani 1336 (Ocak 1920)	2	1	0			
Fatih Cami Şerifi Dersiamlığı	1000	1 Şubat 1336 (1 Şubat 1920)	25 Eylül 1929	11	7	26			
				22	50	97			
Vefat Tarihi: 26 Eylül 1929									

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0224003113655.

II.44. İsmail Hakkı Efendi

İsmail Hakkı Efendi 1267 (1851) yılında Batum'a bağlı Acare-yi Süfla Kazası'nın Zebezde karyesinde doğdu. Babası ilmiye sınıfından Hüseyin Efendi olup şöhreti Kadızade'dir. Kadızade Hüseyin Efendi Batum Acare-yi Süfla Kazası Bidayet Mahkemesi azası idi.

İsmail Hakkı Efendi ilk tahsiline memleketinde başladı ve Kur'an, tecvid dersleri gördü. 1285'te (1869) İstanbul'a gelerek Süleymaniye yakınlarında Mülazimler Medresesi'ne dâhil oldu ve burada Elbasanlı Abdülkerim Efendi'den sarf ve nahiv, mantık, kelim ve fıkıh gibi dersler alarak icazete muvaffak oldu. Ayrıca imtihanı geçerek Mektebi Nüvvab'a girdi ve mümeyyizler tarafından iyi derece ile üçüncü sınıf intihabname aldı. Türkçe bilir ve Arapça'ya aşinadır.

1298'de (1881) 32 yaşında iken 200 kuruş maaşla Dersim Vilayeti dâhilinde Malazgirt Kazası niyabetine tayin oldu. 1302'de (1885) 200 kuruş maaşla Trabzon Vilayeti'ne bağlı Gümüşhane niyabetine, 1306'da (1889) 2500 kuruş maaşla Ankara Vilayeti bağlı Kırşehir niyabetine, 1313'te (1896) 2100 kuruş maaşla Ankara Vilayeti bağlı Yozgat niyabetine ve 1316'da (1899) 3000 kuruş maaşla Ankara Vilayeti'ne bağlı Kayseri niyabetine tayin oldu.

1310 (1893) yılında Musıla Süleymaniye Edirne Müderrisliği ruusu verildi. 1313'de (1896) İzmir Paye-i mücerred ve 1317'de (1900) Mahreç Payesi ihsan oldu. 1315'te (1898) dördüncü dereceden Osmanlı nişanı verildi¹⁷².

¹⁷² İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 006700018587A.

II.45. İsmail Hakkı Efendi

İsmail Hakkı Efendi, 1290 (1874) yılında Batum'da doğdu. Babası ziraatçı Hüseyin Hüsnü Ağa'dır. Ailesi ile birlikte Rusya muharebesinden dolayı Sinop'a bağlı Karasu Nahiyesi'ne yerleşti.

İlk tahsilini Batum'da aldıktan sonra İstanbul'a giderek Fatih Bahri Sefid Tetimme-i Ula Medresesi'ne kaydoldu. Burada Tavaslı Hacı Hafız Hasan Efendi'den ders alarak 1325'de (1908) icazet almaya muvaffak oldu. Türkçe ve Arapça bilir.

İsmail Hakkı Efendi, tahsil hayatına devam ederek 1327'de (1910) Ayancık Kazası niyabetine tayin oldu. Bu sırada vefat ettiği için resmi olarak devlete hizmette bulunamadı¹⁷³.

¹⁷³ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0177003592516A.

II.46. Karakadızzade Hüseyn Remzi Efendi

Mahlası Remzi olan Hüseyn Remzi Efendi 1299 (1882) yılında Batum'da doğdu. Karakadızzade lakaplı Halil Efendi'nin oğludur. Karakadızzade Halil Efendi memuriyet sınıfına mensup olmadığı gibi herhangi bir rütbesi de yoktur.

Hüseyn Remzi Efendi ilk tahsil hayatına memleketi Batum'da başladı. Daha sonra İstanbul'a giderek Fatih Bahri Sefid Çifte Ayak Kurşunlu Medresesi'nde dini dersler aldı. 1314'de (1897) imtihanla Mektebi Nüvvab'a dahil oldu ve 1318'de (1901) icazet aldı. Türkçe ve Gürcü lisanlarına hâkim olan Hüseyn Remzi Efendi Arapça'ya aşinadır. Ancak yazdığı herhangi bir eseri yoktur.

1319 (1902) yılında Ankara Vilayeti Akdağmadeni Kazası niyabetliğine 900 kuruş maaşla tayin oldu. 1321'de (1904) Selanik Vilayeti'ne bağlı Zihne Kazası niyabetine 1.200 kuruş maaşla, 1323'de (1906) Konya Vilayeti bağlı Ereğli Kazası niyabetine 675 kuruş maaşla tayin edildi. Bu kazalarda görevini tamamlayan Hüseyn Remzi Efendi Şeri ve Fünun Dairesi hasebiyle Meclis-i İdare tarafından vazifesini güzel yaptığına dair takdir edildi. Fakat rütbe ve nişanı yoktur¹⁷⁴.

¹⁷⁴ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 006500187574A.

Tablo-26: Karakadıze Hüseyin Remzi Efendi'nin Hizmet Cetveli

Kaza İsmi	Tayin Tarihi	İnfisal Tarihi	İstihdam Müddeti			Maaş miktarı	Vukuat
			Gün	Ay	Yıl		
Ankara Akdağmadeni	15 Rebiülahir 1320 (22 Temmuz 1902)- 1 Mart 1319 (14 Mart 1903)	15 Rebiülahir 1322 (29 Haziran 1904)- 7 Şubat 1320 (20 Şubat 1905)	-	-	-	900	Hizmet hususunda mazbata
Selanik Zihne	3 Rebiülevvel 1323 (8 Mayıs 1905) - 27 Mayıs 1321 (9 Haziran 1905)	3 Nisan 1325 (16 Nisan 1909) - 1 Eylül 1323 (14 Eylül 1907)	-	-	-	1200	Muallimdir
Konya Ereğli	23 Rebiülahir 1325 (5 Haziran 1907) - 16 Ağustos 1323 (29 Ağustos 1907)	23 Rebiülahir 1327 (14 Mayıs 1909) - 24 Teşrinisani 1325 (7 Aralık 1909)	-	-	-	675	Memuriyet

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 006500187574A.

II.47. Katarcızade Yusuf Ziya Efendi

Katarcızade Yusuf Ziya Efendi 1273 (1857) yılında Batum'un Livane Kazası'na bağlı Sirye Nahiyesi'nde doğdu. Babası müderris sınıfından merhum Katarcızade Hacı Ahmed Efendi, annesi ise Fadime Hanım'dır.

Katarcızade Yusuf Ziya Efendi ilk tahsiline Batum'da babasından ders alarak başladı. Daha sonra İstanbul'a giderek Taşköprülü Hafız Abdullah Efendi'den ve Bursa dersiamlarından İmamzade Hacı Mehmet Efendi'den dini dersler aldı. 1312'da (1895) icazete muvaffak oldu. Aynı zamanda Bursa Darü'l-Muallimin'i İbtidai'den aynı yıl şahadetname aldı. Arapça ve Farsça lisanlarını bilir. Kayıtlardan herhangi bir eser yazmadığı tespit edilmiştir.

1313 (1896) yılında 180 kuruş maaşla Bursa'da Numune-i Terakki Mektebi Birinci Muallimliği Muavinliği'ne tayin oldu. Buradaki görevi 1321 (1904) yılına kadar devam etti. 1322'den (1905) 1324'e (1907) kadar senelik 400 kuruş maaşla Cami Kebir yakınlarında Hunti Hatun İbtidai Mektebi birinci muallimliğinde bulundu. 1323'de (1908) 200 kuruş maaşla Osman Gazi İbtidai Mektebi ikinci muallimliğine ve 1324'ten (1907) 1326'ya (1909) kadar 250 kuruş maaşla Bursa Medrese Muallimliği'ne Tatbikatı Ziraiyye Mektebi İbtidai'sinde birinci muallimliğinde bulundu. 1326 (1909) yılında muallimlikten istifa etti ve 1327'de (1910) İslahı Medaris Meclisi tarafından hesap muallimi oldu.

Kayıtlardan elde edilen bilgiler kapsamında Yusuf Ziya Efendi'nin ikamet yeri ise Hüdavendigâr Vilayeti Bursa Kazası olarak tespit edildi. Kendisinin vefat tarihi ile ilgili bir bilgiye rastlanmadı¹⁷⁵.

¹⁷⁵ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 004000113270C.

Tablo-27: Katarcızade Yusuf Ziya Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteehhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Katarcızade Yusuf Efendi	Hacı Ahmed Efendi	Fadime Hanım	1273-1274 (1857-1858) Batum	İslam	Dersiam	Bir zevcesi vardır	-

EŞKÂL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alameti Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Uzun	Siyah	Buğday	Tam	Hüdavendigâr	Burus (Bursa)	Sancakzade Mahallesi	-	71/1	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 004000113270C.

II.48. Kösezade Mehmed Arif Efendi

Mehmed Arif Efendi 1267 (1850) yılında Batum'da doğdu. Babası Kösezade lakaplı merhum Tahir Efendi, annesi merhum Aişe Hanım'dır.

İbtidai tahsili Batum'da tamamladıktan sonra Amasya'ya gelerek Sultan Bayezid Medresesi'ne kaydoldu. Burada Osman Efendi'den sarf ve nahiv, mantık dersleri aldı. Daha sonra İstanbul'a giderek Süleymaniye Cami Şerifi yakınlarında bir medresede fıkıh, akaid gibi dersler gördü. Bu sırada Rusya ile muharebe cereyan edince Batum'a geri gitti. Bu sebepten dolayı Mehmet Arif Efendi icazete muvaffak olamadı. Türkçe ve Gürcüce bilir, Farsça'ya da aşinadır.

Kösezade Mehmet Arif Efendi, Batum'un Rusya'nın hâkimiyetine girmesinden dolayı ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etti. 1300'de (1883) İzmit Sancağı dâhilinde Adapazarı Kazası'na bağlı Sapanca Nahiyesi naibliğine tayin oldu. 1315 (1898) yılında Meşihat-i Aliyye'de yapılan imtihanda başarılı olarak, üstün hizmetinden dolayı meclisi idare mazbatası ve tercüme-i hal belgesine nail oldu. Rütbe ve nişanı bulunmamaktadır.

Kayıtlardan, Mehmet Arif Efendi'nin görevde olduğu müddetçe herhangi bir sebepten dolayı mahkemeye çıkmadığı anlaşılmaktadır¹⁷⁶.

¹⁷⁶ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0214001253339.

Tablo-28: Kösezade Mehmed Arif Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteehhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Kösezade Arif Efendi	Müteveffa Tahir	Müteveffa Aişe	1267 (1850) Batum	İslam	Naib	Bir Zevcesi Vardır	-

EŞKAL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Uzun	Ela	Buğday	Tam	İzmit	Adapazarı	Sapanca		1/5	

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0214001253339.

II.49. Mahmud Hilmi Efendi

Mahmud Hilmi Efendi 1291 (1875) yılında Batum'da doğdu. Batum'da sıbyan mektebi muallimi ve imam olan Ahmed Efendi'nin oğludur. 1296 (1879) yılında Batum'dan göç ederek Fatsa Kazası dâhilinde Sutre Muhaciri karyesine yerleştiler. Ahmed Efendi muallimliğini burada da devam ettirdi.

Mahmut Hilmi Efendi, ilk tahsilini Batum'da sıbyan mektebine giderek babası Ahmed Efendi'den ders aldı. Daha sonra Fatsa Rüştîyesi'ne girdi ve burada Fen Bilimleri, sarf, nahiv, mantık, fıkıh, matematik ve geometri gibi dersler görerek 1307'de (1890) icazetname almaya muvaffak oldu. Fatsa'da bulunan bir medresede bir müddet eğitim aldıktan sonra İstanbul'a gitti. Burada Gazi Davud Paşa Medresesi'ne kaydoldu ve 8 yıl ders alarak icazete nail oldu. Türkçe, Arapça bilen Mahmut Hilmi Efendi Farsça'ya da vakıftır.

1318'de (1901) Fatsa'ya Ulum-u Diniyye Muallimliği'ne 150 kuruş maaşla tayin oldu ve 7 yıl burada görevde kaldı. 1325'de (1908) Fatsa'da bulunan Cedid Cami Şerifi'nde 200 kuruş maaşla müderris oldu. Daha sonra Edirne'de bulunan İbtidai Hariç Rabiayı Hamidiye Medresesi müderrisliğine buyruldu.

Kayıtlardan, Mahmud Hilmi Efendi'nin memuriyeti hakkında herhangi bir şikâyet olmadığı gibi mahkemeye de çıkmadığı, rütbe ve nişanı olmadığı tespit edildi¹⁷⁷.

¹⁷⁷ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0177000142493.

Tablo-29: Mahmud Hilmi Efendi Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteahhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Osmanoğlu Mahmud Hilmi Efendi	Ahmed Efendi	Ayşe Hanım	1291 (1875) Batum	İslam	Mezun	Bir zevcesi vardır	-

EŞKÂL				SICİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Uzun	Kara	Esmer	Tam	Trabzon	Fatsa	Sutre Karyesi	-	22/2	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0177000142493.

II.50. Mehmed Emin Efendi

Mahlası Emin olan Mehmed Efendi 1246 (1830) yılında Batum Vilayeti dâhilinde Köyne Kazası'na bağlı Mevarid karyesinde doğdu. Babası tüccar sınıfından Osman Efendi'dir.

Mehmed Emin Efendi Batum'da sıbyan mektebine gidip Arapça dersi aldı ve tahsilini devam ettirmek için İstanbul'a gitti. Süleymaniye yakınlarında Mülazimler Medresesi'ne kaydolup dersiam Kütahyalı Molla Efendi ve Ayaşlı Mustafa Efendi'den ders alarak icazete muvaffak oldu. Gürcüce anadili olup Türkçe, Farsça ve Arapça'ya hâkimdir.

Mehmed Emin Efendi imtihanı başarıyla geçtikten sonra 1273'de (1857) Laleli Cami'inde kürsüye çıkarak 400 kuruş maaşla Zeyl Meşayihî'liğine tayin oldu. 1276 (1860) yılında ilim neşrine başladı ve 16 yıl eğitim aldı. 1279'da (1863) ilim neşriyle meşgul olması hasebiyle görevine mani teşkil etmesi düşüncesiyle istifa etti. 1280'de (1864) merhum Refik Efendi'nin riyaseti tahtında yapılan imtihanda üçüncü olarak ruus maaşına nail oldu. Aynı yıl İbtidai Hariç İstanbul Müderrisliği Ruusu, 1281'de (1865) Hareketi Hariç'e, 1283'de (1867) İbtidai Dahil'e, 1284'de (1868) Hareketi Dahil'e, 1285'te (1869) Musıla-ı Sahn'a ve İbtidai Altmışlı'ya terfi oldu. Aynı yıl 3.300 kuruş maaşla Evkaf Nezareti Teftiş Azası, 1287'de (1871) 1.500 kuruş maaşla Meclis-i Tetkikat-ı Şeriye azası oldu ve Mahfel Şer'iyatçısı'na tayin edildi. 1293'de (1877) üçüncü rütbeden mecdi nişanı riyasetine ihsan buyruldu. Aynı yıl doksan öğrenciye icazet verdi. 1293'den (1877) 1294'e (1878) kadar 5.200 kuruş maaşla Medine-i Münevvere kadılığı yaptı. 1295'de (1879) 1.500 kuruş maaşla Meclisi Eytam azası oldu, 1298'de (1881) 2.500 kuruş maaşla İstanbul Kadılığı Müşaviri olarak tayin edildi. Aynı yıl 3.000 kuruş maaşla Askeri Kassamı oldu. 1302'de (1885) 10.000 kuruş maaşla Evkaf Hümayunu Müfettişliğine ayrıca 5.000 kuruş maaşla İzmir (Aydın) Vilayeti merkez kadılığına tayin buyruldu. Mehmed Emin Efendi memuriyeti süresince hiçbir sebepten dolayı şikâyet edilmedi ve mahkemeye çıkmadı¹⁷⁸.

¹⁷⁸ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0082001414775B.

Mehmed Emin Efendi'nin yaşının ilerlemesinden dolayı 1325 (1908) yılında İzmir Kadılığı'ndan emekliye sevk edildiği görülmektedir¹⁷⁹.

¹⁷⁹ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C.III, s.81-82.

Tablo-30: Mehmed Emin Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
Batumlu Mehmed Emin Efendi		1246 (1830)			1 Kanunuevvel 1272 (1855)			-	3 Şubat 1325 (16 Şubat 1910)
1 Kanunuevvel 1273 (13 Aralık 1857)	30 Muharrem 1275 (9 Eylül 1858)	1	8	-	-	-	-	Zile Niyabetliği	100
1 Ağustos 1275 (13 Ağustos 1859)	6 Ağustos 1277 (18 Ağustos 1861)	2	-	6	-	-	-	Zile Niyabetliği	125
7 Ağustos 1277 (19 Ağustos 1861)	30 Kanunusani 1280 (11 Şubat 1865)	-	-	-	3	5	24	Zile Niyabetliği	-
1 Şubat 1280 (13 Şubat 1865)	30 Muharrem 1281 (5 Temmuz 1864)	-	6	-	-	-	-	Ruus maaşı	100
1 Ağustos 1281 (13 Ağustos 1865)	30 Kanunusani 1282 (11 Şubat 1867)	1	6	-	-	-	-	Ruus maaşı	150
1 Şubat 1282 (13 Şubat 1867)	30 Şubat 1282 (12 Mart 1867)	-	1	-	-	-	-	Ruus maaşı	230
1 Mart 1283 (13 Mart 1867)	30 Muharrem 1283 (14 Haziran 1866)	-	5	-	-	-	-	Ruus maaşı	191,25
1 Ağustos 1283 (13 Ağustos 1867)	14 Eylül 1283 (26 Eylül 1867)	-	1	14	-	-	-	Ruus maaşı	233,25
15 Eylül 1283 (27 Eylül 1867)	14 Teşrinisani 1283 (26 Ekim 1867)	-	2	-	-	-	-	Ruus maaşı	333
15 Teşrinisani 1283 (27 Kasım 1867)	14 Mart 1285 (26 Mart 1869)	1	4	-	-	-	-	Ruus maaşı	383
15 Mart 1285 (27 Mart 1869)	28 Kanunuevvel 1285 (9 Ocak 1870)	-	9	14	-	-	-	Ruus maaşı	483
29 Kanunuevvel 1285 (10 Ocak 1870)	24 Kanunusani 1285 (5 Şubat 1870)	-	-	26	-	-	-	Evkaf Nezaretine Teftiş Azası	3813
25 Kanunusani 1285 (6 Şubat 1870)	8 Teşrinisani 1287 (20 Kasım 1871)	1	9	14	-	-	-	Evkaf Nezaretine Teftiş Azası	3330
9 Teşrinisani 1287 (21 Kasım 1871)	30 Kanunuevvel 1287 (11 Ocak 1872)	-	1	22	-	-	-	Tedkikat Şeri Azası	1425
1 Kanunusani 1287 (13 Ocak 1872)	30 Mayıs 1288 (11 Haziran 1872)	-	5	-	-	-	-	Mağfel Şerati Azası	1309

1872)	1872)								
1 Haziran 1288 (13 Haziran 1872)	21 Mayıs 1292 (2 Haziran 1876)	3	11	21	-	-	-	Mağfel Şeriatı Azası	1310
22 Mayıs 1292 (3 Haziran 1876)	19 Muharrem 1292 (25 Şubat 1875)	-	-	-	-	1	28	Mağfel Şeriatı Azası	-
20 Muharrem 1292 (26 Şubat 1875)	20 Teşrinievvel 1292 (1 Kasım 1876)	-	3	1	-	-	-	Tefrikan Şer'i Azası	1000
21 Teşrinievvel 1292 (2 Kasım 1876)	19 Teşrinisani 1292 (1 Aralık 1876)	-	-	29	-	-	-	Tefrikan Şer'i Azası	1400
20 Teşrinisani 1292 (2 Aralık 1876)	30 Ağustos 1292 (11 Eylül 1876)	-	9	11	-	-	-	Tefrikan Şer'i Azası	1500
1 Eylül 1293 (13 Eylül 1877)	23 Kanunuevvel 1293 (4 Ocak 1878)	-	3	23	-	-	-	Tarik maaşı	2500
24 Kanunuevvel 1293 (5 Ocak 1878)	13 Kanunuevvel 1294 (25 Aralık 1878)	-	11	20	-	-	-	Medinei Münevvere Kadılığı	4093
14 Kanunuevvel 1294 (26 Aralık 1878)	11 Mart 1295 (23 Mart 1879)	-	2	28	-	-	-	Tarik maaşı	1000
12 Mart 1295 (24 Mart 1879)	30 Ağustos 1295 (11 Eylül 1879)	-	5	19	-	-	-	Meclisi Eytam Azalığı	1750
1 Eylül 1295 (13 Eylül 1879)	30 Şubat 1295 (11 Mart 1880)	-	6	-	-	-	-	Meclisi Eytam Azalığı	1575
1 Mart 1296 (13 Mart 1880)	30 Nisan 1296 (12 Mayıs 1880)	-	2	-	-	-	-	Meclisi Eytam Azalığı	1246
1 Mayıs 1296 (13 Mayıs 1880)	30 Ağustos 1296 (11 Eylül 1880)	-	4	-	-	-	-	Meclisi Eytam Azalığı	1750
1 Eylül 1296 (13 Eylül 1880)	7 Teşrinievvel 1296 (19 Ekim 1880)	-	1	7	-	-	-	Meclisi Eytam Azalığı	1726
8 Teşrinievvel 1296 (20 Ekim 1880)	30 Şubat 1296 (12 Mart 1881)	-	4	23	-	-	-	Meclisi Eytam Azalığı	1871
1 Mart 1297 (13 Mart 1881)	30 Mayıs 1297 (11 Haziran 1881)	-	3	-	-	-	-	Meclisi Eytam Azalığı	1989
1 Haziran 1297 (13 Haziran 1881)	8 Mart 1298 (20 Mart 1882)	-	9	8	-	-	-	Meclisi Eytam Azalığı	2089
9 Mart 1298 (21 Mart 1882)	8 Eylül 1298 (20 Eylül 1882)	-	6	-	-	-	-	İstanbul Kadılığı	4545
9 Eylül 1298 (21 Eylül 1882)	30 Şubat 1299 (11 Mart 1884)	1	5	22	-	-	-	Askeri kadılığı	2331
1 Mart 1300 (13 Mart 1884)	23 Teşrinisani 1301 (5 Aralık 1885)	1	8	23	-	-	-	Askeri Kadılığı	2480
24 Teşrinisani	25 Teşrinisani	-	-	2	-	-	-	Askeri	1500

1301 (6 Aralık 1885)	1301 (7 Aralık 1885)								Kadırlığı	
26 Teşrinisani 1301 (8 Aralık 1885)	19 Muharrem 1302 (8 Kasım 1884)	-	7	24	-	-	-	-	Evkaf Hümeyun Müftülüğü	10000
20 Muharrem 1302 (9 Kasım 1884)	30 Ağustos 1310 (11 Eylül 1894)	8	1	11	-	-	-	-	Tarik maaşı ve İzmir merkez Niyabeti	6500
1 Eylül 1310 (13 Eylül 1894)	30 Şubat 1312 (12 Mart 1897)	2	6	-	-	-	-	-	Tarik maaşı ve İzmir merkez Niyabeti	6462
1 Mart 1313 (13 Mart 1897)	2 Ağustos 1324 (15 Ağustos 1908)	11	5	2	-	-	-	-	Tarik maaşı ve İzmir merkez Niyabeti	5816,25
3 Ağustos 1324 (16 Ağustos 1908)	30 Teşrinievvel 1324 (12 Kasım 1908)	-	2	28	-	-	-	-	Tarik maaşı ve İzmir merkez Niyabeti	1316,25
1 Teşrinisani 1324 (14 Kasım 1908)	30 Kanunuevvel 1325 (12 Ocak 1910)	1	2	-	-	-	-	-	Tarik maaşı ve İzmir merkez Niyabeti	5000
1 Kanunusani 1325 (14 Ocak 1910)	2 Şubat 1325 (15 Şubat 1910)	-	-	-	-	1	2	-	-	-
İstida Tarihi 3 Şubat 1325 (16 Şubat 1910)		33	172	394	3	7	54			

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0082001414775B.

II.51. Mehmed Emin Efendi

Mehmed Efendi'nin mahlası Emin'dir. 1251 (1835) yılında Batum'da doğan Mehmet Emin Efendi, Hacıbeyzade lakaplı Süleyman Emin Efendi'nin oğludur.

Mehmed Emin Efendi 1261'de (1845) memleketi Batum'da ibtidai mektebine gitti. Daha sonra Batum Sancağı Hacı Numan Efendi Medrese dairesine dâhil olarak 10 yıl kadar burada ders aldı. Daha sonra İstanbul'a giderek Süleymaniye medreselerinden İbrahim Paşa Medresesi'ne kaydoldu ve Arapça, Farsça, meali şerif gibi ilmi dersler alarak icazetname almaya muvaffak oldu. Türkçe ve Arapça bilir.

İcazet aldıktan sonra yapılan ruus imtihanında başarılı olarak 1310'da (1893) 300 kuruş maaşla Cebelibereket Sancağı dâhilinde Hassa Kazası müftülüğüne tayin oldu. Buradaki medresede ilmi dersler vererek devlete hizmeti devam etti. 1336'ya (1918) kadar Hassa'da müftülük ve medrese müderrisliği yaptı. Herhangi bir rütbe ve nişana haiz olmadığı gibi sahip olduğu icazetnamesi de 1301 (1884) yılında Osmaniye'de meydana gelen yangında yok oldu.

Mehmed Emin Efendi, devlete hizmet süresince hakkında hiçbir şikâyet olmadığı gibi mahkemeye de çıkmadı. 1336'da (1918) Fransızların Adana ve civarını işgali sonucu hasta olduğu için burayı terk edemedi ve bu tarihten sonra da memuriyetten ayrılmış olarak kabul edildi¹⁸⁰.

¹⁸⁰ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 01270013101600A.

Tablo-31: Mehmed Emin Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteahhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Mehmed Emin Efendi	Müteveffa Süleyman Hassa Kazası	Müteveffa Hatice Hassa Kazası	1251 (1835) Batum	İslam	Hassa Müftüsü	Bir zevcesi vardır	-

EŞKÂL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Orta	Kara	Buğday	Tam	Adana	Hassa	-	-	323	125 Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 01270013101600A.

Tablo-32: Mehmed Emin Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
Mehmed Emin Efendi ibn Müteveffa Süleyman		1251 (1835)			22 Kanunuevvel 1310 (3 Ocak 1895)			Hassa Kazası Müftülüğü	-
22 Kanunuevvel 1310 (3 Ocak 1895)	28 Teşrinisani 1325 (11 Aralık 1909)	14	11	7	-	-	-	Hassa Kazası Müftülüğü	300
29 Teşrinievvvel 1325 (12 Aralık 1909)	15 Nisan 1332 (28 Nisan 1916)	7	2	17	-	-	-	Hassa Kazası Müftülüğü	400
1 Mart 1333 (1 Mart 1917)	30 Kanunuevvel 1333 (30 Aralık 1917)	-	10	-	-	-	-	Hassa Kazası Müftülüğü	400
1 Kanunusani 1334 (1 Ocak 1918)	30 Mart 1334 (30 Mart 1918)	-	3	-	-	-	-	Hassa Kazası Müftülüğü	400
1 Nisan 1334 (1 Nisan 1918)	30 Haziran 1334 (30 Haziran 1918)	-	3	-	-	-	-	Hassa Kazası Müftülüğü	600
1 Muharrem 1334 (9 Kasım 1915)	30 Teşrinisani 1336 (30 Kasım 1920)	2	5	-	-	-	-	Hassa Kazası Müftülüğü	700
İnfisal Tarihi: 1 Kanunuevvel 1336 (1 Aralık 1920)		23	34	24	-	-	-		

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 01270013101600A.

II.52. Mehmet Eşref Efendi

Mehmet Eşref Efendi'nin doğum tarihi, ailesi, tahsil hayatı ve memuriyeti hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Tespit edilen bilgilere göre, 1318 (1901) yılında Orhan Gazi Kasasi Medresesi'ne 150 kuruş maaşla müderris olarak tayin edildi. 1336'da (1918) Yunanlılar burayı işgal edene kadar Mehmet Eşref Efendi, Orhan Gazi vaizi olarak görevini yaptı. Daha sonra Diyanet İşleri Reisi Rıfat Bey Mehmet Eşref Efendi'nin dosyasını İstanbul Müftülüğü'nden talep etti. 1932'de İstanbul Müftülüğü talebi yerine getirerek Mehmet Eşref Efendi'ye ait 4107 numaralı dosyayı gönderdi¹⁸¹.

¹⁸¹ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0232000634107.

Hulâsa

Diyânet işleri reisliği

Şeriat işleri Müdürlüğü

Sayı: 3449

2876

İstanbul Müftülüğine

I/Haziran/318 tarihinde Orhan Gazi kasası medresesine 150 kuruş maaşla Müderris tayin edilerek 26/Nisan 336 senesinde Yunanlıların işgali üzerine infikâk edn ve elyevm Orhan Gazi vaizi bulunan Mehmet Şeref efendiye ait 4107 No lu dosyasının irsali Lüzumu temenni olunur ef .

17/12/932

Diyânet işleri reisi

Diyânet

Ahmet D. 20/12 239

Ali

MEŞİHAT ARŞİVİ		
MŞH. SAİD		
232	6	1

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0232000634107.

Diyaret İşleri Reisliği

Müsevvit	Tarihi tesvit	Tarihi tebyiz	Mümeyyiz	Hulâsa
Istanbul Müftülüğü Varide numarası	İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicil numarası		Adedi lefî	
239	Umumi 233	Hususî	Takrîmler	Doğa 4107
Diyaret işleri riyaseti celilesine				
17/12/932 tarih ve 3449/2876 No lu tahriratı aliyei riyasetpenahilerile talep buyurulan Orhangazi Valızı Eşref efendiye ait 4107 No lu sicil dosyası melfufen irsal kılı nmaştır efendim hazretleri.20/12/932 İstanbul Müftüsü				
<i>J</i>				
n				
MEŞHAT ARŞIVI MŞH. SAİD 232 6 2				

Devlet Matbaası

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0232000634107.

II.53. Mehmed Fevzi Efendi

Mehmed Fevzi Efendi 1283(1867) yılında Batum'un Murgul Nahiyesi'nde doğdu. Babası rençper sınıfından Batumlu Gürcü muhacirlerden Topaloğlu lakaplı Mehmed Şerif'dir. 1307 (1891) yılında göç eden ailesinin mahalli ikameti İzmit'e bağlı Bahçecik Nahiyesi'dir.

Mehmed Fevzi Efendi Batum Sancağı'nda iken sarf, nahiv ve fıkıh dersleri aldı. Daha sonra göç ettikleri İzmit'te tahsiline devam etti. Bu sırada sakini olduğu yerde beş yıl müddetle ibtidai mektebinde muallimlik yaptı. Daha sonra tahsilini tamamlamak için 1315 (1899) yılında İstanbul'a geldi. Burada Tetimme-i Ula Medresesine dâhil oldu. 1320 (1904) yılında Evkaf Müftülüğü imtihanına girdi ve başarılı oldu. Ardından Fatih Cami Şerifi'nin imamı Saffet Mehmed Rahmi Efendi'den icazet aldı. Türkçe, Arapça ve Gürcü lisanlarını bilen Mehmed Fevzi Efendi'nin herhangi bir eseri bulunmamaktadır.

1322'de (1906) ruus imtihanına girdi ve ilmiye bilgisini ispat etti. Böylece Bab-ı Meşihat'te (Şeyhülislamlık Makamı) ders seçmesine izin verildi. 1327 (1911) yılında kısa süreliğine Fatih Cami'inde vazifeye başladı. Aynı yıl Cafer Mahmud Paşa Medresesi'nde müderrisliğe tayin edildi. Aynı medresede talebelere ders verdi. 400 kuruş asistan maaşı aldı. 1329 (1913) yılında Fatih Cami Şerifinde maaşsız olarak stajyerlik yaptı. Hacı Beşir Ağa Medresesi müderrisliğine tayin oldu ve aynı medresede görev yaptığı sırada vefat etti. Mehmed Fevzi Efendi'nin liyakat madalyası ve icazetmesi bulunmaktadır¹⁸².

¹⁸² *DİBA*, Dosya No: 23.0388.

II.54. Mehmed Şerif Efendi

Mahlası Şerif olan Mehmed Efendi. 1288 (1872) yılında Batum'da doğdu. Ziraatçı sınıftan Mustafa Efendi'nin oğlu olup lakapları Şerif Bayrakoğlu olarak bilinir. Ailesiyle birlikte Batum'dan göç ederek Gerze'ye yerleştiler.

Mehmet Şerif Efendi, Gerze Rüştîye Mektebi'ni bitirdi ve daha sonra Sinop'a giderek Alaeddin Medresesi'ne dâhil oldu. Burada 5 yıl eğitim aldıktan sonra 1313 (1896) yılında İstanbul'a giderek sarf, nahiv, belagat ve gramer gibi ilmi dersler aldı. 1322 (1905) yılında Kayserili Mahmud Efendi tarafından icazete nail oldu. 1323'de (1906) Medresetü'l-Kuzat'da yapılan imtihanda başarılı oldu ve şart olan dersleri alarak şahadetnameye muvaffak oldu. Türkçe bilen Mehmed Şerif Efendi Arapça ve Farsça'ya da vakıftır.

Kayıtlardan, Mehmed Şerif Efendi'nin memuriyeti hakkında detaylı bilgi mevcut olmamakla birlikte, 1330'da (1912) Yıldızeli Kazası kadılığına 1.250 kuruş maaşla tayin edildiği ve 1333 (1915) yılında ise vefat ettiği anlaşılmaktadır¹⁸³.

¹⁸³ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0211000183246B.

II.55. Mehmed Şerif Tan Efendi

Mehmed Şerif Efendi, 1292 (1876) yılında Batum'da doğdu. Babası rençper sınıfından Hüseyin Ağa, annesi Fatma Hanım'dır.

Batum'dan, Trabzon Vilayeti dâhilindeki Fatsa Kazası'na göç etti. Trabzon Vilayeti dâhilinde Ünye Kazası'nda bulunan medresede, Hacı Yusuf Efendi'nin ders alarak tahsilini tamamladı. Aynı medresede 1322 (1906) yılında icazetname aldı. Türkçe ve Arapça bilir.

1328 (1912) -1946 yılları arasında 400 kuruş maaşla Bozcaada Müftüsü olarak görev yaptı. 1946-1954 yılları arasında ise Beykoz Müftüsü olarak görevine devam etti. 1954 yılında ise emekliye sevk edildi¹⁸⁴.

¹⁸⁴ *DİBA*, Dosya No: 23.1270.

II.56. Mevlüd Alaaddin Efendi

1298 (1881) yılında Batum'da doğan Mevlüd Efendi'nin mahlası Alaaddin'dir. Mahmudzade lakaplı Hasan Efendi'nin oğludur. 1299 (1882) yılında Batum'dan göç ederek Kastamonu Vilayeti dâhilinde Ayancık Kazası'na bağlı Hamidiye karyesine yerleştiler.

Mevlüd Alaaddin Efendi ilk mektep tahsiline Hamidiye karyesinde başladı. Daha sonra yine karye civarında bir medresede Arapça dersi gördü ve burada icazet aldı. Kur'an-ı Kerim'i Arapça olarak çalıştı. 1313 (1896) yılında İstanbul'a giderek Fatih Bahri Siyah Tetimme-i Sadise Medresesi'ne dâhil oldu. 1313'den (1896) 1327'ye (1910) kadar Arapça eğitim aldı ve icazete muvaffak oldu. 1327'de (1910) Evkaf İdaresi Celilesi tahtında Medresetü'l Vaizin Mektebi Aliye'sinde iki yıl tefsir dersi gördü. Kaside-i Ber'i'den icazetname aldı. Bildiği lisanlar Türkçe, Gürcüce olup Farsça ve Arapça'ya aşinadır.

Mevlüd Alaaddin Efendi, Ders Vekâleti Heyeti Aliye-i Huzur'un imtihanında başarılı olarak 1327'de (1910) Ayancık müderrisliğine tayin oldu. Buradaki görevini tamamlayıp İstanbul'a gitti. Bununla birlikte Evkaf Nezareti Celilesi tahtında müderrislik mektebi açılmak üzere imtihanla öğrenci alınmaya başladı. Mevlüd Alaaddin Efendi'de bu imtihana girip başarılı oldu ve tahsiline burada devam etti. Bu medresede ders gördüğü üzere kendi isteğiyle Ayancık müderrisliğinden istifa etti ve iki yılda tahsilini tamamladı. Fakat bu sırada hastalandı ve doktor tavsiyesi ile kendi memleketine gitti. Rahatsızlığı geçince tekrar Ayancık müderrisliğine geri döndü. Buradan mesul bulunduğu Dimetoka Kazası'na tayin buyruldu.

Kayıtlardan Mevlüd Alaaddin Efendi'nin memuriyeti boyunca hiçbir gerekçeyle mahkemeye çıkmadığı ve 1331 (1913) yılında vefat ettiği tespit edildi¹⁸⁵.

¹⁸⁵ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 006200254513B.

II.57. Müderris Mehmet Efendi

Müderris Mehmet Efendi'nin Batum ulemasından olduğu ve en son memuriyetten 90 lira maaş aldığı bilgisi mevcuttur. 45 yıl devlet hizmetinde bulunduktan sonra emekliye sevk edildi. Vefatından sonra emekli maaşının, 1956-1958 yılları arasında, ailesinden Münire Damcı'ya verildiği tespit edildi¹⁸⁶.

¹⁸⁶ *DİBA*, Dosya No: 23.0857.

II.58. Müderris Mehmed Said Efendi

Mehmed Said Efendi 1269 (1853) yılında Batum Sancağı dâhilinde Acarayı Süfla Kazası'nda doğdu. Yusuf Efendi'nin oğludur.

İbtidai tahsiline Acarayı Süfla'da başlayan Mehmed Said Efendi, 1284'de (1868) İstanbul'a gitti. Burada Fatih Cevazı ve Tetimme-i Medresesi'ne kaydoldu. Derslere devam ederek Urfalı Mehmet Efendi'den ders aldı. 1311'de (1894) icazetnameye muvaffak oldu. Türkçe bilir.

1318'de (1901) Kirmasti Kazası'na müderris olarak 150 kuruş maaşla tayin oldu. Herhangi bir nişan, rütbe ve madalyası yoktur. Hiçbir sebepten dolayı mahkemeye ıkmadı¹⁸⁷.

¹⁸⁷ İMşSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0232000854113.

Tablo-33: Mehmet Sait Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteahhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Sait Efendi	Müteveffa Yusuf Efendi	Fatime Hanım	1269 (1853) Batum	İslam	Müderris	Bir zevcesi vardır	İhraç

EŞKAL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Orta	Ela	Buğday	Kısa Sakallı, sağ ayağıyla sol kolu sakat	Hüda vendiger	Kirmati	-	-	20/1	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0232000854113.

II.59. Müftü Ahmed Hamdi Uğur Efendi

1304 (1888) yılında Batum'da doğan Ahmed Hamdi Uğur Efendi'nin babası Mahmud Efendi, annesi ise Meryem Hanım'dır. Tahsil hayatıyla ilgili kayıtlara geçen herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte memuriyete, Cumhuriyet döneminde başladığı anlaşılmaktadır.

1338-1340 (1922-1924) yılları arasında Adapazarı Karasu Bucağına bağlı Darıca Köyü'nde muallimlik yaptı ve 500 kuruş maaş aldı. 1928 yılında Aydın'ın Reşadiye köyüne imam olarak başlayan Ahmed Hamdi Efendi, beş yıl hizmetten sonra 1933 yılında Muradiye köyüne hatip oldu. Bu görevlerde iken maaş almadı.

1937-1942 yılları arasında Hasankale (Pasinler) Müftüsü olarak 1.000 kuruş ve sonrasında 1.500 kuruş maaş alarak görev yaptı. Daha sonra Aşkale Müftüsü olarak, 1942-1949 yılları arasında 1.500, 2.000, 2.500 kuruş şeklinde değişik miktarlarda maaş alarak görevini ifa etti. Ahmed Hamdi Uğur Efendi, 1950 yılında vefat etti¹⁸⁸.

¹⁸⁸ DİBA, Dosya No: 23.1713.

II.60. Müftü İsmail Hakkı Efendi

Müftü İsmail Hakkı Efendi, 1288 (1872) yılında Batum'da dünyaya geldi. Hüseyin Efendi ile Hatice Hanım'ın oğludur.

Ailece Sinop'un Karasu Nahiyesi'ne yerleşen İsmail Hakkı Efendi, ibtidai tahsilini Batum'da tamamladıktan sonra İstanbul'da Fatih Bahr-i Sefid Tetimme-i Ula Medresesinde eğitimini devam ettirdi. Tavaslı Hacı Hafız Hasan Efendi'den tahsili şart olan dersleri aldı¹⁸⁹. 1325 (1909) yılında icazete muvaffak oldu. Arapça ve Türkçe lisanlarını bilen İsmail Hakkı Efendi 1327 (1911) yılında Ayancık Kazası Müftüsü olarak atandı. Bu görevde 400, 600, 700, 1500 kuruşluk değişik miktarlarda aylık maaş aldı.

Memuriyete 1327 (1911) yılında ba-menşurla¹⁹⁰ 1329 (1913) yılına kadar hums¹⁹¹ maaşıyla kadı vekâletinde bulundu. Memuriyeti sırasında 1334 (1918) yılında 200 kuruş ve 1334 (1918) yılında ise 100 kuruş zam aldı. 1336 (1920) yılında vefat etti¹⁹².

¹⁸⁹ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, Medrese Yay., C.II, İstanbul 1996, s.254.

¹⁹⁰ Ba-menşur, sultanın emri, ilan edilmiş, ferman; bkz. Abdullah Yeğin, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, Sebat Yay., İstanbul 2006, s.608.

¹⁹¹ Hums, Beşte biri anlamında; bkz. Abdullah Yeğin, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, s.381.

¹⁹² *DİBA*, Dosya No: DSC03081.

II.61. Müftü Mehmed Emin Efendi

1265 (1849) yılında Batum'da doğan Mehmed Efendi'nin babası Hacı Hasan Efendi, annesi Gülsüm Hanım'dır. Kayıtlardan, memuriyetinin Adapazarı Müftüsü ve nüfusa kayıtlı olduğu yerin ise Sakarya Hasırcılar Mahallesi olduğu görülmektedir¹⁹³

Müftü Mehmed Efendi, ilk olarak Batum'un Mevarid-i Ulya kasabesindeki medresede müderris olan eş-Şeyh Hacı Hafız Ahmet Efendi'den ders aldı. Daha sonra Sapanca'ya göç ederek oradan İstanbul'a gidip tahsilini tamamladı. Fatih Bahri Sefid Çifte Ayak Kurşunlu Medresesi'nde Manastırlı İsmail Hakkı Efendi ve Halis Efendi'den ders aldı. Tatil zamanlarında ise Çarşambalı Hacı Ahmet Efendi ve İstanbullu Ahmet Efendi'den ders gördü. 1310 (1894)'da icazete muvaffak oldu. Adapazarı'nda olan Karaosman Ağa Medresesi Müderrisliği'ne tayin oldu. 1319 (1901) yılında Adapazarı Müftüsü olarak görev yaptı. Aynı yıl Bursa müderrisliği ruusuna nail oldu.

Bununla birlikte İzmit Mutasarrıfı tarafından Müftü Mehmed Efendi'nin ilmi bakımdan yetersiz olduğu belirtildi ve Meclis-i Vükela kararı alınmadan 1330 (1914) yılında emekliye sevk edildi¹⁹⁴. 1337 (1921) tarihinde vefat etti¹⁹⁵

¹⁹³ *DİBA*, Dosya No: 23.0887.

¹⁹⁴ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C.III, s.81.

¹⁹⁵ *DİBA*, Dosya No: 23.0887.

II.62. Müftü Yusuf Efendi

Kayıtlardan, Batumlu olan Müftü Yusuf Efendi Hakkında doğduğu yıl, tahsil hayatı veya memuriyeti hakkında aydınlatıcı bilgi bulunmamaktadır. Müftü Yusuf Efendi hakkında kayıtlara geçen tek bilgi, Cumhuriyet döneminde hükümete aykırı siyasi faaliyette bulunduğu yönündedir. Van Vilayeti'nden, Diyanet İşleri Reisliği Memurun Sicil Müdürlüğüne gönderilen resmi belgede belirtildiğine göre Müftü Yusuf Efendi, 1342 (1926) yılında bazı reislerin gafletine kapılarak İran'a firar etmişti. Ancak pişmanlık duyarak geri dönen Müftü Yusuf Efendi, Narman'a göç etmek ve müftülük görevine geri dönmek isteğini bildirmiştir¹⁹⁶.

¹⁹⁶ *DİBA*, Dosya No: 23.1826.

II.63. Müftüzade Mehmed Fehim Efendi

Mehmed Fehim Efendi 1244 (1828) yılında Batum sancağı dâhilinde Livane Kazası'na bağlı Artvin Nahiyesi'nde doğdu. Müftüzade lakaplı Mustafa Efendi'nin oğludur. Babası ve dedesi müftülük mesleğini icra etti.

Tahsil hayatına memleketinde sıbyan mektebine giderek başladı ve burada Kur'an-ı Kerim öğrenirken aynı zamanda ilmi dersleri alarak bazı risaleler okudu. Daha sonra Şavşat'tan merhum Hacı Osman ve abisi Ahmed Efendi'den tefsir dersi aldı. 1278 yılında İstanbul'a giderek burada El-hac Nuri Efendi'den ders gördü ve icazetname almaya muvaffak oldu. Arapça, Türkçe ve Farsça bilen Mehmed Fehmi Efendi'nin herhangi bir eseri bulunmamakla beraber, ilmi-Feraiz'den icazeti vardır. Fakat bu icazet, Rusya'nın memleketleri istilasını dolayısıyla bazı kitaplarla birlikte yok edildi.

Mehmed Fehim Efendi, 1298'de (1881) Rusya'nın istilasından dolayı Batum'dan göç etti. 1299'da (1882) 200 kuruş maaşla Sivas Vilayeti müftülüğüne tayin edildi. 1300'de (1883) dördüncü mecidi nişan zışanına, 1305'de (1888) ferman-ı ali ile İzmir Paye Mücerreti'ne nail oldu. 1306'da (1889) 200 kuruş maaşı 315 kuruşa, 1307'de (1890) 445 kuruşa yükseldi. 1308'den (1891) itibaren 315 kuruş oldu ve 1331'e (1913) kadar görevini ifa etti.

Kayıtlardan, Müftüzade Mehmed Fehim Efendi'nin Sivas Müftülüğü'nden başka memuriyette bulunmadığı ve devlete hizmette hakkında hiçbir şikâyet olmadığı gibi mahkemeye de çıkmadığı tespit edildi¹⁹⁷.

¹⁹⁷ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 01670014202357A.

Tablo-34: Müftüzade Mehmed Fehim Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteahhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Ulemadan Müftüzedeh Mehmed Fehim Efendi	Mustafa Efendi Livane	-	1244 (1828) Livane	İslam	Müftülük	-	-

EŞKÂL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Uzun	Ela	Kumral	-	Sivas	-	Sarı Şeyh Mahallesi	Sukaz Sokağı	-	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 01670014202357A.

Tablo-35: Müftüzade Mehmed Fehim Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti	Tevellüdü Tarihi	Hizmet Duhulu Tarihi	Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi					
Mehmed Fehim Efendi ibn Mustafa Efendi	1244 (1828)	4 Mayıs 1298 (16 Mayıs 1882)	Sivas Vilayeti Merkez Müftülüğü	15 Teşrinievvel 1331 (28 Ekim 1915)					
Görev Tarihleri	Müddeti Memuriyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı				
	Yıl	Ay	Gün			Yıl	Ay	Gün	
4 Mayıs 1298 (16 Mayıs 1882)	30 Şubat 1303 (11 Mart 1888)	5	9	27	-	-	-	Sivas Vilayeti Merkez Müftülüğü	205
1 Mart 1303 (13 Mart 1887)	5 Ağustos 1313 (17 Ağustos 1897)	9	5	5	-	-	-	Sivas Vilayeti Merkez Müftülüğü	315
6 Ağustos 1313 (18 Ağustos 1897)	24 Ağustos 1314 (5 Eylül 1898)	1	-	19	-	-	-	Sivas Vilayeti Merkez Müftülüğü	380
25 Ağustos 1314 (6 Eylül 1898)	13 Teşrinievvel 1325 (26 Ekim 1909)	11	1	19	-	-	-	Sivas Vilayeti Merkez Müftülüğü	500
14 Teşrinievvel 1325 (27 Ekim 1909)	18 Ağustos 1331 (31 Ağustos 1915)	5	10	5	-	-	-	Sivas Vilayeti Merkez Müftülüğü	900
İnfisal Tarihi: 19 Eylül 1915)	19 Ağustos 1331 (1 Eylül 1915)	31	25	75	-	-	-		

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 01670014202357A.

II.64. Osman Efendi

Osman Efendi 1289 (1873) yılında Batum Sancağı dâhilinde Acarayı Süfla Kazası'nda doğdu. Şöhreti Hacı Osman'dır. Babası süvari sınıfından Ağa lakaplı Hüseyin Efendi'dir.

İlk tahsiline 1296'da (1879) Ünye Kazası mektebi ibtidaide başlayan Osman Efendi, 1298'e (1881) kadar burada dini dersler aldı. 1303 (1886) yılında Ünye Kazası'nda bulunan mektebi rüştiyeden şahadetname almaya muvaffak oldu. Türkçe ve Gürcüce bilir.

1304-1306 (1887-1889) yıllarında maaşsız asistanlık yaptı. 1306-1312 (1889-1895) yıllarında memur olarak hizmet etti. 1312'de (1895) Ünye Kazası muavinliğine 170 kuruş maaşla tayin oldu. 1318'de (1901) Ünye Kazası'na bağlı Çamurlu Nahiyesi müftülüğüne 200 kuruş maaşla, 1327'de (1910) Şerihad mektebine 150 kuruş maaşla tayin edildi. Osman Efendi'nin aynı zamanda Ünye Mahkemesi Şer'i Hizmetliği'nde görevli olduğu tespit edildi.

Osman Efendi'nin rütbe ve nişanı olmamakla birlikte, devlete hizmette hakkında şikâyet olmadığı gibi sabıkası ve mahkûmiyeti de bulunmamaktadır¹⁹⁸.

¹⁹⁸ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0176002452487B.

Tablo-36: Osman Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteahhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Hacı Osmanoğlu Zühdi Osman	Hüseyin Ağa	Aişe Hanım	1277 (1860) Batum	İslam	-	Bir zevcesi vardır	3170 Redif

EŞKÂL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Orta	Mai	Buğday	Tam	Trabzon	Ünye	Çamur Mahallesi	-	327/2	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0176002452487B.

II.65. Osman Hilmi Efendi

Osman Hilmi Efendi, 1254 (1838) yılında Batum Sancağı dâhilinde Günye Nahiyesi'nde doğdu. Tüccar sınıfından Ahmed Efendi'nin oğludur.

1264 (1848) yılına kadar Günye mektebi ibtidaisinde tahsil etti. Daha sonra Batum Sancağı dâhilinde Mevarid Nahiyesi'nde bulunan medresede ders aldı. 1280'de (1864) İstanbul'a giderek Süleymaniye yakınlarında Mülazimler Medresesi'ne dahil oldu. Burada müderris Haşim Efendi'den icazetname ve ulemadan Hafız Kasım Efendi'den de feraiz icazetnamesi almaya muvaffak oldu. 1292'de (1876) niyabet intihabnamesi alan Osman Hilmi Efendi, Türkçe ve Arapça bilir.

Osman Hilmi Efendi, Meclisi İntihap'ta yapılan imtihanda başarılı olarak 1291'de (1875) Erzurum Vilayeti'ne bağlı Ardanuç Kazası niyabetine 720 kuruş, 1294'de (1878) Gevaş Kazası niyabetine 900 kuruş, 1297'de (1880) Geylan niyabetine 750 kuruş maaşla tayin oldu. 1299'da (1882) Biga niyabetine 750 kuruş, 1304'de (1887) Ayancık niyabetine 750 kuruş, 1306'da (1889) İskilip niyabetine 750 kuruş maaşla müderris olarak görev yaptı. 1310'da (1893) Nallıhan niyabetine 1.000 kuruş, 1313'de (1896) Mudurnu niyabetine 675 kuruş, 1316'da (1899) Ayvacık niyabetine 900 kuruş ve 1319'da (1902) Yalova niyabetine 675 kuruş maaşla görevine devam etti. Osman Hilmi Efendi 1321 (1904) yılında vefat etti¹⁹⁹.

¹⁹⁹ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 02130025103323.

Tablo-37: Osman Hilmi Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun İsim ve Şöhreti	Tevellüdü Tarihi	Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi		
Görev Tarihleri	Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
	Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
Mektebi Nüvvab'dan Müteveffa Batumlu Osman Hilmi Efendi ibn Ahmet	1254 (1838)	5 Nisan 1291 (17 Nisan 1875)	Yalova Niyabeti	16 Şubat 1321 (1 Mart 1906)				
5 Nisan 1291 (17 Nisan 1875)	7 Eylül 1292 (19 Eylül 1876)	1 5 3	- - -	- - -	Ardanuç Niyabeti	720		
8 Eylül 1292 (20 Eylül 1876)	1 Nisan 1293 (13 Nisan 1877)	- - -	- - -	6 24	-	-		
2 Nisan 1293 (14 Nisan 1877)	30 Ağustos 1295 (11 Eylül 1879)	2 4 29	- - -	- - -	Gevaş Niyabeti	900		
1 Eylül 1295 (13 Eylül 1879)	4 Teşrinisani 1295 (16 Kasım 1879)	- 1 4	- - -	- - -	Gevaş Niyabeti	810		
5 Teşrinievvel 1295 (17 Kasım 1879)	3 Mayıs 1297 (15 Mayıs 1881)	- - -	1 6 29	- - -	-	-		
4 Mayıs 1297 (16 Mayıs 1881)	11 Nisan 1299 (23 Nisan 1883)	1 11 1	- - -	- - -	Geylan Niyabeti	750		
12 Nisan 1299 (24 Nisan 1883)	28 Şubat 1299 (11 Mart 1884)	- - -	- - -	10 17	-	-		
29 Şubat 1299 (12 Mart 1884)	5 Şubat 1301 (17 Şubat 1886)	1 11 7	- - -	- - -	Biga Niyabeti	750		
6 Şubat 1301 (18 Şubat 1886)	30 Mart 1304 (11 Nisan 1888)	- - -	2 1 25	- - -	-	-		
1 Eylül 1304 (13 Eylül 1888)	9 Mart 1306 (21 Mart 1890)	1 11 9	- - -	- - -	Ayancık Niyabeti	750		
10 Mart 1306 (22 Mart 1890)	19 Haziran 1306 (1 Temmuz 1890)	- - -	- - -	3 10	-	-		
20 Haziran 1306 (2 Temmuz 1890)	29 Mayıs 1308 (10 Haziran 1892)	1 11 10	- - -	- - -	İskilip Niyabeti	750		
30 Mayıs 1308 (11 Haziran 1892)	25 Mayıs 1310 (6 Haziran 1894)	- - -	1 11 26	- - -	-	-		
26 Mayıs 1310 (7 Haziran 1894)	2 Mayıs 1312 (14 Mayıs 1896)	1 11 7	- - -	- - -	Nallıhan Niyabeti	1000		
3 Mayıs 1312 (15 Mayıs 1896)	3 Mayıs 1313 (15 Mayıs 1897)	- - -	1 - 2	- - -	-	-		
5 Mayıs 1313 (17 Mayıs 1897)	13 Mart 1315 (25 Mart 1899)	1 10 9	- - -	- - -	Mudurnu Niyabeti	675		

14 Mart 1315 (26 Mart 1899)	10 Mayıs 1316 (23 Mayıs 1900)	-	-	-	1	1	27	-	-
11 Mayıs 1316 (24 Mayıs 1900)	20 Nisan 1318 (3 Mayıs 1902)	1	11	10	-	-	-	Ayvacak Niyabeti	900
21 Nisan 1318 (4 Mayıs 1902)	15 Nisan 1319 (28 Nisan 1903)	-	-	-	-	11	25	-	-
16 Nisan 1319 (29 Nisan 1903)	16 Eylül 1321 (29 Eylül 1905)	2	5	1	-	-	-	Yalova Niyabeti	675
17 Eylül 1321 (30 Eylül 1905)	8 Kanunuevvel 1321 (21 Aralık 1905)	-	-	-	-	2	22	-	-
Vefat Tarihi: 9 Kanunuevvel 1321 (22 Aralık 1905)		12	91	97	6	51	207		

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 02130025103323.

Tablo-38: Osman Hilmi Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi

DEVLET-İ ALİ-İ OSMANİ TEZKERESİ							
İsim ve Şöhreti	Pederi İsmiyle Mahalli İkameti	Validesi İsmiyle Mahalli İkameti	Tarihi ve Mahalli Veladeti	Milleti	Sanat ve Sıfat-ü Hizmet İntihab Salahiyeti	Müteahhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Derecat ve Sınıf-ı Askeriyyesi
Osman Efendi	Ahmed Efendi	-	1254 (1838) Batum Günye Nahiyesi	-	Naib	-	-

EŞKÂL				SİCİL-İ NÜFUSA KAYD OLUNAN MAHAL					
Boy	Göz	Sima	Alamet-i Farika-i Sabite	Vilayeti	Kazası	Mahalle veya Karyesi	Sokağı	Mesken Numarası	Nevi Mesken
Orta	Mai	Bıyık Sakal Kırca	Tam	Yalova	-	Gökçedere Karyesi	-	10/1	Hane

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 02130025103323.

II.66. Osman Şükrü Efendi

Kayıtlardan, Osman Şükrü Efendi hakkında detaylı bilgi olmamakla birlikte kendisinin Batumlu muhacirlerden olduğu ve Süleymaniye’de müderris olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Doğum yılının belirtilmediği Osman Şükrü Efendi, 1922 yılında vefat etti. Vefatı dolayısıyla maaşının, zevcesine verilmesi hakkında talepte bulunulduğu ve bu talebin kabul edildiği görülmektedir²⁰⁰.

²⁰⁰ *DİBA*, Dosya No: 23.0187.

II.67. Osman Şükrü Efendi

Osman Efendi'nin mahlası Şükrü'dür. 1258 (1843) yılında Batum'a bağlı Güney Nahiyesi'nin Bahya karyesinde doğdu. İmamoğlu lakaplı İdris Efendi'nin oğludur.

Osman Şükrü Efendi ilk tahsiline Bahya karyesinin mektep hocası Hüseyin Efendi ve babası İdris Efendi'den ders alarak başladı. Burada Kur'an-ı Kerim, tecvid, hadis, ilmihal dersleri aldı ve Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Daha sonra Batum müftüsü Cafer Efendi'den ders gördü. 1273'te (1857) İstanbul'a gelerek Süleymaniye Cami'inde Fetva Emni el-Hac Mehmet Nuri Efendi'den ders aldı ve icazete muvaffak oldu. İmtihanı geçerek Süleymaniye Cami'inde dersiam olarak derse çıktı ve 1305'de (1888) talebelerine icazet verdi.

Osman Şükrü Efendi 1293'de (1887) 318 kuruş maaşla İbtidai Hariç İstanbul Müderrisliği'ne nail odu. 1295'te (1878) imtihanla Fetvahane Odasına nakledildi ve 1306'da (1889) 450 kuruş maaşla Müsevvit Mülazımı ve 1309'da (1892) 140 kuruş zamlı İlamatı Şeriyeye Mukayyitliği'ne tayin oldu. . 1311'de (1894) Musıla-ı Sahn'a terfi etti. Osman Şükrü Efendi memuriyette olduğu 1315 (1898) yılında vefat etti²⁰¹.

²⁰¹ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 00050018634A.

II.68. Süleyman Necati Efendi

Mahlası Necati olan Süleyman Necati Efendi 1288 (1872) yılında Batum'a bağlı Ardanuç Kazası'nda doğdu. Babası Ardanuç Kazası beylerinden Mehmed Beyzadelerden Hüseyin Bey'dir. Kayıtlardan şöhretlerinin Mehmed Beyoğulları olduğu ve bu şekilde anıldıkları tespit edildi.

Süleyman Necati Efendi ilk tahsilini memleketi Batum'da başladı ve Kur'an-ı Kerimi ezberledi. 1308'de (1891) İstanbul'a giderek Fatih civarında Bahr-i Sefid Tetimme-i Salise medresesine kaydoldu. Burada Fatih Cami Şerifi dersiamlarından ve ulemadan Eğinli el-Hac Hafız İbrahim Efendi'den ders aldı. Kıraat, tefsir, belagat ve mantık gibi ilmi dersleri gördüğü sırada hocası vefat etti. Bundan dolayı yine Fatih dersiamlarından ve ulemadan Meclis-i Mesalihi Meclisi Talebe azası olan Alasonyalı Ali Zeynelabidin Efendi'nin derslerine devam etti. Bununla birlikte Meclis-i Tetkikat-ı Şeriye azası olan Urmiyeli Hafız Halil Hilmi Efendi'den icazetname almaya muvaffak oldu. 1321'de (1904) Ramuzu'l-Ehadis Gümüşhaneli Ahmed Ziyaettin dergâhında görevli olan Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'den ders alarak, 1322'de (1905) diploma aldı.

Süleyman Necati Efendi memuriyete 1309 (1892) yılında Topkapı Sarayı'nda Babu's-Sade dairesine imam olarak tayin oldu ve senelik 2.000 kuruş maaş aldı. 1311'de (1894) hazineden 100 kuruş ve 1315'te (1898) 60 kuruş zam verildi. 1317'de (1900) Enderun-ı Hümayun Mektebi Arapça ve Ulum-ı Diniye ve Kur'an-ı Kerim muallimliğine nakledildi.

Topkapı Sarayı'nda görevde olduğu süreçte Enderun hafızlarına Kur'an-ı Kerim vecihlerini öğretti ve Şifayı Şerif, Tarikatı Muhammediye ile fıkıhtan Halebi kitaplarını derslerinde okuttu. Buna binaen Süleyman Necati Efendi'ye 1322 (1905) yılında Hazine-i Hümayun Ketküdası Edhem Bey'in arzı ile bir adet gümüş Liyakat Madalyası takdim edildi. 1324'de (1907) İbtidai Hariç İstanbul Müderrisliği'ne, 1325'de (1908) Hareket-i Haric'e terfi oldu ve 152 kuruş tarik maaşı aldı. Aynı yıl

konulan kanunlar doğrultusunda gerek imamlıktan gerekse Enderun Mektebi'nin kaldırılmasıyla muallimlikten açıkta kaldı ve mahrumiyet tazminatı aldı²⁰².

²⁰² İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 005900134460B.

II.69. Süleyman Sırrı Efendi

Süleyman Efendi'nin mahlası Sırrı olup, yalnız ismi ile anılır. Süleyman Sırrı Efendi 1283 (1867) yılında Batum'da doğdu. Rençber sınıfından Ahmet Ağa'nın oğludur.

İlk tahsil hayatına Batum'da başlayan Süleyman Sırrı Efendi daha sonra İstanbul'a gitti. Burada Sultanyerli Hüseyin Hüsni Efendi'nin derslerine katıldı ve icazete muvaffak oldu. Türkçe bilir, aynı zamanda Arapça'ya da hâkimdir. 1315'de (1898) yapılan ruus imtihanında başarılı olarak Fatih Cami'inde ders vermeye başladı. 1325'de (1908) Fetvahane Fetva Odasına mülazım oldu ve 1326'da (1909) baş mülazımlığa terfi etti.

Süleyman Sırrı Efendi, 1321'de (1904) İbtidai Hariç İstanbul Müderrisi olarak görev yaptı. 1324'de (1907) Hareketi Haric'e terfi etti ve 1327'de (1911) kâtip oldu. 1328'de (1912) görevde olduğu sırada vefat etti. Memuriyet süresi ise 10 yıl, 40 ay, 62 gündür²⁰³.

²⁰³ İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 00050015733A.

Tablo-39: Süleyman Sırrı Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti	Tevellüdü Tarihi	Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi		
		Yıl	Ay	Gün				
Fatih Cami şerifi muharrer dersiamlarından Batumlu merhum Süleyman Sırrı Efendi	1284 (1867)	1315 (1897)			Dersiamlık	-		
Görev Tarihleri	Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
	Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
1 Mayıs 1315 (13 Mayıs 1899)	9 Ağustos 1316 (22 Ağustos 1900)	1	3	6	-	-	Dersiamlık	100
7 Ağustos 1316 (20 Ağustos 1900)	30 Mart 1321 (12 Nisan 1905)	4	7	24	-	-	Dersiamlık	247,89
1 Nisan 1321 (14 Nisan 1905)	30 Haziran 1321 (13 Temmuz 1905)	-	3	-	-	-	Dersiamlık	287,39
1 Muharrem 1321 (30 Mart 1903)	30 Muharrem 1324 (26 Mart 1906)	3	1	-	-	-	Dersiamlık	327,32
1 Ağustos 1324 (14 Ağustos 1908)	30 Şubat 1324 (13 Mart 1909)	-	7	-	-	-	Dersiamlık	367,32
1 Mart 1325 (14 Mart 1909)	30 Muharrem 1325 (15 Mart 1907)	-	5	-	-	-	Dersiamlık	416,83
1 Ağustos 1325 (14 Ağustos 1909)	30 Ağustos 1325 (12 Eylül 1909)	-	1	-	-	-	Dersiamlık	600
1 Eylül 1325 (14 Eylül 1909)	12 Kanunuevvel 1326 (25 Aralık 1910)	1	3	12	-	-	Dersiamlık	1200
13 Kanunuevvel 1326 (26 Aralık 1910)	24 Teşrinievvel 1327 (6 Kasım 1911)	-	10	14	-	-	Dersiamlık ve Fetvahane Mülazımlığı	1400
25 Teşrinievvel 1327 (7 Kasım 1911)	6 Teşrinisani 1328 (19 Kasım 1912)	1	-	12	-	-	Dersiamlık ve Fetvahane Baş Mülazımlığı	1400
Tarihi vefatı: 7 Teşrinisani 1328 (20 Kasım 1912)		10	40	62	-	-	Müderreslik	

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 00050015733A.

II.70. Yusuf Ziyaeddin Efendi

Yusuf Ziyaeddin Efendi 1258 (1842) yılında Batum dâhilinde Livane Kazası'nda doğdu. Ahmed Efendi'nin oğludur.

Yusuf Ziyaeddin Efendi, 1270'de (1854) Huzur-u Hümayun müderrislerinden olan Hoca Numan Efendi'ye akrabalığı dolayısıyla İstanbul'a giderek Şehzadebaşı'nda Emin Nureddin Mahallesi sıbyan mektebine gitti. Burada Mehmed Emin Efendi'den ibtidai tahsil ederek, Numan Efendi'den sarf, nahiv, mantık, fıkıh ve hatimli Kur'an talim etti. Ve yine Huzur-u Hümayun müderrislerinden olan akrabası Kazgani Hacı Said Efendi'den dini ve Arapça dersi aldı. Fakat icazetnameye muvaffak olamadı. Kadızade Mehmed Efendi'den gündelik hususu ilmi ve feraiz dersi alarak 1286'da (1870) Muallimhane-i Nüvvab'dan şahadetname almaya muvaffak oldu. Türkçe ve Arapça bilen Yusuf Ziyaeddin Efendi, Farsça'ya da vakıftır.

1284 (1868) yılında Batum Sancağı dâhilinde Arhavi Kazası niyabetine İşarî-ali Fetvapenahi tarafından tayin edildi. 1.155 kuruş maaşla Hopa Kazası'nda vazifesine devam etti. 1.250 kuruş maaşla Çıldır Sancağı dâhilinde Ardahan Kazası niyabetine, 1.530 kuruş maaşla Ergani Sancağı dâhilinde Elbistan Kazası niyabetine, 1.120 kuruş maaşla Tuna Vilayeti dâhilinde Cuma-i Atik Kazası niyabetine tayin oldu. Daha sonra Rusya muharebesi başladı ve Cuma-i Atik Kazası işgal edildi. Yusuf Ziyaeddin Efendi bu sebepten dolayı buradaki görev süresini tamamlayamadı. 1294'de (1878) 1120 kuruş maaşla Amasya Sancağı dâhilinde Vezirköprü Kazası niyabetine, 1297'de (1880) 1430 kuruş maaşla Selanik Vilayeti dâhilinde Köprülü Kazası niyabetine tayin olarak 1299'da (1882) beşinci rütbeden nişan ve zişana muvaffak oldu. 1300'de (1883) 1250 kuruş maaşla Gümülcine Sancağı dâhilinde Ahi Çelebi niyabetine, 1302'de (1885) 1250 kuruş maaşla Selanik Vilayeti dâhilinde Gevgili niyabetine tayin edilerek, 1304'de (1887) dördüncü rütbeden mecidi nişan ve zişanına nail oldu. 1305'de (1888) 1.250 kuruş maaşla Limni Sancağı dâhilinde Bozcaada niyabetine, 1308'de (1891) 1.250 kuruş maaşla Midilli Sancağı dâhilinde Mulve Kazası niyabetine tayin oldu. 1309'da (1892) 1.200 kuruş maaşla Develi niyabetine, 1312'de (1895) 1.250 kuruş maaşla Tikveş niyabetine, 1314'de (1897)

1.800 kuruş maaşla Kozani niyabetine, 1318'de 2.250 kuruş maaşla Yenipazar niyabetine ve 1321'de (1904) 2.000 kuruş maaşla Ergani Sancağı niyabetine tayin buyruldu.

Kayıtlardan, Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin 1322'de (1905) vazifesini devam ettirdiği sırada vefat ettiği tespit edildi²⁰⁴.

²⁰⁴ *İMŞSA*, Sicill-i Ahval Dosya No: 0147002972016C.

Tablo-40: Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun isim ve Şöhreti		Tevellüdü Tarihi			Hizmet Duhulu Tarihi			Hizmet-i Memuriyeti	İstida Tarihi
Görev Tarihleri		Müddeti Memuriyeti			Müddeti Mazuliyeti			Unvan-ı Memuriyeti	Maaşı
		Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün		
Yusuf Ziyaeddin Efendi ibn Murad		1258 (1842)			17 Kanunusani 1284 (29 Ocak 1869)			Ergani Sancağı Naibi	8 Kanunusani 1322 (21 Ocak 1907)
17 Kanunusani 1284 (29 Ocak 1869)	19 Nisan 1286 (1 Mayıs 1870)	-	-	-	1	3	3	Mektebi Nüvvab Şahadetnamesi	-
20 Nisan 1286 (2 Mayıs 1870)	30 Eylül 1287 (12 Ekim 1871)	1	5	11	-	-	-	Ardahan Niyabeti	1250
1 Teşrinievvel 1287(13 Ekim 1871)	15 Kanunusani 1287 (27 Ocak 1872)	-	3	15	-	-	-	Ardahan Niyabeti	1185
16 Kanunusani 1287 (28 Ocak 1871)	21 Eylül 1287 (3 Ekim 1871)	-	8	6	-	-	-	Ardahan Niyabeti	1120
22 Eylül 1287 (4 Ekim 1871)	14 Mayıs 1287 (26 Mayıs 1871)	-	-	-	-	7	23	-	-
15 Mayıs 1289 (27 Mayıs 1873)	18 Teşrinievvel 1291 (30 Ekim 1875)	2	5	4	-	-	-	Elbistan Sancağı	1570
19 Teşrinievvel 1291 (31 Ekim 1875)	30 Kanunuevvel 1291 (11 Ocak 1876)	-	-	-	-	2	12	-	-
1 Kanunusani 1291 (13 Ocak 1876)	29 Eylül 1293 (11 Ekim 1877)	1	5	29	-	-	-	Cumayı Atik Sancağı	1120
30 Eylül 1293 (12 Ekim 1877)	30 Şubat 1295 (11 Mart 1880)	-	-	-	2	8	1	-	-
1 Mart 1296 (13 Mart 1880)	7 Nisan 1298 (19 Nisan 1882)	2	1	7	-	-	-	Köprülü Sancağı	1250
8 Nisan 1298 (20 Nisan 1882)	27 Teşrinisani 1298 (9 Aralık 1882)	-	-	-	-	7	20	-	-
28 Teşrinisani 1298 (10 Aralık 1882)	3 Kanunusani 1300 (15 Ocak 1885)	2	1	6	-	-	-	Ahi Çelebi Niyabeti	1250
4 Kanunusani 1300 (16 Ocak 1885)	16 Mayıs 1301 (28 Mayıs 1885)	-	-	-	-	4	13	-	-
17 Mayıs 1301 (29 Mayıs 1885)	21Muharrem 1303 (30 Ekim 1885)	2	2	5	-	-	-	Gevgili Niyabeti	1250
22 Muharrem	29 Kanunusani	-	-	-	-	6	8	-	-

1303 (31 Ekim 1885)	1303 (10 Şubat 1888)									
30 Kanunusani 1303 (11 Şubat 1888)	9 Mart 1306 (21 Mart 1890)	2	1	10	-	-	-	Bozcaada Niyabeti	1250	
10 Mart 1306 (22 Mart 1890)	27 Kanunusani 1306 (8 Şubat 1891)	-	-	-	-	10	18	-	-	
28 Kanunusani 1306 (9 Şubat 1891)	6 Kanunusani 1308 (18 Ocak 1893)	1	11	9	-	-	-	Mulve Niyabeti	1250	
7 Kanunusani 1308 (19 Ocak 1893)	11 Teşrinisani 1309 (23 Kasım 1893)	-	-	-	-	10	5	-	-	
12 Teşrinisani 1309 (24 Kasım 1893)	20 Teşrişnievvel 1311 (1 Kasım 1895)	1	11	9	-	-	-	Dereli Niyabeti	1200	
21 Teşrişnievvel 1311 (2 Kasım 1895)	25 Eylül 1312 (7 Ekim 1896)	-	-	-	-	11	5	-	-	
26 Eylül 1312 (8 Ekim 1896)	30 Şubat 1312 (12 Mart 1897)	-	5	5	-	-	-	Tikveş Niyabeti	1250	
1 Mart 1313 (13 Mart 1897)	4 Eylül 1314 (16 Eylül 1898)	1	6	4	-	-	-	Tikveş Niyabeti	1125	
5 Eylül 1314 (17 Eylül 1898)	18 Nisan 1314 (30 Nisan 1898)	-	-	-	-	5	14	-	-	
19 Nisan 1314 (1 Mayıs 1898)	28 Kanunusani 1316 (10 Şubat 1901)	1	11	10	-	-	-	Kozani Niyabeti	1800	
29 Kanunusani 1316 (11 Şubat 1910)	11 Kanunusani 1317 (24 Ocak 1902)	-	-	-	-	11	13	-	-	
12 Kanunusani 1318 (25 Ocak 1903)	30 Nisan 1318 (13 Mayıs 1902)	1	1	19	-	-	-	Yenipazar Niyabeti	2250	
1 Mart 1319 (14 Mart 1903)	15 Eylül 1320 (28 Eylül 1904)	1	3	15	-	-	-	Yenipazar Niyabeti	2500	
16 Eylül 1320 (29 Eylül 1904)	23 Mart 1321 (5 Nisan 1905)	-	-	-	-	9	8	-	-	
24 Mart 1321 (6 Nisan 1905)	2 Kanunusani 1322 (15 Ocak 1907)	1	9	9	-	-	-	Ergani Sancağı Niyabeti	2000	
Vefat Tarihi: 3 Kanunusani 1322 (16 Ocak 1907)		19	88	173	3	93	143			

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0147002972016C.

SONUÇ

Bu çalışmayla, öncelikle Osmanlı Devleti'nde biyografi çalışmaları üzerinde genel bir değerlendirme yapılarak, tarih yazıcılığında biyografi tarzının yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Osmanlı Devleti'nde biyografi yazımının geç başlamasına rağmen devletin son döneminde çeşitli meslek ve memuriyetlere ait çok sayıda biyografi türü eser verildiğine değinilerek, biyografi tarzının doğru bir zemine oturtulması sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti ilmiye teşkilatı ve eğitim kurumlarından genel olarak bahsedilerek, Batum ulemasının biyografileri üzerinden durum tespiti yapılmıştır. Batum'un coğrafi tanımı yapılarak, nüfus ve eğitim hayatından kısaca bahsedilerek, Osmanlı Devleti himayesine girmeden önce ve girdikten sonraki tarihçesi kronolojik olarak verilip, Batum ulemasının geçirdiği evreler hakkında tamamlayıcı bilgiler sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada kullanılan ana kaynaklar, Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi ve İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi'nden temin edilen arşiv belgeleridir. Bu belgeler, Batum ulemasının özlük dosyalarını ihtiva etmektedir. Belgeler, oldukça ayrıntılı bilgileri içermekle birlikte, ulemayla ilgili bilinmesi gereken pek çok konuyu aydınlatmaktadır. Ulemanın doğum tarihinden başlayarak ölüm tarihine kadar olan sürede, ulemanın aile, eğitim, memurluk hayatının özetleri kaleme alınmıştır. Ayrıca memuriyetleri sırasında varsa vukuatları ve amirleri tarafından haklarındaki düşünceleri yer almıştır. Çalışmada kullanılan Batum uleması ile ilgili belgeler, arşivlerde muhafaza edilen hal tercümelerinden ibarettir. Ulemadan bir kısmının hal tercümelerinden detaylı bilgiler elde edilmişken, bir kısım ulema hakkında ise sınırlı şekilde bilgi elde edilebilmiştir. Ayrıca ulemanın dosyasının içerisinde eğer varsa hizmet cetveli, tezkere ve mahallisi olan belgelerde incelenmiştir. Hizmet cetvelinden elde edilen bilgiler ışığında ulemanın göreve başladığı ilk tarihten ayrılış tarihine ve varsa ayrılış nedenlerine, nerelerde hangi unvanla görevde buldukları ve bu görevler esnasında ne kadar miktarda maaş aldıkları tespit edilmiştir. Tezkeresi olan ulemanın adı, varsa mahlası ve lakabı, anne adı, baba adı, hangi millete mensup olduğu, doğum tarihi ve nerede doğduğu, varsa hizmetteki başka vazifesi, evli olup olmadığı ve memuriyetteki sınıf derecesi belirtilmiştir. Mahallisinde ise fiziksel

özellikler detaylı bir şekilde tarif edilerek, Osmanlı sınırları içerisinde ikamet ettiği adresi vilayeti, kazası, mahallesi veya karyesi, sokağı, evinin numarası ve türü dahi belirtilerek çalışmada yer almıştır. Yine bunun yanı sıra dosya da çalışmaya ek bilgi sağlayacak türde bulunan belgelerden de faydalanılmıştır. Bu zorlu ve yoğun tespit sürecinden sonra olabildiğince teyit süzgecinden geçirilerek tez oluşturulmuştur. Nitekim bu belgelerin çoğu Osmanlı Türkçesi ve bir kısmı da Türkiye Türkçesi'dir. Osmanlıca belgeler yaklaşık 6 ay kadar zaman diliminde Türkiye Türkçesi'ne transkript edilmiştir. Daha sonra düzenlemesi yapılarak ve konuyla ilgili ilave kaynaklardan da yararlanılarak bu çalışma oluşturulmuştur.

Nitekim bu çalışmanın özünü oluşturan tercümanı hal varakalarının, hizmet cetvellerinin, tezkere ve mahallisinin verdiği bilgiler ulema hakkında ayrıntılı bilgiler ihtiva etmesi bakımından biyografi çalışmalarında önemli bir yer kapladığı tespit edilmiştir. Netice olarak; Batum ulemasının sahip olduğu bu belgelerden yola çıkarak yapılan bu çalışmada, ulemanın aile, eğitim ve memuriyet hayatları hakkında toparlayıcı bilgiler elde edilmiştir. Bu tez, Osmanlı Devleti'nin son döneminde ilmiye teşkilatının yapısı ve devletin siyasi, iktisadi, sosyal, eğitim ve kültürel durumu hakkında ipuçları vermesi bakımından oldukça önemlidir. Çalışmanın bundan sonra yapılacak biyografi çalışmalarına rehber olması ve biyografi tarihinin bir bölümüne katkı sağlaması beklenmektedir.

SÖZLÜK

Akaid: Akideler, itikad olunan hakikatler.

Alaiye: Bugünkü Alanya.

Aruz: Nazmın vezinlerinden bahseden ilim.

Avarız: Geçici olarak alınan vergi.

Azil: Görevden alma.

Bab-ı Meşihat: Eskiden İstanbul'da din işlerini tedvir eden Osmanlı Devleti'nin Diyanet İşleri Dairesi.

Ba-menşur: Padişahın emri, mühürsüz mektubu, fermanı.

Belagat: Kusursuz söz söyleme sanatı.

Berat: Nişan, rütbe.

Biyografi: Öz geçmiş.

Burus: Bugünkü Bursa ilimiz.

Cedid: Yeni, kullanılmamış.

Der'aliyye: İstanbul'un adı.

Derecat: Dereceler.

Dersiam: Bir medreseyi bitirip imtihana tabi tutulduktan sonra medrese talebelerine ders verme salahiyeti kazanan, asistan.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye: Osmanlı Devleti

Duhul: İçeri girme, giriş.

Evkaf: Vakıflar.

Eytam: Yetimler, Öksüzler.

Feraiz: İslamın miras hukuku.

Fetvahane: Şeyhülislam dairesinde müftülerle şeriye mahkemelerinin mercii olmak üzere ayrı bir daire halinde tesis olunan ifta müessesesinin ismi.

Fünun: Bilimler.

Hadis: Peygamberimizin sözü, emri ve hareketi.

Hendese: Geometri.

Hums: Beşte biri.

Hüdavendigâr: Osmanlı Devleti'nde Bursa Vilayeti.

İbn: Oğul.

İbtidai Mektebi: İlk tahsil veren mektep yerinde kullanılan bir tabirdir.

İcazet: İlimde ve yazıda tahsilini bitirenlere verilen şahadetname yerinde kullanılır.

İdadi Mektebi: Orta tahsili veren mektepler için kullanılan tabirdir.

İfta: Fetva vermek.

İlamat: Bir davadanın mahkemece nasıl bir hükme bağlandığını gösteren resmi evrak.

İlmihal: İbadet usullerini, din kaidelerini bildiren kitap.

İlmi-hikmet: Eşyanın ahvalinden ve batını keyfiyetlerinden bahseden ilim.

İlmi-usul: Bir ilmin asıl mevzuundan önce öğrenilmesi lazım gelen esaslar.

İlmiye: İlme mensup anlamına gelen bu kelime, başka bir tabirle ulema tarafından ihtiyar olunan kıyafette bulunanlar demektir.

İmaret: Medrese talebesiyle fakirlere yemek pişirilip yedirilen yerlere verilen addır.

İnfisal: Ayrılma.

İntihab: Seçme, seçilme.

İntihabname: Seçilme kağıdı.

İstida: Bir şeyin yapılması, verilmesi için resmi dairelere verilen kağıt, arzuhal.

İzhar: Göstermek, açığa vurmak.

Kalemiye: Osmanlı Devlet teşkilatında bürokrasi, diplomasi ve mali işlerden sorumlu sınıf.

Karye: Köy.

Kassam: Varisler arasında miras malını taksim eden ve küçüklerin hakkını koruyan şeriat memuru.

Kavaid: Dil öğreten bir kitaptaki kaideler kitabı, gramer.

Kaza: Şeriat hâkimi olan Kadı'nın hükümetinin hududu olan memleket, ilçe.

Kehhal: Göz hekimi.

Kozmoğrafya: Yıldızların yerlerinden ve hareketlerinden bahseden ilim.

Kuzat: Şeriat adına hükmeden hâkim, kadı.

Lakap: Asıl isminden başka sonradan takılan ad.

Liva: Sancak.

Liyakat: Layık olmak.

Mazuliyet: Memuriyetten çıkarılan veya açıkta kalan memurlara, açıkta kaldıkları sürece verilen maaş.

Muallim: Öğretmen.

Mücerred: Kur'an yazısında noktasız harflerle yazılı mensur veya manzume.

Müderris: İlim talebelerine ders verme izni ve salahiyeti olan kimse, öğretmen.

Mülahazat: Düşünceler, akıldan geçenler.

Mülazemet: Memuriyete yeni başlamış asaleti tasdik olmamış stajyer, asistan.

Mülazım: Medrese tahsilini bitirip icazet alan kimse.

Mümeyyiz: Bir imtihanda talebenin bilgisini imtihan ederek yoklayan kimse.

Müstahrec: Alınmış, çıkarılmış.

Müteaddid: Türlü türlü, birden fazla.

Müteehhil: Evlenmiş olan, ehlileşmiş.

Müteveffa: Vefat etmiş, ölmüş kimse.

Mütevelli: Bir vakfın idaresine memur edilen, birinin yerine geçen.

Nahiv: Dilbilgisi, gramer.

Nahiye: İdari taksimat derecelerinin en küçüğü hakkında kullanılan bir tabir. Nahiye mıntıkası birkaç köyü ihtiva eder.

Naib: Kadı, vekil.

Nişan: Taltif için verilen madalya.

Niyabet: Kadı vekilliği.

Panslavizm: Slav asıllı bütün halkları aynı yönetim altında toplama amacı güden politik akım ve hareket.

Peder: Baba.

Risale: Birkaç yapraktan veya nihayet bir iki formadan ibaret küçük kitap.

Riyazi: Matematik, geometri gibi bilimlerle ilgili olan.

Ruus: Medrese tahsilini bitirip mülazım olanlardan muvaffakiyet kazananlara verilen beratın adıdır.

Ruznamçe: Günlük gelir ve gider veyahut vukuatın kaydına mahsus deftere verilen addır.

Rüştiye Mektebi: Orta tahsil derecesindeki mektep.

Rütbe: Memuriyet derecesi, mertebe.

Salahiyet: Bir işe karışmağa veya o işi yapmağa hakkı olmak, vazifeli olmak, bir iş için emir almış olmak.

Sarf: Kelime bilgisi, kelime şekli bilgisi.

Seyfiye: Osmanlı Devlet Teşkilatı'nda askeri ve idari sınıf.

Sıbyan Mektebi: İlk tahsili vermek üzere tesis olunan mekteplere verilmiş olan addır.

Sicill-i Ahval Defteri: Osmanlı memurlarının sicil kayıtlarının tutulduğu defterlerdir.

Sultani: Osmanlı Devleti'nde 1908 yılından sonra idadi programlarının biraz genişletilmesi suretiyle vücuda getirilen mekteplere verilen addır.

Şahadetname: Bir kimsenin, hususi bir müessesenin ya da resmi bir makamın bir vakayı tasdik ve teyit için tanzim ettiği belgedir. Bugün ki diplomadır.

Tabhane: Fakirlerin barınması için kurulmuş olan hayır müesseselerinden birinin adıdır.

Tarik Maası: İlmiye mesleği mensuplarının geçim vasıtaları, aylıkları yerine kullanılan bir tabir.

Tecvid: Kur'an-ı Kerim' usulüne uygun olarak okuma ilmi ve buna dair yazılan kitap.

Tedrice: Yavaş yavaş, derece derece.

Tedris: Ders vermek, öğretim.

Tefsir: Kur'an-ı Kerim'in manasını anlatan şeriflere tefsir denir.

Tercüme-i Hal Varakası: Hal ve hayatını anlatma, biyografi.

Terfi: Bir üst sınıfa geçme, rütbe yükseltme.

Tevcih: Memuriyete tayin yerinde kullanılan bir tabirdir.

Tevellüd: Doğum.

Tezkere: Bazı meslek sahipleri için yazılan, o şahsın şahsi ve mesleki durumu hakkında bilgi, biyografi.

Tımar: Osmanlı İmparatorluğu toprak düzeninde yıllık geliri yirmi bin akçeye kadar olan topraklar ve bu topraklardan alınan vergi.

Ulema: İlim sahibi, bilgin demek olan âlimlerin toplamıdır.

Valide: Anne.

Vihara: Budist manastırlar için kullanılan bir terimdir.

Zeamet: Tımar.

Zevce: Nikâhlı kadın.

Zeyl: Ek, ilave yazı.

Zişan: Şanlı, meşhur ve şerefli olan.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), (Dosya numaraları dipnotlarda verilmiştir.)

İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi (İMŞSA), Sicilli Ahval (Dosya numaraları dipnotlarda verilmiştir.)

2-Resmi Yayınlar

Düstur, Birinci Tertip, C.4.

3-Araştırma Eserler

ADIVAR, A. Adnan; *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 1982.

AKYILDIZ, A;-BUZPINAR, T.;-SİNANOĞLU, M. (Ed.); *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları -Tespitler-Problemler-Teklifler-*, “Osmanlı’da İlimiye’ye Dair Çalışmalar Üzerine Gözlemler” Mehmet İpşirli, İSAM Yay., İstanbul 2007.

AKYÜZ, Yahya; *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2008.

ALBAYRAK, Sadık; *Son Devir Osmanlı Uleması*, Medrese Yay., C.III, İstanbul 1996.

ARIBAŞ, Sebahattin-KOÇER, Mehmet (Edt.); *Türk Eğitim Tarihi*, Lisans Yay., İstanbul 2008.

ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarih*, Alkım Yay., İstanbul 2009.

ARSLAN, Zehra; “ Moskova Antlaşması Sonrası Batum’da Rus ve Gürcülerin Yaptıkları Düzenlemeler (1921-1925) ”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C.8, S.8, 2010, s.111-131.

ASLAN, Seyfettin-ALKIŞ, Mehmet; “Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türkiye’nin Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, C.6, S.1, (İlkbahar-2015), s.18-33.

- ATİK, Kayhan; “XVII. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlmiye Teşkilatındaki Çözülmeye İlişkin Tesbit ve Teklifler”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (Yaz-2000), s.31-52.
- BERKES, Niyazi; *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013.
- BOYACIOĞLU, Ramazan; “ Tarihi Açından Şeyhülislamlık, Şer’iye ve Evkaf Vekâleti”, *Cumhuriyet Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, 1996, s.161-172.
- ÇOĞ, Mehmet; *Biyografi Çalışmaları İçin Önemli Bir Kaynak “Emekli Sandığı Arşivi”* ,” Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi”, S.9/2, Elazığ-2004, s.69-74.
- DEMİRPOLAT, Anzavur-AKÇA, Gürsoy; “Osmanlı Toplumunda Modernleşme ve Ulema”, *Ekev Akademi Dergisi*, S.36,(Yaz-2008), 119-132.
- DOĞAN, İsmail; *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, Nobel Yayın Dağıtım Yay., Ankara 2010.
- EMECEN, Feridun M.; “Osmanlı Kronikleri ve Biyografi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.3, İstanbul 1999, 83-90.
- GÖRGÜLÜ, İsmet; *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922), Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, TTK Yay., Ankara 1993.
- GÜL, Abdülkadir; *Osmanlı Devleti Bürokrasisinde Erzincanlı Memurlar*, Lisans Yay., İstanbul 2010.
- GÜRÜN, Kamuran; *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2010.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yay., Ankara 2007.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin (Edt.); *Osmanlı Devleti Tarihi*, C.I, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yay. (IRCICA), İstanbul 1999.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin (Edt.); *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, C.I, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yay. (IRCICA), İstanbul 1999.

- İNALCIK, Halil; *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009.
- İNALCIK, Halil; *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013.
- İPEK, Nedim; “Kafkaslar’dan Anadolu’ya Göçler (1877-1900)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.6, S.1, 1991, s.97-138.
- KARABEKİR, Kazım; *Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik? -Sarıkamış, Kars ve Ötesi-*, C.IV, Emre Yay., İstanbul 1994.
- KARPAT, Kemal H.; *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yay. İstanbul 2010.
- KILIÇ, Cihan; *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İlmiye Teşkilatında İstihdam ve Hareket (Anadolu Kadıaskerliği Örneği)*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017.
- KILIÇ, Selami; *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*, Dergah Yay., İstanbul 1998.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin; *Osmanlılar’ın Kafkas Elleri’ni Fethi (1451-1590)*, Sevinç Matbaası Yay., Ankara 1976.
- KOÇER, Hasan Ali; *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu*, Uzman Yay., Ankara 1987.
- KODAMAN, Bayram; *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yay., Ankara 1999.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.; *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1990.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.; *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, TTK Yay., Ankara 2000.
- ORTAYLI, İlber; *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yay., İstanbul 2016.
- ORTAYLI, İlber; *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat Yay., Ankara 2008.
- ÖNDER, Mustafa; *Türk Eğitim Tarihi*, Sözkese Matbaacılık Yay., Ankara 2011.

- ÖZKUL, Osman; *Gelenek ile Yenilik Arasında Osmanlı Uleması*, Sakarya Üni. Yay., Sakarya 2009.
- SAKAOĞLU, Necdet; *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 1991.
- SARISAKAL, Baki; *Samsun Eğitim Tarihi*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Samsun 2011.
- SHAW, Stanford J.-SHAW, Ezel Kural; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. Mehmet Harmancı), E yay., C.2, İstanbul 2010.
- ŞAHİN, Enis; , *Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, TTK Yay., Ankara 2002.
- TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim; , *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK Yay., Ankara 1999.
- TUNAYA, Tarık Zafer; *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul 2010.
- TURAN, Osman; *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Dergah Yay., İstanbul 1980.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014.
- ÜNAL, Mehmet Ali; *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2002.
- YAVUZ, Erdem-AKÇA, Burcu; "Son Dönem Batum Uleması", *Social Sciences Studies Journal*, C.4, S.16, 2018, s.1150-1157.

3- Ansiklopedi – Sözlük

- AHISHALI, Recep; “Ruus”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.35, İstanbul 2008.
- AKPINAR, Cemil; “Hekimbaşı”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.17, İstanbul 1998.
- AKPINAR, Cemil; “İcazet”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.21, İstanbul 2000.
- ATAR, Fahrettin; “Kadı”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 2001.
- AYDIN, Mahir; “Elviye-i Selase”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 1995.
- AYDIN, Mustafa; “Acara” *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.1, İstanbul 2016.
- AYDÜZ, Salim; “Müneccimbaşı”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.32, İstanbul 2006.
- BALTACI, Cahit; “Osmanlılar’da Mektep”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.29, İstanbul 2004.
- BOSTAN, İdris; “Batum”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.5, İstanbul 1992.
- BOZKURT, Nebi; “Müderriş”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.31, İstanbul 2006.
- BUZPINAR, Ş. Tufan; “Nakibüleşraf”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.32, İstanbul 2006.
- DEVELLİOĞLU, Ferit; , *Osmanlı-Türkçe Lugat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2006.
- İPŞİRLİ, Mehmet; “Enderun”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.11, İstanbul 1995.

- İPŞİRLİ, Mehmet; “İlmiye”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.22, İstanbul 2000.
- İPŞİRLİ, Mehmet; “Kazasker”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.25, Ankara 2002.
- İPŞİRLİ, Mehmet; “Medrese”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.28, İstanbul 2003.
- İPŞİRLİ, Mehmet; “Müderris”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.31, İstanbul 2006.
- İPŞİRLİ, Mehmet; “Şeyhülislam”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.39, İstanbul 2010.
- KOÇ, Yunus; “Nüfus”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.33, İstanbul 2007.
- ORMAN, İsmail; “Medrese”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.28, Ankara 2003.
- ORTAYLI, İlber; “Kadı”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.24, İstanbul 2001.
- ÖZTÜRK, Cemil; “İdadi”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.21, İstanbul 2000.
- ÖZTÜRK, Cemil; “Rüşdiye”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.35, İstanbul 2008.
- PAKALIN, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I,II,III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.
- SAMİ, Şemseddin; *Kamus-ı Türki*, İstanbul, 1978.
- SARI, Mehmet Ali; “İcazet”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.21, İstanbul 2000.
- SARI, Nil; “Hekimbaşı”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.17, İstanbul 1998.

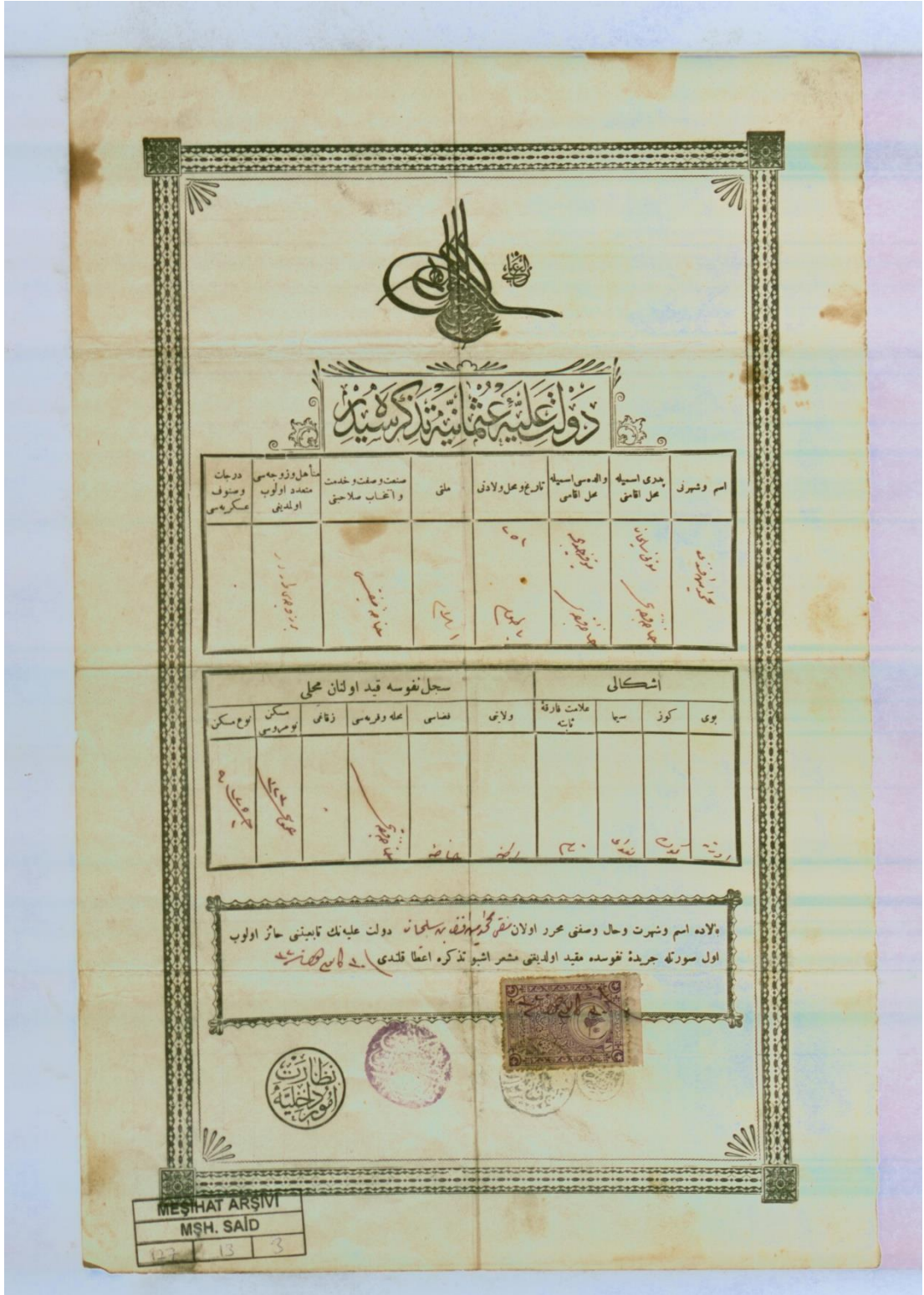
- SARIYILDIZ, Gülden; ” Sicill-i Ahval Defterleri”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* ,
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yay., C.37, İstanbul 2000.
- ULUDAĞ, Süleyman; “Acara”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırma Merkezi Yay., C.1, İstanbul 2016.
- UNAN, Fahri; “Mevleviyet”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi* , Trkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırma Merkezi Yay., C.29, Ankara 2004.
- YEĞİN, Abdullah; *Osmanlıca- Trke Ansiklopedik Byk Lugat*, Sebat Yay.,
İstanbul 2006.

دارالمصنعت اسلامیة
سجل شبیهی

<p>اجوبه</p>	<p>اسند</p> <p>عاصم زکریا کلام و تخصص و با کسب و پرکاری ابدی و نورانی است که در وقت قیامت با او برابری و برابری است و در وقت قیامت با او برابری است و در وقت قیامت با او برابری است</p>
<p>اسم و مشخصه</p>	<p>اسم و مشخصه</p>
<p>تاریخ مجلس ولادت</p>	<p>تاریخ مجلس ولادت</p>
<p>بچه ایقوب : ان الله سخر لک فی حق اولادک کل شیء و ان الله سخر لک فی حق اولادک کل شیء و ان الله سخر لک فی حق اولادک کل شیء</p>	<p>بچه ایقوب : ان الله سخر لک فی حق اولادک کل شیء و ان الله سخر لک فی حق اولادک کل شیء و ان الله سخر لک فی حق اولادک کل شیء</p>
<p>تاریخ ولادت</p> <p>تاریخ ولادت</p>	<p>تاریخ ولادت</p> <p>تاریخ ولادت</p>
<p>تاریخ ولادت</p> <p>تاریخ ولادت</p>	<p>تاریخ ولادت</p> <p>تاریخ ولادت</p>

Hasan Fehmi Efendi'nin Tercüme-i Hal Varakası: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 0082000119768A.

Mehmed Emin Efendi'nin Tezkeresi ve Mahallesi: İstanbul Müftülüğü Şariye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 01270013101600A.

بایستوی سجل احوال سنه ۱۲۸۰ قمری
خدمت دوله عثمانی

نام و کرامت و شهرت		تولد و تاریخ		خدمت دوله عثمانی		صوکت نام و رتبه		استدعای تاریخی	
بایطوع امیرگری افند ابه محمد طه		۱۲۹۹		۸۱ سالگی		طول پانجمه		۱۲۸۰ قمری	
سن	الی	سنه	آی کوه	سنه	آی کوه	ملازمات	ملازمات		
۸۱	۸	۶۸	۵	۶۸	۵	صلواته نین عازانه	صلواته نین عازانه		
۸۲	۹	۶۹	۶	۶۹	۶	صلواته	صلواته		
۸۳	۱۰	۷۰	۷	۷۰	۷	صلواته	صلواته		
۸۴	۱۱	۷۱	۸	۷۱	۸	صلواته	صلواته		
۸۵	۱۲	۷۲	۹	۷۲	۹	صلواته	صلواته		
۸۶	۱۳	۷۳	۱۰	۷۳	۱۰	صلواته	صلواته		
۸۷	۱۴	۷۴	۱۱	۷۴	۱۱	صلواته	صلواته		
۸۸	۱۵	۷۵	۱۲	۷۵	۱۲	صلواته	صلواته		
۸۹	۱۶	۷۶	۱۳	۷۶	۱۳	صلواته	صلواته		
۹۰	۱۷	۷۷	۱۴	۷۷	۱۴	صلواته	صلواته		
۹۱	۱۸	۷۸	۱۵	۷۸	۱۵	صلواته	صلواته		
۹۲	۱۹	۷۹	۱۶	۷۹	۱۶	صلواته	صلواته		
۹۳	۲۰	۸۰	۱۷	۸۰	۱۷	صلواته	صلواته		
۹۴	۲۱	۸۱	۱۸	۸۱	۱۸	صلواته	صلواته		
۹۵	۲۲	۸۲	۱۹	۸۲	۱۹	صلواته	صلواته		
۹۶	۲۳	۸۳	۲۰	۸۳	۲۰	صلواته	صلواته		
۹۷	۲۴	۸۴	۲۱	۸۴	۲۱	صلواته	صلواته		
۹۸	۲۵	۸۵	۲۲	۸۵	۲۲	صلواته	صلواته		
۹۹	۲۶	۸۶	۲۳	۸۶	۲۳	صلواته	صلواته		
۱۰۰	۲۷	۸۷	۲۴	۸۷	۲۴	صلواته	صلواته		

MESIHAT ARSIVI
MŞH. SAİD
۱۷۱

Ahmed Hamdi Efendi'nin Hizmet Cetveli: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosya No: 01710009172422A.